

**Міністерство освіти і науки України
Управління освіти і науки Рівненської обласної
державної адміністрації
Рівненський інститут Університету «Україна»
Рівненський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти**

**«ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО:
ЕКОНОМІЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ
РОЗВИТОК»**

**Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної
конференції
19 квітня 2018 року**

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського Інституту Університету«Україна», протокол № 5 від 12.04.20018р.

Рецензенти:

Бегма Віталій Миколайович – доктор економічних наук, головний науковий співробітник відділу воєнної та воєнно-економічної політики Національного інституту стратегічних досліджень.

Тадєєва Марія Іванівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Національного університету водного господарства та природокористування.

Людина і суспільство: Економічний та соціокультурний розвиток: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Рівне: Рівненський інститут Університету«Україна», 2018. –180 с.

Випуск вміщує доповіді за напрямками роботи конференції: особливості економічного розвитку держав та локальних цивілізацій в умовах глобалізації; історія, теорія та практика соціальної роботи: проблеми та перспективи; психологічні аспекти розвитку особистості в умовах суспільних трансформацій; Україна у світовому суспільно-політичному, культурному та релігійному просторі: минуле і сучасність; інноваційні освітні технології у просторі Нової української школи.

Для науковців, аспірантів докторантів, викладачів вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, учителів загальноосвітніх навчальних закладів різного типу, а також усіх зацікавлених проблемами економічного поступу держав, локальних цивілізацій, розвитку загальнолюдської культури на різних історичних етапах з урахуванням етнічних, психологічних, релігійних, політичних, соціальних та інших акторів, а також проблем світоглядної самореалізації особистості.

© Рівненський інститут
Університету«Україна», 2018
© Автори

ЗМІСТ

Розділ 1

Особливості економічного розвитку держав та локальних цивілізацій в умовах глобалізації

Адамик В. В.	
Міжнародна політика з подолання бідності у контексті реалізації Стратегії сталого розвитку.....	6
Гнатюк А. А.	
Документування операцій з необоротними матеріальними активами на сільськогосподарських підприємствах.....	8
Іщик О. О.	
Маркетинг в Інтернет просторі.....	11
Калетник О. В.	
Проблеми зміцнення безпеки господарювання промислових підприємств....	14
Матвійчук А. Д.	
Обумовленість ризику соціально-економічними передумовами.....	16
Нікитенко Д. В.	
Обмежений раціоналізм як передумова опуртиністичної поведінки.....	21
Німчук Т.О.	
Передумови ефективного впровадження маркетингової концепції.....	24
Степанюк Н. А.	
Стратегія розвитку національної економіки в умовах децентралізації.....	27
Стецюкевич З. П.	
Сучасні концепції достовірності фінансових результатів суб'єктів господарювання.....	30
Троханенко О. М.	
Основні етапи ефективності стратегії.....	33
Якобчук С. М.	
Етичні основи діяльності судового експерта.....	36

Розділ 2

Історія, теорія та практика соціальної роботи: проблеми та перспективи

Голубош С.В.	
Духовні аспекти творчого потенціалу людини в акме-період її життя.....	39
Грацлі Ю.Ю.	
Грицюта О.Ф.	
Психолого-педагогічні методи соціальної роботи з молодими сім'ями.....	50
Грицюта О.Ф.	
Виховання моральних цінностей у підлітків.....	56
Данилюк О. М.	
Цимбалюк О. М.	
Технології взаємодії суспільних інституцій у процесі здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей вулиці.....	63
Дячук Н. П	

Цимбалюк О. М.	
Самодіяльне мистецтво в реабілітації людей з особливими потребами.....	69
Кошкарьова Т. В.	
Цимбалюк О. М.	
Соціально-педагогічна робота серед дітей з особливими потребами в умовах літніх таборів.....	75
Кравець О. П.	
Костенко Н. І.	
Соціальна робота з особами із обмеженими можливостями в системі комплексної реабілітації.	82
Менделюк В. М.	
Цимбалюк О.М.	
Соціально-психологічна допомога дітям із сімей воїнів АТО.....	88
Таборовець Л. М.	
Методичні рекомендації щодо підготовки заняття з інтерактивними технологіями.....	95
Цимбалюк О. М.	
До проблеми розвитку професійної комунікативної компетентності соціального працівника.....	98
Шаблюк А. І.	
Юрчук Л. В.	
Засоби ізотерапії у контексті соціальної інклюзії.....	104
Юрчук Л. В.	
Інноваційні соціальні проекти родини Терещенків на українських землях у другій половині XIX – початку XX століття.....	108

Розділ 3

Психологічні аспекти розвитку особистості в умовах суспільних трансформації

Бенчук Г. П.	
Савенко Д. О.	
Проблеми життєвого саморозвитку окремої особистості.	113
Вронська І. О.	
Стрільбицька С. М.	
Фізіологічні особливості особистостей з віктимною поведінкою.	116
Грищук М. М.	
Дисфункційність стосунків в сім'ї, як чинник розвитку психоемоційних розладів дітей та підлітків.....	120
Павлюк А. С.	
Савенко Д. О.	
Аналіз формування зоосадизму як форми прояву агресії	123
Прокопчук В. О.	
Савенко Д. О.	
Теоретичний аналіз формування навчальної мотивації.	126
Савенко Д. О.	

Аналіз ефективності корекції самоідентичності матерів.....	128
Скірканіч Д. В.	
Теоретичне дослідження юнацького віку.....	132
Ташлікович А. А.	
Шпак С.Г.	
Наукові теорії психічного розвитку в юнацькому віці.....	135
Шпак С. Г.	
Формування ціннісних орієнтацій у молодшому шкільному віці.....	141
Юрченко В. М.	
Психологічні умови розвитку інтелекту особистості учнів в сучасній українській школі.....	146
Якимова Я. Л.	
Савенко Д. О.	
Особливості психологічної дезадаптації школярів при переході в середню школу.	150
Якубов Р. О.	
Савенко Д. О.	
Особливості мотивації дітей молодшого шкільного віку.....	153

Розділ 4

Україна у світовому суспільно-політичному, культурному та релігійному просторі: минуле і сучасність

Герасименко О. А.

Ярмарки і торги у системі міської культури Волині XVII-XVIII століть....156

Розділ 5

Інноваційні освітні технології у просторі Нової української школи

Герасименко Л. Б.

Специфічні прикмети інноваційних підходів у сучасних форматах освіти..171

Бурачик О. З.

Інтерактивні методи навчання у структурі сучасного заняття.....174

Стернік В. М.

Особливості практичних занять в сучасному освітньому просторі.....177

Розділ 1
Особливості економічного розвитку держав
та локальних цивілізацій в умовах глобалізації

Адамик Вікторія Віталіївна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та
міжнародного підприємництва
Національного університету
«Львівська політехніка»

МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА З ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ
У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Подолання глобальної проблеми як явища багатоаспектного, породженого багатьма причинами, передбачає застосування широкого спектру міжнародних механізмів та важелів. В останні десятиліття напрямки міжнародної політики з подолання бідності і, відповідно, її інструментарій зазнають суттєвої трансформації у зв'язку з активізацією процесів глобалізації, декларування цілей та запровадження стратегій соціально-економічного розвитку країн світу. Концепція Сталого розвитку є продовженням ухвалених на саміті ООН Цілей тисячоліття, результати досягнення яких – зменшення абсолютної бідності, дитячої смертності, підвищення рівня освіченості населення (охоплення початковою освітою), збільшення очікуваної тривалості життя населення) тощо – в цілому вчені-економісти та політики вважають успішними. Однак, було визнано, що існує ще безліч проблем, які свідчать про загострення проблеми бідності у багатьох країнах зокрема й у світі в цілому. Серед них: зростання стандартів якості життя у розвинутих країнах, що відбувається на фоні економічної стагнації у багатьох країнах, які розвиваються, та збільшує соціально-економічну нерівність у глобальному масштабі і консервує функціонування геополітичної моделі «Центр-Периферія»; екологічна проблема, яка проявляється не лише у кліматичних змінах та парниковому ефекті, про що ведуть активні дискусії вчені-екологи та астрономи, але й, передусім, у необхідності утилізації побутових і промислових відходів, очищення морів і

океанів, раціоналізації використання природних ресурсів, в тому числі енергетичних, земельних і лісових; відсутність належного людського капіталу у слаборозвинутих країнах для інноваційного розвитку; слабкість інститутів, передусім тих, що покликані забезпечувати гендерну рівність та соціальну мобільність [1].

Традиційно вже понад півстоліття основними механізмами міжнародної політики з подолання бідності вважають міжнародну торговельну та кредитно-боргову політику, концептуальні положення та інструментарій яких зазнають чимало критика. Зокрема надієвими щодо зменшення бідності визнали як лібералізацію міжнародної торгівлі та форсоване експортоорієнтоване зростання, що загострили прояви Голландської хвороби та феномену «Прокляття природних ресурсів», так і жорсткий протекціонізм та імпортозаміщення. Натомість найбільш ефективним визнано поміркований протекціонізм із збереженням пільгового режиму щодо бідних країн. Фінансово-кредитні механізми зв'язку з клептократією та «донорською втомою» були трансформовані у напрямку переходу від прямого фінансування бюджету бідної країни міжнародними організаціями та урядами розвинутих країн до реалізації конкретних проектів з використанням міжнародної технічної допомоги.

Найбільш сучасним і перспективним у контексті досягнення Цілей сталого розвитку є міжнародне співробітництво у сфері активізації інклюзивного розвитку країни. Зміцнення та дифузія інклюзивних інститутів є тим важелем, який не лише підвищить рівень інклюзивності економіки за різними показниками, що використовують при розрахунку Індексу IDI (*Inclusive Development Index*)[2], але й пом'якшить соціально-економічну стратифікацію у національному та глобальному масштабі. Поєднання інклюзивного розвитку з активізацією інноваційного зростання бідних країн, в тому числі завдяки залученню зовнішніх ресурсів (фінансових та інтелектуальних), дасть змогу сформувати середній клас як основу функціонування економіки будь-якої держави, зосередитися на проблемах

«маргінальних» верств населення, а також досягнути інших цілей, задекларованих у Стратегіях сталого розвитку різних країн світу, в тому числі й України.

Список використаної літератури:

1. Цілі сталого розвитку 2016-2030 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
2. WorldEconomicForum (2018) [Електронний ресурс] – Режим доступу - <http://reports.weforum.org/>

УДК 657.421.1

Гнатюк Алла Аркадіївна,
к.е.н, доцент, завідувач кафедри фінансів,
обліку та оподаткування
Рівненського інституту Університету
«Україна»

ДОКУМЕНТУВАННЯ ОПЕРАЦІЙ З НЕОБОРОТНИМИ МАТЕРІАЛЬНИМИ АКТИВАМИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Формування осмисленої облікової політики безпосередньо на підприємстві зумовлене, насамперед, особливостями його діяльності, які не можуть бути в повному обсязі відображені у жодному нормативному документі. Загалом бухгалтерський облік на підприємстві базується на відповідному нормативно-правовому забезпеченні (законах, положеннях, інструкціях, наказах, рекомендаціях тощо), на вимогах фінансового, господарського, цивільного і земельного права, які безпосередньо регулюють організацію бухгалтерського обліку і звітності. Однак, на думку Ф.Ф. Бутинця “допускаються альтернативні варіанти і підприємство має можливість вибору конкретних способів оцінки, калькулювання, складу бухгалтерських рахунків тощо” [1, с. 37]. Саме ці обставини дозволяють

стверджувати, що необхідність формування облікової політики підприємства об'єктивно обумовлена.

Необхідність формування облікової політики на підприємстві встановлена Законом України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” від 16.07.99 р. № 996 – XIV. Її визначено як спеціальний термін у ст. 1: “Облікова політика – сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності”, а ст. 5 цього закону зазначено, що “підприємство самостійно визначає облікову політику” [3].

Для достовірного оформлення господарських операцій первинними обліковими документами і своєчасним поданням їх в бухгалтерію, облікова політика підприємства логічно доповнюється графіком документообороту, під яким розуміють рух документів на підприємстві з моменту їх складання, або отримання до припинення їх використання і передачі в архів. Такими є вимоги законодавства, на що вказує стаття 9 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні” [3], а, віднедавна, й численні норми Податкового кодексу України [2].

Для оформлення операцій з необоротними матеріальними активами на сільськогосподарських підприємствах застосовуються первинні документи типових форм, затверджені Наказом Міністерства статистики України від 29 грудня 1995 року № 352 “Про затвердження типових форм первинного обліку” [5], Наказом Міністерства аграрної політики України від 27 вересня 2007 року № 701 “Про затвердження форм спеціалізованих форм первинних документів з обліку основних засобів та інших необоротних активів сільськогосподарських підприємств та методичних рекомендацій щодо їх застосування” [6] та Наказом Міністерства аграрної політики України від 21 лютого 2008 року № 73 “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів” [4].

Висновки. Проаналізувавши документування операцій з необоротними матеріальними активами на сільськогосподарських підприємствах можна зробити висновок:

- в первинних документах та реєстрах аналітичного обліку відсутня інформація (характеристика необоротного матеріального активу, наявність кольорових та дорогоцінних металів, номери технічних паспортів, норми амортизаційних відрахувань);

- використання застарілих бланків, відсутність окремих реквізитів на реєстрах обліку необоротних матеріальних активів унеможливають електронну обробку, обмежують використання облікової інформації для прийняття управлінських рішень, фінансового аналізу, створює підґрунтя для зловживань.

Список використаної літератури:

1. Бутинець Ф.Ф. та ін. Бухгалтерський фінансовий облік: [підручник] / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП “Рута”, 2000. – 608 с.

2. Податковий кодекс України (Із змінами, внесеними згідно із Законом N 2856-VI (2856-17) від 23.12.2010) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=13&nreg=2755-17>.

3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV зі змін. та допов.[Електронний ресурс]. — Режим доступу до Закону: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.)

4. Про затвердження методичних рекомендацій щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів: наказ Міністерства аграрної політики України від 21 лютого 2008 року № 73 [Електронний ресурс] – Режим доступу до наказу: <http://uapravo.net/akty/prawo-resolutson>

5. Про затвердження типових форм первинного обліку:наказ Міністерства статистики України від 29 грудня 1995 року № 352

[Електронний ресурс] – Режим доступу до наказу:
<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.3762.0>.

6. Про затвердження форм спеціалізованих форм первинних документів з обліку основних засобів та інших необоротних активів сільськогосподарських підприємств та методичних рекомендацій щодо їх застосування:наказ Міністерства аграрної політики України від 27 вересня 2007 року № 701 [Електронний ресурс] – Режим доступу до наказу:
<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1021.4236.0>.

УДК:330(08)

Іщик Олександр Олександрович
старший судовий експерт Рівненського
науково-дослідногоекспертно-
криміналістичного
центру МВС України

МАРКЕТИНГ В ІНТЕРНЕТ ПРОСТОРИ

Мережа Інтернет об'єднує безмежну кількість комп'ютерів і локальні мережі усього світу, забезпечує мільйони людей можливістю комунікації не залежно від того в якій країні вони знаходяться, що є ефективним інструментом у маркетингу.

Інтернет-маркетинг - це організації маркетингу в середовищі Інтернет. Однією з основних властивостей Інтернету є його гіпермедійна природа, що характеризується високою ефективністю у поданні та засвоєнні інформації, що значно підвищує можливості маркетингу в посиленні взаємозв'язку підприємств і споживачів. Підприємства, що використовують сучасні комп'ютерні та інтернет-технології мають такі переваги:

- зростає якість обслуговування клієнтів;
- конкурентоспроможність продукції;
- поліпшуються ділові відносини;
- знижуються витрати;

- поява нових каналів збуту [1];

До основних методів інтернет-маркетингу можна віднести: пошуковий маркетинг, банерна реклама, e-mail маркетинг, розробка інтернет-сайтів.

Завдання інтернет-маркетингу таке ж саме як і у звичайного маркетингу, основною відмінністю є те, що просування товару здійснюється за допомогою мережі Інтернет. Такий підхід до маркетингу дає непогані результати адже кількість користувачів мережі Інтернет постійно зростає. Хорошим комунікаційним інструментом може бути власний сайт. Просування сайту використовує всі можливі стратегічні дії для збільшення трафіку та включає в себе ряд операцій:

- Аналіз сайту – визначає як потрібно налаштувати електронний ресурс, щоб він оперативно попадав у пошукові системи.
- Юзабіліті – зручність роботи з сайтом. Сайт повинен мати хороший зміст з унікальним контентом, якісні фотографії, діаграми, зручність навігації, наявність мобільної версії, швидке завантаження.
- Стратегія – залучення клієнтів з усіх доступних джерел. Збільшення цільової аудиторії за рахунок рекламної кампанії [2].

Маркетинг в мережі Інтернет можна розділити на два напрями, які спрямовані на просування продукту за рахунок інтернет-майданчиків. Перший напрямок направлений на застосуванням мережі Інтернет для розширення традиційної торгівлі: розповсюдження товарів через Інтернет, організація доставки товарів, сервісне обслуговування, що значно знижує число посередників.

Другий напрямок спрямований на появу нових моделей Інтернет бізнесу, основою якого став Інтернет. Даний напрямок відіграє важливу роль для електронних майданчиків, що надають послуги учасникам інтернет-ринку. Цей напрямок скорочує час на пошук нових клієнтів, зменшує витрати на рекламу, підвищує ефективність продажів і скорочує витрати на бізнес-порцеси.

Розвиток інтернет-маркетингу пов'язаний із зростання користувачів мобільного інтернету. Зростання величезної кількості мобільних телефонів у глобальній мережі Інтернет, а також поширення новітніх технологій 3G та 4G нарощує цільову аудиторію в мобільну онлайн-торгівлю. Більше 35% всіх онлайн-транзакцій здійснюються за допомогою мобільних додатків, і ця цифра з кожним роком продовжує зростати. Сайт на якому знаходиться інтернет-магазин повинен бути адаптований мобільною версією сайту, який зручніший при перегляді через невеликі екрани мобільних пристроїв. Пристосування мобільних пристроїв до інтернет-маркетингу здійснюється за допомогою мобільного функціоналу:

- смс-розсилка;
- оплати товару через мобільний додаток;
- відстежування покупок;
- підвищення рівня сервісу для клієнта.

Діяльність Інтернету як рекламного каналу повинна бути направлена на відвідувачів веб-ресурсів і нести характер переконання. Програмні засоби, які застосовуються для реклами в Інтернеті дозволяють відстежити покази реклами клієнтам, кількість залучених відвідувачів на сайті, проміжок часу який на ньому провели, скільки електронних ресурсів було завантажено, конкретні дії цільової аудиторії.

Отже, на сьогоднішній час освоєння сучасних інформаційних технологій допомагають підвищити ефективність вирішення поставлених задач. Прийде час, коли Інтернет і електронна торгівля повністю замінять журнали та газети як джерело інформації і навіть магазини для здійснення покупок. Вже сьогодні великі та малі підприємства маркетингові інструменти.

Список використаної літератури:

1. Ашманов И. С. Продвижение сайта в поисковых системах [Текст] / И. С. Ашманов, А. А. Иванов. – М. : Вильямс, 2010.
2. Вирин Ф. Ю. Интернет-маркетинг. Полный сборник практических инструментов [Текст] / Ф. Ю. Вирин. – М. : ЭКСМО, 2010.

УДК 338.22.021.1

Калетник Олександр Вікторович,
студент гр. УФБм-51, ННІЕМ
Національний університет водного
господарства та природокористування,
м. Рівне
ORCID ID 0000-0001-8928-9979

ПРОБЛЕМИ ЗМІЦНЕННЯ БЕЗПЕКИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

За останні роки доцільність розробки національної промислової політики, адекватної сучасним умовам господарювання, має одне з першочергових значень для досягнення стратегічних цілей розвитку України, а глобальна фінансова криза останніх років тільки підсилила цю тенденцію. В умовах нових трансформаційних процесів виникають нові вимоги до розвитку національної економіки. Нестабільна політична та економічна ситуація, воєнні дії на Сході України – чинники, що не стимулюють акумуляцію необхідного інвестиційного ресурсу для розвитку та модернізації вітчизняної економіки. Структура капітальних інвестицій залишається нераціональною: у промисловості понад 2/3 таких інвестицій спрямовано в сировинні та напівфабрикатні виробництва, що формує умови для відтворення галузевих диспропорцій у промисловому секторі [2, с. 74].

Власні кошти підприємств залишаються основним джерелом фінансування капітальних інвестицій, що ставить у залежність розвиток підприємств та їх інвестиційну активність від їх прибутковості. В той час, як можливості використання коштів Державного бюджету для фінансування промисловості обмежені через його значний дефіцит, а також відсутність єдиної стратегії розвитку промисловості.

Обсяги прямих іноземних інвестицій у промисловість України є незначними – за рахунок коштів іноземних інвесторів фінансується лише 1,6 % капітальних інвестицій. Причому, іноземні інвестиції спрямовуються у вже розвинені сфери економічної діяльності [1, с.23].

Запровадження інновацій залишається одним із викликів для українських підприємств як у високотехнологічному, так і у низькотехнологічному секторах. Тому основною проблемою, яка стоїть перед національною економікою є: сформований з боку промисловості попит на інновації та слабкі ринкові стимули для розвитку наукомісткого виробництва.

Підсумовуючи, можна виділити перелік основних ризиків, серед яких для динаміки промисловості України на найближчу перспективу найбільший вплив матимуть наступні [1, с.23]:

- зовнішні:
 - уповільнення світової економічної динаміки, що спричинить відповідне скорочення попиту на продукцію вітчизняних експортерів;
 - висхідна динаміка інфляційних процесів у більшості країн - основних торговельних партнерах, що спричиняє зростання ціни імпортованих товарів для вітчизняних підприємств, стримування нарощування зовнішнього попиту;
 - загострення конкуренції з боку країн, що розвиваються, та країн-членів СНД на ринках основних груп експорту України;
- внутрішні макроекономічні: високий інфляційний тиск, що обумовлює, з одного боку, обмеження для зростання платоспроможного споживчого попиту, а з іншого – зростання вартості сировини для промислових підприємств, подорожчання вартості залучених фінансових ресурсів, обмеженість інвестиційних ресурсів;
- внутрішні технологічні:
 - збереження високого рівня зношеності виробничих фондів;
 - домінування у багатьох галузях промисловості тенденції до підвищення ступеня використання існуючих виробничих потужностей із застосуванням застарілих технологій;
 - високий рівень енергоемності більшості галузей промисловості;

○ обмеження, пов'язані з нерозвиненістю виробничої та логістичної інфраструктури;

- внутрішні інституційні:

○ низька ефективність механізму підтримки експорту промислової продукції;

○ нерозвиненість механізмів підтримки інновацій і технологічного розвитку;

○ недостатній рівень захисту прав власності в Україні.

Тому з метою реалізації зазначених орієнтирів в сучасних умовах виникає потреба у формуванні низки завдань та заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності промисловості України, мінімізацію негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз для її зростання.

Список використаної літератури:

1. О. Амоша, В. Вишневський and Л. Збаразська, Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук.-аналіт. доповідь. Донецьк, 2014.

2. І. Брижань, "Дослідження проблем розвитку промислового виробництва України в умовах кризи", Наук. вісн. Полтав. університету економіки і торгівлі, vol. 2, no. 58, pp. 93–98, 2013.

УДК: 330(08)

Матвійчук Анжела Дмитрівна,
судовий експерт Рівненського
науково-дослідного експертно-
криміналістичного центру МВС
України

ОБУМОВЛЕНІСТЬ РИЗИКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ ПЕРЕДУМОВАМИ

У статті розглянуто різні підходи до визначення поняття "ризик", проведено теоретичний аналіз обумовленості ризику соціально-економічними перебудовами та виділено особливості ризику з урахуванням сучасного соціально-економічного розвитку країни.

Ризик об'єктивно присутній у багатьох сферах нашого життя, незалежно від того, усвідомлюється його наявність чи ні, враховується чи ігнорується він при виборі рішень. Через те, що ризик є багатостороннім та займає важливе місце у житті людей, він є об'єктом дослідження багатьох наук, які досліджують різноманітні його аспекти. Імовірніше економічне середовище зумовлює необхідність врахування факторів випадковості невизначеності господарської діяльності і, як наслідок, вивчення економічного аспекту ризику.

У наш час у зв'язку із рухом до саморегульованого суспільства, різноманіттям форм власності, активним використанням ринкових механізмів, створенням соціально орієнтованої економіки значення категорії “ризик” зростає [2]. З огляду на це немає потреби у чіткому визначенні сутності економічного ризику, його особливостей та проблем, пов'язаних із ним, якіникають у процесі діяльності підприємства [6].

Роль та значення ризику для практики вітчизняної економіки висвітлюється в наукових працях А.П.Альгіна [1], В.А.Божової [2], В.В.Вітлинського [3], Н.І.Мішиної [4], Г.Є.Андрєєвої та Г.Е. Петровської [5], Г.М.Борисової [6], Г.Л.Вербицької та інших науковців. Але відставання у області теоретичних досліджень стосовно економічного ризику змушує вчених у своїй роботі узагальнювати думки переважно іноземних авторів. Проте механічне перенесення західних методик на вітчизняний досвід є нераціональним і веде до помилок. Водночас, невеликий досвід, накопичений вітчизняною наукою у області застосування категорії “ризик” у підприємстві, не використовується або використовується вкрай неефективно.

Враховуючи ці факти, можна сказати, що на сьогодні у вітчизняній економічній літературі відсутнє однозначне розуміння поняття ризику, зокрема - його трактування у підприємстві.

У зв'язку з цим, розрізняють три ступені визначення поняття “ризик”:

- як розподіл імовірності результатів дій господарюючого суб'єкта;

- як відхилення фактичних результатів від їх планових очікувань;
- як розподіл імовірності отримання несприятливих результатів.

Приведені визначення виявляють важливі ознаки ризику, проте не охоплюють всього змісту цього поняття стосовно діяльності в умовах невизначеності, пов'язаної з регулюванням різних сторін економічного життя на основі обліку інтересів, потреб та цільових установок суб'єктів ринку. З цієї точки зору ризик визначається як діяльність, пов'язана із подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої є можливість кількісно і якісно визначити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети” [1].

У зв'язку з цим, у категорії “ризик” можна виділити наступні основні елементи, взаємозв'язок яких і складає його зміст:

- ймовірність отримання бажаного результату;
- ймовірність настання небажаних результатів;
- ймовірність відхилення від обраної мети;
- відсутність упевненості в досягненні поставленої мети;
- матеріальні, економічні, фінансові, етичні й інші втрата пов'язані із здійсненням вибраної альтернативи;
- можливі сприятливі і негативні наслідки при здійсненні тих або інших дій в умовах невизначеності для суб'єкта, який йде на ризик.

Разом з цим, ризику властивий ряд ознак, серед яких виділяються суперечність, альтернативність та невизначеність. Суперечність ризику проявляється у зіткненні об'єктивно існуючих ризикованих дій із їх суб'єктивною оцінкою. Тоді як одні індивідууми вважають для себе ті або інші дії ризиковими, інші розцінюють їх як обережні, позбавлені будь-якого ризику. Альтернативність ризику пов'язана із тим, що ризик припускає необхідність вибору з декількох можливих варіантів, рішень, напрямів, дій. Ризикована ситуація не виникає там, де нема вибору. Невизначеність, якщо вона може бути оцінена кількісно або якісно, завжди вносить в економічне

або суспільне середовище фактор ризику. Ризик є одним із способів “зняття” невизначеності, яка є незнанням достовірної інформації, відсутністю однозначності в ухваленні того або іншого рішення.

На сучасному етапі розвитку української економіки наявність ризику зумовлена рядом факторів. Тут на перший план виходять: необов’язковість і безвідповідальність суб’єктів господарювання усіх видів та форм власності; суперечливість нормативно-правової бази; високий рівень інфляції; відсутність реального господарського права; недієздатність правоохоронних органів; перевага політичних інтересів над економічними; нестійке податкове законодавство, тощо.

Крім того, ризик нині набув певних особливостей, які характеризують епоху, у якій ми живемо. Насамперед, ризики набули тотального, глобального характеру. Важко спростувати факт, що зміни в економіці одних країн спричиняють певні, часто негативні, наслідки для економічних систем інших країн. Те ж саме стосується і регіонів та галузей. У ризикових ситуаціях дедалі більше вимагається одноосібне вирішення проблем. Нині підвищується роль особистості у прийнятті підприємницьких рішень. Ризик - це жорстка перевірка особистих якостей, професійних здібностей підприємця, його здатності правильно орієнтуватися в будь-якій ситуації. Через гостру конкурентну боротьбу ризик залучає підприємця у систему природного добору.

Безліч факторів, які супроводжують діяльність у ринковому середовищі, таких як конкуренція, кон’юнктура ринку, нестабільність попиту та цінах, призводять до невизначеності і невпевності в одержанні кінцевого результату. Крім того, ризик дедалі більше перетворюється на товар через розвиток і вдосконалення механізмів страхування підприємницької діяльності [4].

Таким чином, на основі проведеного теоретичного аналізу можна зробити наступні висновки:

1. Ризик - це усепроникаючий феномен, властивий усім об'єктам ринкової економіки. Сама по собі наявність ризику, який супроводжує діяльність будь-якого господарського суб'єкта, не є недоліком ринкової економіки. Більше того, відсутність ризику, тобто небезпеки виникнення непередбачених та небажаних для підприємства наслідків його власних дій, як правило, шкодить економіці, оскільки підриває її динамічність та ефективність. Тому в умовах невизначеності виживають ті організації, які є гнучкішими і мобільнішими в мінливих умовах ринку. В даному випадку різко зростає важливість таких підприємницьких якостей, як досвід, кваліфікація та інтуїція.

2. Підприємці, менеджери у роботі підприємства повинні враховувати вплив як керованих, так і некерованих чинників виходячи з того, що будь-які процеси в економіці розвиваються за умов невизначеності, конфліктності, нестачі інформації. Зрештою, феномен економічного ризику необхідно враховувати у прийнятті як стратегічних, так і тактичних рішень, оскільки умови їх реалізації певною мірою відрізняються від тих, що передбачались (прогнозувались). Якщо цього не враховувати заздалегідь, то можуть виникати значні збитки матеріальних трудових та фінансових ресурсів, втрата репутації, зниженні економічної ефективності тощо.

3. Сучасний стан розвитку економіки України характеризується як такий, в якому мають місце ризики, обумовлені низкою чинників, серед яких найвагомішими є вільне підприємництво, нестабільність законодавчої бази, яка покликана регулювати діяльність підприємств різних форм власності, особливо приватних, недостатній рівень забезпеченості економічного суб'єкта методичними рекомендаціями щодо адаптації до умов середовища функціонування або ж впливу на них з метою досягнення поставлених цілей.

Отже, слід визнати, що в даний час в умовах побудови соціально орієнтованої економіки ризик перетворюється на невід'ємний елемент соціально-економічних відносин і стає органічною частиною стратегії і тактики соціально-економічної політики підприємств.

Список використаної літератури:

1. Альгіні А.П. Риск в предпринимательстве. СПб.: Питер, 2012. - 344с.
2. Борисова Г.М. Теоретичні аспекти управління ризиком на підприємстві // Актуальні проблеми економіки. - 2005. - №7. - С.116-121.
3. Боровкова В.А. Управление рисками в торговле. - СПб.: Питер, 2004. - 368с.
4. Вербицька Г.Л. Управління економічним ризиком // Фінанси України. - №4. - С.34-40.
5. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: Монографія. - К.: КНЕУ, 2004. - 412с.
6. Машина Н.І. Економічний ризик: методи його вимірювання: Навчальний посібник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2003. - 306с.
7. Ризик у ринковій економіці: навчальний посібник / Андреева Г.Є., Петровська Г.Е. - Харків: Бурун Книга, 2005. - 486с.

УДК 330.161

Нікитенко Дмитро Валерійович,
кандидат економічних наук,
доцент, кафедра економіки
підприємств
та економічної теорії

ОБМЕЖЕНИЙ РАЦІОНАЛІЗМ ЯК ПЕРЕДУМОВА ОПОРТУНІСТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ

В період трансформації інституціонального середовища відбувається процес як генерації нових інститутів, так і імпортування існуючих, які діють в інших країнах. Якщо генерація або імпорт формальних інститутів можливий у відносно короткі строки, то щодо неформальних інститутів цей

процес може затягнутися на роки або навіть на покоління. Не останню роль в цьому грає менталітет та цінності, на якому він побудований. Традиційно, коли ми говоримо про інститути та інституціональне середовище, то ми наділяємо їх конструктивної характеристики, тобто інституціональне середовище – це сукупність інститутів, а інститути – це правила гри, які сприяють координації, зменшують невизначеність, забезпечують передбачуваність результатів та мінімізують трансакційні витрати. Насправді, інститути як усталені в суспільстві норми не завжди є конструктивними, тобто «хорошими».

Так як генерація та імпорт інститутів, тобто норм, правил поведінки здійснюється людьми, а їх поведінці в реальному житті притаманна ірраціональність на відміну від основного припущення економічної теорії про раціонального економічного агента, то саме ця ознака є природним джерелом існування на основі самовідтворюючого механізму неефективних інститутів (норм), до яких відноситься опортуністична поведінка.

До загальних чинників, які спричиняють збереження неефективних норм в інституційному середовищі, відносять:

- державну монополію на формування інститутів та інституційного середовища, що призводить до можливості упровадження неефективних інститутів та інституційних інструментів (інституційні пастки – бартер, взаємозалік, неплатежі, корупція);
- відсутність відповідальності за здирицтво та невиконання взятих зобов'язань за одночасної відсутності гарантій дотримання прав власності при розгляді питань майнового характеру;
- обмежений часовий відрізок можливостей:
 - o короткий політичний цикл та використання доступу до владних повноважень як джерела ренти, завдання якого повернути авансований капітал, створити страховий запас та акумулювати капітал на наступний політичний цикл. Це вимагає створення таких правил гри, де рівні можливості для всіх

перерозподіляються на користь окремих груп, забезпечуючи тим самим отримання надприбутків від діяльності, яку навряд чи можна назвати суспільно корисною (лобіювання власних інтересів у парламенті, створення штучних бар'єрів, перешкоджання запровадженню нововведень тощо);

- короткий життєвий цикл товару підвищує ймовірність втрати олігархами економічної влади в майбутньому, що призводить до намагання ними шляхом підкупу урядовців, шантажу та використання інших методів зберегти джерела отримання ренти (державна підтримка неефективних виробництв третього та четвертого технологічних укладів).

Всі ці чинники об'єднує те, що особам, які беруть участь у прийнятті рішень притаманна опортуністична поведінка, ким би вони не були: урядовці, політики, державні службовці, олігархи чи дрібні підприємці.

З позиції теорії контрактів, опортуністична поведінка як неефективна норма є наслідком відсутності ідеальних правил гри, тобто існування повного контракту, основне завдання якого врахувати всі можливі випадки розвитку подій та запропонувати чітку процедуру дій. Реальні контракти (правила гри) є неповними і причина в тому, що суб'єкти прийняття рішень має обмежені когнітивні здібності. Так, економічні агенти схильні уникати надмірно деталізованих контрактів в силу того, що чим складніше контракт, тим більші витрати, пов'язані зі збором і аналізом інформації, вони понесуть.

У відносинах між суб'єктами господарювання на укладання загалом та

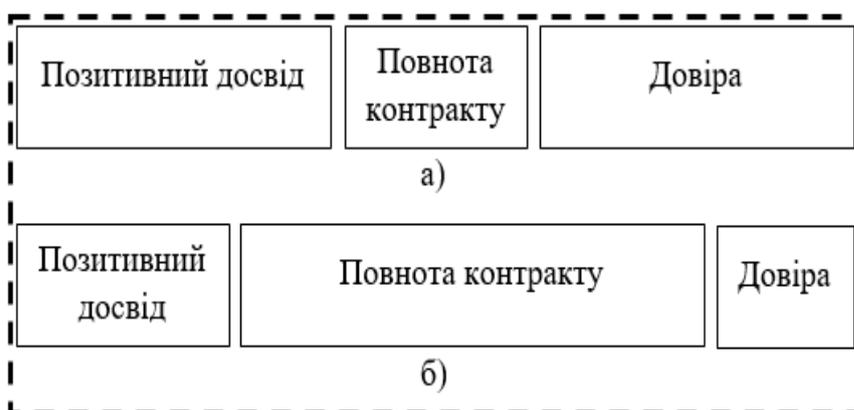

Рис. 1. Схематична залежність повноти контракту від досвіду минулого та довіри на майбутнє

повноту контракту чинять вплив досвід минулих операцій та рівень довіри до контрагента. Чим вищий рівень довіри на майбутнє та чим більше позитивного досвіду у минулому, тим менш деталізований контракт укладається між контрагентами. І навпаки, відсутність довіри та наявність негативного досвіду зумовлює необхідність формування більш повного контракту (рис. 1).

Отже, неповнота контрактів в поєднанні з характерною для більшості взаємодій асиметрією інформації відкриває можливості для опортуністичної поведінки з боку їх учасників, в основі якої лежить розбіжність економічних інтересів. Відмова від опортуністичної поведінки економічним агентом можлива лише за умови, що витрати, пов'язані з ухиленням від умов контракту, виявляться більшими за вигоди, які вона принесе.

УДК 339.138

Німчук Тетяна Олександрівна,
студентка спеціальності «Облік і аудит» Рівненського інституту Університету «Україна».

Науковий керівник:

Гнатюк Алла Аркадіївна,
кандидат економічних наук,
професор завідувач кафедри
фінансів, обліку та оподаткування
Рівненського інституту
Університету «Україна»

ПЕРЕДУМОВАМИ ЕФЕКТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Досліджено теоретичні основи маркетинга. Розглянуто та узагальнено основні підходи щодо концепцій управління маркетингом. Обґрунтовано передумовами ефективного впровадження маркетингової концепції.

Ключові слова: концепція, маркетинг, управління маркетингом, менеджмент.

Маркетинг є однією з найважливіших різновидів економічної і суспільної діяльності, однак, його дуже часто неправильно розуміють. Ціль маркетингу – підвищення якості товарів і послуг, поліпшення умов їхнього придбання, що у свою чергу приведе до підвищення рівня життя в країні, підвищення якості життя.

Еволюція управління маркетингом відбувалася разом із розвитком ринкових умов господарювання. В різні періоди історичного розвитку управління маркетинговою діяльністю розвивалося по-різному й відповідно формувалися особливі концепції маркетингового менеджменту [2].

Сьогодні термін «управління маркетингом» визначається як аналіз, планування, реалізація і контроль за виконанням програм, спрямованих на створення, підтримку і розширення вигідних відносин з цільовими покупцями для досягнення цілей організації [1. С. 42]. Таким чином, управління маркетингом пов'язано з регулюванням попиту, що, у свою чергу, пов'язаний з регулюванням відносин зі споживачами.

На думку Ф. Котлера «Маркетингове управління має місце тоді, коли принаймні одна зі сторін потенційного обміну розробляє і використовує засоби для досягнення бажаного результату інших сторін» [4, с. 46].

Більшість людей думає, що управління маркетингом – це пошук кількості споживачів, достатньої для даного рівня виробництва компанії. Але це занадто спрощений погляд. Наприклад, управління маркетингом у компанії, що має бажаний рівень попиту, також необхідне, як і в компанії, що має недостатній його рівень. Адже в будь-який момент попит може змінитися: наприклад, зникнути, стати недостатнім, нерегулярним чи надмірним. Управління маркетингом забезпечує відповідні методи роботи з цими різними станами попиту.

Управління попитом означає управління споживачами. Попит на продукцію компанії виходить від двох груп: нових клієнтів і постійних клієнтів. Теорія і практика традиційного маркетингу зосереджені на залученні нових клієнтів і продажу їм товарів і послуг. Сьогодні, однак,

акценти змістилися. Крім використання стратегій, націлених на залучення нових клієнтів і здійснення з ними угод, компанії роблять усе можливе, щоб зберегти вже наявних клієнтів і підтримувати з ними постійні відносини. На зміну устояних поглядів нашоують дані статистики. Залучити нового клієнта коштує в п'ять разів дорожче, ніж удержати вдоволеного клієнта.

Як було відзначено вище, управління маркетингом має за мету досягти бажаного рівня обміну з цільовими ринками. Однак, дуже часто в процесі реалізації цієї задачі, інтереси компанії і клієнтів вступають у протиріччя. Виникаючий конфлікт розв'язується на базі наступних п'яти концепцій, керуючись якими, компанії ведуть маркетингову діяльність:

- концепція удосконалення виробництва;
- концепція удосконалення товару;
- концепція інтенсифікації комерційних зусиль;
- концепція маркетингового підходу;
- концепція соціально-етичного маркетингу.

Концепція удосконалення виробництва заснована на твердженні про те, що споживач віддає перевагу тим товарам, що достатньо поширені і доступні за ціною. Отже, управління маркетингом повинне бути спрямоване на удосконалення виробництва та підвищення ефективності розподілу. Дана концепція актуальна в двох випадках. Перший – коли попит на товар перевищує пропозицію. Тут керівництво повинне шукати засоби збільшення обсягів виробництва. Другий випадок – коли собівартість товару занадто висока і підвищення продуктивності праці дозволяє її знизити.

Інший важливий підхід, що часто використовують продавці, – це концепція удосконалення товару. Її суть у тім, що споживач віддасть перевагу товару, що представляє вищий рівень якості, максимальну продуктивність і нові можливості.

Отже, маркетингова концепція ґрунтується на трьох взаємопов'язаних принципах: максимальне задоволення потреб споживачів (суверенітет покупця); повна та системна координація діяльності підприємства; орієнтація

на довгостроковий комерційний успіх. Передумовами ефективного впровадження маркетингової концепції є:

1. Високий рівень життя населення, що визначається запитами й очікуваннями споживачів.
2. Готовність і спроможність швидко та адекватно реагувати на зміни ринку.
3. Сучасні інструменти дослідження ринку для виявлення змін в характері попиту покупців [3, с. 39].

Список використаної літератури:

1. Єрмошенко М.М. Маркетинговий менеджмент : навч. посібник / М.М. Єрмошенко. – К. : НАУ, 2001. – 204 с
2. Краус К.М. особливості застосування концепцій управління маркетингом [Електронний ресурс] / К.М. Краус. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_4/098-105.pdf
3. Маркетинговий менеджмент : навч. посібник / Під заг. ред. М.І. Белявцева та В.Н. Воробйова. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 407 с.
4. Филип Котлер. Маркетинг менеджмент / Котлер Филип. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 896 с. 7

Степанюк Наталія Анатоліївна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри філософії, економіки
та менеджменту освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної
педагогічної освіти.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Децентралізація національної економіки сьогодні визначається головним завданням реформування системи державного управління як

теоретиками, так і практиками публічного управління в Україні. В цьому напрямі проводяться наукові дослідження, приймається багато нормативних документів, розробляються та реалізуються практичні підходи до розширення повноважень та спроможності органів місцевого самоврядування тощо.

У 1991 році, після проголошення незалежності, Україна зіштовхнулася з чималими труднощами, а саме: проблемами нерівномірного розвитку територій, суттєвими відмінностями у розвитку економічних районів, дисбалансу взаємовідносин між центральними органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування. Для розв'язання цих та інших проблем постало питання необхідності реформування системи державного управління та запровадження політики децентралізації. Конституція України 1996 року закріпила систему організації влади на місцевому рівні, закладену в 1992 р. у Законі «Про місцеві Ради народних депутатів, місцеве і регіональне самоврядування». Важливими актами у створенні правової основи для процесу децентралізації влади стали Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 р. та «Про місцеві державні адміністрації» 1999 р. Вагомим кроком на цьому шляху було прийняття Розпорядженням КМУ «Концепції реформи місцевого самоврядування територіальної організації влади в Україні» 1 квітня 2014 року. На сьогодні, ключовим підходом є закріплення принципу децентралізації у здійсненні державної влади та внесення змін до чинної Конституції України, що ґрунтується на положеннях Європейської Хартії місцевого самоврядування, напрацюваннях Конституційної асамблеї та Конституційної Комісії Верховної Ради, груп експертів в галузі конституційного права і місцевого самоврядування.

Важливими для здійснення реформ у напрямі децентралізації стали Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року. Згідно Стратегії пріоритетами державної регіональної політики є підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, територіальна соціально-економічна

інтеграція і просторовий розвиток, ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

Як результат, реформування в державному управлінні України виявилось доволі складним завданням, основною причиною стала відсутність у більшості населення інформації та системних знань про ці процеси. Досягнення раціонального співвідношення підходів до централізації та децентралізації, зміна ролі, відповідальності та повноважень органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, як органів публічної влади, є одним із методів досягнення ефективності функціонування держави. Поряд з цим розв'язання цих проблем потребують системності та комплексності в підходах та більш ретельного наукового обґрунтування.

Отже, децентралізація тісно пов'язана з організацією системи державного управління, сприяє побудові ефективних взаємовідносин між державними органами управління і органами управління на місцевому рівні. Наукові дослідження теорії децентралізації різні за об'єктом і характеризуються багатьма аспектами, що зумовлює існування різних видів децентралізації. Саме тому, погляди вчених на категорію «децентралізація» різняться і не зводяться до єдиної загальноновизнаної точки зору.

Основними перевагами децентралізації вважають: спрощену структуру управління на місцях, налагодження тіснішого зв'язку із громадянським суспільством, підвищення прозорості прийняття управлінських рішень, підвищення ступеня відповідальності перед територіальною громадою.

За певних обставин децентралізація може мати ризики й небезпеки. У такому разі деякі сфери державного й суспільного життя не можуть піддаватися децентралізації. До ризиків відносимо втрату мобільності держави, скорочення робочих місць державного апарату, а також небезпека провалу серйозних державних перетворень в умовах, коли держава знаходиться в стані проведення антитерористичної операції. А також і ризики неузгодженості напрямів розвитку окремих територіальних одиниць

та стратегічних цілей, ризику ускладнення координації між рівнями управління.

Аналіз наукових джерел дає змогу зазначити, що позиції науковців щодо сутності та змісту децентралізації є неоднозначними. Відповідно до визначення поняття «децентралізація» обґрунтовано, що в сучасній науці суть децентралізації розглядаються відносно її видів. Визначено, що потенційно центральна влада неспроможна ефективно розв'язувати локальні проблеми, гнучко та своєчасно реагувати на змінні потреби місцевих громад. З цього випливає необхідність чіткого визначення й законодавчого закріплення повноважень, спроможностей та відповідальності між різними рівнями публічного управління.

Отже, децентралізація відіграє важливу роль у розвитку демократії та проведенні змін в суспільстві, переходу до інститутів, заснованих на ініціативі та відповідальності громади та окремої людини.

Визначено, що для ефективності та результативності реформування постулати децентралізації необхідні для широкого впровадження в адміністративній, політичній, бюджетно-фінансовій, соціальній сферах та сприяють розвитку людського та ресурсного потенціалу, відповідальності влади, підвищенню якості надання державних і громадських послуг, консолідації суспільства, вирішенню економічних, екологічних, правових, політичних та інших проблем.

УДК: 330(08)

Стецюкевич Зоя Петрівна
завідувач відділу Рівненського
науково-дослідного
експертно-криміналістичного
центру МВС України

СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ДОСТОВІРНОСТІ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Відстежуючи еволюцію концепції фінансового результату у часі і просторі на фоні розвитку бухгалтерського обліку, можна впевнитись, що це

категорія досить стародавня. Зміст цієї категорії у сучасному розумінні інтегрував усі концептуальні підходи минулого та у теперішній час набув нової якості. Сучасний зміст фінансового результату як категорії пов'язаний із його тлумаченням, як наслідку від господарської діяльності.

Юридичне тлумачення поняття господарської діяльності наводиться в ст. 3 Господарського Кодексу України. Під господарською діяльністю розуміють діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямовану на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [2].

Результат від господарської діяльності, отриманий на основі інформації системи обліку, прийнято вважати фінансовим результатом. Тобто, фінансовий результат - це приріст (чи зменшення) вартості власного капіталу підприємства, що утворюється в процесі його підприємницької діяльності за звітний період. Основним фінансовим результатом діяльності підприємства є прибуток, збільшення якого означає примноження фінансових ресурсів та зростання фінансових результатів. Збиток підприємства означає втрату фінансових ресурсів підприємств, якщо збитки носять регулярний характер, то врешті-решт будуть витрачені всі фінансові ресурси і підприємство збанкрутує. Отже, фінансовим результатом діяльності підприємства може бути прибуток або збиток.

Зміст цієї категорії у фінансовому контролі можна розглядати під кутом зору його достовірності, вважаючи, що фінансовий результат, який є об'єктом дослідження, може бути визначений або як «достовірний», або як «недостовірний». Тлумачення фінансового результату у фінансовому контролі, в контексті його достовірності, обґрунтовується підходами, пов'язаними з його оцінкою, як економічного критерію результату від певної господарської діяльності; як інформації системи обліку, яка правдиво (чи неправдиво) відбиває наслідки цієї діяльності; як результату господарської

діяльності, що здійснюється в межах певного правового поля, вихід за які недопустимий і кваліфікується як відхилення від норм [3].

Оцінка фінансового результату з точки зору законності отримання, полягає в ідентифікації здійснених суб'єктом підприємницької діяльності господарських операцій на предмет їх законності та відповідності чинному законодавству. Господарську діяльність, що не суперечить чинному законодавству, в юридичній літературі прийнято кваліфікувати законною, або легальною (*legalis* від латинського *lex* - закон) і відповідно легальними (дозволеними законом) є і доходи або фінансовий результат, отриманий внаслідок цієї діяльності [4].

Відповідно до чинного законодавства підприємство здійснює будь-які види господарської діяльності, якщо вони не заборонені законодавством України і відповідають цілям, передбаченим статутом підприємства. Отже вищевказане трактує поняття законності або легальності діяльності суб'єкта господарювання за наслідками цього господарювання.

Фінансовий результат від господарської діяльності за наслідками контролю можна поділити на показаний та латентний. До складу поняття «показаний фінансовий результат» включається результат, який відображений в офіційно затвердженій фінансовій звітності як поданий органам її контролюючим та узагальнюючим, так і оприлюдненій згідно з чинним законодавством інформації (чи звіт) про фінансовий результат. Поняття «латентний фінансовий результат» застосовується для оцінки певного сегмента господарської діяльності, який у літературних джерелах називається «тіньова економіка».

Таким чином, можна стверджувати, що у ринковій економіці фінансовий результат є досить складною та багатогранною категорією. Фінансовий результат у формі прибутку виступає головною метою діяльності підприємства на ринку та одним з головних показників, який визначає ефективність його діяльності. Інформація про фінансовий результат відображається у фінансових звітах підприємства та є загальнодоступною

інформацією для визначення рівня ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості підприємства та є головним джерелом інформації для потенційних партнерів.

Список використаної літератури:

1. Господарський кодекс України.
2. Господарське законодавство Мачуський В.В., Постульга В.Є. Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 2004. — 275 с.
3. Дрига С.Г. Негативні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції “Проблеми та перспективи розвитку підприємництва в Україні”. - м. Ялта (Україна). - 2010. - С.43-48.
4. Беззубова М., Акімова І. Проблеми розвитку малих і середніх підприємств України: роль середнього бізнесу // Матеріали першої всеукраїнської міждисциплінарної конференції “Бар’єри та можливості розвитку малого та середнього бізнесу в Україні” - м. Київ (Україна) - 2005. - С.66-70.
5. М.В. Рета М.В., Пляка Г.О. Сучасні проблеми обліку фінансових результатів діяльності підприємств - Вісник НТУ «ХПІ». 2015. № 25 (1134) с. 25-34.

УДК 330(08)

Троханенко Олександр Михайлович,
головний судовий експерт Рівненського
науково-дослідно-експертно криміналістичного
центру МВС України

ОСНОВНІ ЕТАПИ ЕФЕКТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ

Так само, як немає ідеальної компанії, так і немає ідеальної стратегії. Тим не менш, можна розглянути деякі загальні рекомендації щодо здійснення ефективної стратегії.

Основні етапи можна розрізняти за чотирма категоріями:

1. Спосіб функціонування.

1) Розробка ефективної бізнес-моделі, яка дає відповіді на такі питання, як: аналіз доходів та прибутку; аналіз продукту (послуги), приміщення для покупки продукту (послуги клієнтом), процес створення продукту (послуги).

2) Концентрація в основній сфері бізнесу. Незважаючи на те, що існують компанії, які одночасно працюють на багатьох ринках, ті, хто спеціалізувався в одній галузі, збільшили темпи зростання. Найголовніше – вибрати стабільний і зростаючий ринок [1, с.52].

2. Ринок та клієнти.

3) Постійне вивчення потреб клієнтів з цільової групи та створення конкурентних переваг. Компанія, незважаючи на відсутність професійної стратегії, може добре існувати, якщо вона може визнати потреби клієнта з точки зору продукту, емоційних потреб, послуг, способу доставки товарів або послуг, обслуговування, будівництва відносин тощо.

4) Творчий підхід до продукту, ринку та конкуренції. Вона включає в себе пошук нових напрямків бізнесу, створення нових ринкових ніш і не відображає їхню конкуренцію. Компанія, яка знаходить таку територію, може зосередитися на її розвитку, а не на конкурентній боротьбі.

3. Організація та персонал.

5) Політика щодо персоналу. Належна кадрова політика спрямована на створення позитивної атмосфери колективної роботи, безперервного людського розвитку та постійного створення мотивації колективу. Співробітники несуть відповідальність за реалізацію стратегії, тому їхній рівень компетенції та мотивації відіграють велику роль. В рамках цього етапу можна виділити три елементи: навчання навичкам, мотивація реалізації стратегії та підтримка командної роботи.

6) Ефективність операцій та їх впровадження. Хороша стратегія – це те, що виконується швидко та ефективно. Рішення повинні бути прийняті якомога швидше і негайно переведені в дію.

7) Уникнення неефективних процесів. Ми повинні прагнути до мінімізації організації, усунення непотрібних процесів та витрат. Ефективні

компанії усувають кожну функцію, процес, дії або документ, що не приносить додаткової прибутковості.

8) Упорядкована та проста структура організації та прийняття рішень. Дозволи повинні бути чітко визначені та чітко визначені. Потім розподіл обов'язків чітко визначений і відповідальність чітко визначена. Процес прийняття рішень також прискорює делегування повноважень організації, з тим щоб рішення приймалися там, де вони здійснюються. Проста структура покращує зв'язок і прискорює роботу [2, с.22].

4. Гроші.

9) Мінімізація постійних витрат на користь змінних. Компанії, яким вдалося скоротити фіксовані витрати на рівні декількох відсотків усіх видатків, мають набагато більше шансів на виживання в ринкових кризах. Цей етап, особливо важливий на нестабільних ринках з невизначеними доходами і де видно високу сезонність продажів.

10) Надійні інвестиції на основі раціонального аналізу. Вона повинна бути зосереджена між тими, які ведуть до надмірних інвестицій, і тих, що означають контрабанду та майбутнє застою. Важко визначити оптимальний рівень інвестицій, але два принципи залишаються незмінними: ви не повинні вкладати кошти у речі, які суворо пов'язані з малими доходами або меншими витратами на майбутнє та максимальна кількість ключових інвестицій повинна проводитися одночасно.

Наступні інвестиції слід робити лише тоді, коли перший починає приносити прибуток.

Ефективні стратегії вимагають дієвих керівників. Для реалізації відповідних стратегій вони повинні об'єднувати основні функції:

- Відкритість до нових ідей та сміливих цілей. Керівник, який має цю характеристику, є рушійною силою, яка тягне компанію до майбутнього. Це робить бізнес стійким.

- Раціональне, тверезе та аналітичне мислення. Стратегія повинна бути конкретною, виражена цифрами та датами, дивлячись у майбутнє та адаптована до реалій.

- Можливість співпрацювати з людьми. Великий бізнес – командна гра, і жодна стратегія не може бути реалізована сама [3, с.6].

Отже, розробка та реалізація стратегії, повинна бути правильною, зрозумілою та стабільною. Вона повинна вказувати на вирішення проблем найближчого майбутнього та забезпечувати ефективну діяльність підприємства у конкурентному оточенні.

Список використаної літератури:

1. Ефективність стратегічного управління підприємствами: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення: монографія / Мікловда В.П., Брітченко І.Г., Кубіній Н.Ю., Дідович Ю.О. - Полтава: ПУЕТ, 2013. - 218 с.

2. Стратегія підприємства: навч. посіб. для вищих навч. закладів Г. В. Строкович, Нар. укр. акад. [каф. економіки підприємства]. – Х. : Вид-во НУА, 2011. – 180 с.

3. Основи менеджменту: Навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 376 с.

УДК 174.4

Якобчук Світлана Миколаївна,

завідувач відділу Рівненського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру
МВС України

ЕТИЧНІ ОСНОВИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВОГО ЕКСПЕРТА

До загальних положень професійної етики відноситься мета і сфера застосування правил професійної етики, обґрунтування високого морального значення, яке має експерт в системі судочинства, результат його праці - висновки експерта. Очевидно, метою формування правил професійної етики експерта є в моральному сенсі - сприяння зміцненню авторитету, високого морального значення професії судового експерта на основі пред'явлення

високих вимог до рівня професіоналізму, чесності і сумлінності осіб, які є носіями даного статусу.

Область застосування норм професійної етики передбачає визначення кола осіб, на яких поширюються дані правила (судовий експерт, керівник експертної установи), а також сферу діяльності зазначених осіб (службова сфера діяльності експерта і керівника експертної установи, сфера участі в проведенні експертизи осіб, які сприяють і стажистів, що виконують допоміжні функції). Високий статус експерта визначається його приналежністю до носіїв і джерел достовірних відомостей, заснованих виключно на його особистих якостях, до яких відносяться компетентність і сумлінність. Результат діяльності експерта - висновок експерта, розглядається як засіб доказування, що містить об'єктивне істинне знання, яке не має нічого спільного з думкою, а є результатом обґрунтування з наукової точки зору [1].

Особливе місце серед правил професійної етики експерта повинні зайняти норми професійного спілкування в експертному середовищі, відносини з колегами [2]. В цьому відношенні повинні бути визначені наступні вимоги:

Всі судові експерти рівні і мають такі самі обов'язки перед законом за вчинені ними вчинки.

Судовий експерт повинен сприяти професійному вдосконаленню досвіду роботи своїх колег, і, ні в якому разі, не може навмисно перешкоджати здійсненню професійної діяльності іншому судовому експерту, втручаючись в проведення судової експертизи або утримуючи (приховувати) інформацію необхідну для найбільш ефективної реалізації функцій і завдань судово-експертної діяльності.

Судові експерти зобов'язані шанобливо ставитися один до одного, утримуватися від необґрунтованої критики їх діяльності та інших свідомих дій, які завдають шкоди своїм колегам. Судовий експерт, що нездатний

здійснювати професійну діяльність колегіально - не може вважатися частиною спільноти судових експертів.

Судовий експерт повинен захищати професійну репутацію колег.

Виконання судової експертизи, повторної, додаткової експертизи двома або більше судовими експертами має здійснюватися з урахуванням принципів об'єктивності, взаємодопомоги і взаємоповаги.

Судовий експерт не повинен ставити під сумнів кваліфікацію або наносити будь-якої іншої шкоди діловій та професійній репутації іншого судового експерта.

Судовий експерт не повинен приховувати відомі йому порушення норм законодавства України або норм професійної етики будь-яким судовим експертом.

Судовий експерт повинен сприяти особам, відповідальним за розслідування порушень вимог професійної етики.

Як висновок можна відзначити, що, професійна етика судового експерта повинна структурно складатися з етичних принципів виконання судових експертиз; етичних правил взаємодії судового експерта з іншими учасниками судочинства, керівником судово-експертної установи (організації), а також при взаємодії з іншими експертами.

Список використаної літератури:

1. Code of Conduct for Officers, Directors, Committee Members and Other Officials [Електроний ресурс] - <https://www.abfde.org/htdocs/AboutABFDE/-CodeofConduct.pdf>.

2. The Chartered Society of Forensic Sciences (The Society or CSFS): The Code of Conduct 2015 [Електроний ресурс] - <http://www.csofs.org/Code-of-Conduct>.

Розділ 2
Історія, теорія та практика соціальної роботи: проблеми та перспективи

УДК 37.015.31:159.922.62

Голубош Світлана Віталіївна,
викладач кафедри соціальної
роботи та гуманітарно-соціальних
дисциплін Рівненського інституту
університету «Україна», методист
Навчально-методичного центру
професійно-технічної освіти у
Рівненській області

**ДУХОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ОСОБИСТОСТІ В АКМЕ – ПЕРІОД ЇЇ ЖИТТЯ**

Анотація. У статті проаналізовано зміст наукових підходів до визначення сутності поняття «творчий потенціал особистості», виокремлено категорійні поняття « особистість», « творчість», « потенціал», розглянуті основні духовно – філософські підходи до визначення креативної особистості у контексті формування творчого потенціалу в акме – період її життя.

Ключові слова: творчість, креативність, потенціал, акметехніка, акме-період.

Актуальність питання. Сьогодні, інформатизоване у всіх сферах життя, в якому простежується стрімкий технічний прогрес, наповнений політичними та економічними змінами, потребує від сучасної людини уміння швидко та диференційовано сприймати дійсність, аналізувати інформацію та ухвалювати ефективні рішення. Така життєва система ставить завдання використання і водночас поповнення людиною всіх її потенційних можливостей. Від того, як майстерно вона «розконсервує» свої внутрішні життєві потенції і як розумно пристосується до вимог суспільства залежить успішність її життя. Продовжу словами Авраама Лінкольна, який стверджував: «Більшість людей щасливі рівно настільки, наскільки вони до цього пристосовані». Звісно, що переваги має творча людина – та, що здатна мислити, поводитись та працювати гнучко, нестандартно, оригінально[6,190].

Однак, процес творчості має не лінійний характер. У ньому є прірви спадів і вершини підйомів. У кожної людини є власна траєкторія сходження на вершини самоактуалізації. Дехто легко піднімається на професійний Олімп, декому потрібні значні зусилля, наполеглива праця та знання. Та, беззаперечно, саме людина творча здатна найкраще та найповніше реалізувати себе в акме - період свого життя [9, 210].

Аналіз досліджень. Тема даної статті співзвучна з понятійними категоріями, такими як: творча особистість, духовний та творчий потенціал, акме - період життя особистості, тому аналіз досліджень літературних джерел був досить діапазонним. Поняття творчого потенціалу розглядається у працях як зарубіжних (Е. де Боно, С. Франк, Д. Клозен, К. Тейлор, Дж. Гілфорд, Л. Рубінштейн, Б. Теплов), так і вітчизняних (В. Роменець, В. М'ясищев, А. Матюшкін, Г. Костюшко, О. Моляко) дослідників. При цьому дане питання висвітлюється з різних точок зору. Зокрема, К. Тейлор, Дж. Гілфорд, Д. Богоявленська розглядають поняття творчого потенціалу з точки зору інтелектуальних характеристик. Композитор та педагог Є. Голубєв розглядає творчий потенціал як готовність особистості до творчості. Психологи О. Матюшкін, В. Давидов вважають творчий потенціал основою для психічного розвитку. Педагоги - науковці О. Пометун, О. Савченко, С. Подмазін, Г. Балл звертають увагу на важливість розвитку творчого потенціалу під час навчальної діяльності. На важливості формування творчого потенціалу у позаурочний час наголошено у працях В. Дружиніна, О. Леонтьєва, Р. Грановської. Зарубіжні психологи досліджували поняття «потенціал особистості» у термінах особистісних достоїнств - сил характеру і базових чеснот (К. Петерсен, М. Селінгман); психологічного благополуччя (К. Ріф); для опису залежності мотиваційних особливостей (Д. Берлайн); для опису психологічної сили, що діє на суб'єкт у напрямі до цільової галузі (К. Левін); як поведінковий потенціал (Дж. Роттер). Вітчизняні вчені виокремили такі прояви потенціалу особистості, як адаптаційний потенціал (С. Добряк, Н. Коновалова, В. Кулганова, О. Резнікова, Р. Свинарєнко, Н. Старинська);

соціально-психологічний (А. Бефані, Н. Дериглазова); інтелектуальний (Н. Грищенко, Н. Кудрявцева); потенціал самореалізації (С. Баранова, М. Садова); моральний (Н. Шевандрін); особистісно-розвивальний (С. Братченко); культурний потенціал (О. Мотків, Є. Руденський); комунікативний (Ю. Ємельянов, Л. Петровська); комунікативно-особистісний (В. Куніцина); аксіологічний (О. Полкунова, Л. Столяренко); енергопотенціал людини (С. Максименко), вчинковий (Я. Кальба), лідерський (В. Васильєв, Г. Латфуллін, І. В. Дригіна), управлінський (Є. Смирнов), духовний (О. Єлисеєв, Б. Паригін); духовно-творчий (Г. Гладишев, В. Ігнатова); творчий потенціал (Л. Вяткін, Є. Глухівська, В. Загвязинський, Н. Зайцева, М. Копосова, О. Кульчицька, І. Маноха, О. Матюшкін, В. Моляко, В. Риндак) та інші. Незважаючи на широке дослідження даного питання, ця проблема вивчена недостатньо, адже не існує єдиного визначення поняття «творчий потенціал» [8, 2].

Мета статті полягає у аналізі наукових підходів до визначення сутності поняття «творчий потенціал особистості», що зумовило такі завдання: описати основні духовно – філософські підходи до визначення творчої особистості у контексті формування її творчого потенціалу в акме – період її життя.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі проблема розвитку творчого потенціалу особистості є важливою та актуальною. Перехід до ринкових відносин, культурне зростання країни вимагає формування та розвитку творчих кадрів, які можуть швидко реагувати на мінливі умови життя, приймати нестандартні, творчі рішення. Значущість проблеми розвитку творчого потенціалу, розкриття і максимальна реалізація творчих здібностей кожної особистості підкреслюється у державних документах [7, 2]. Згідно з Державною національною програмою «Освіта (Україна – XXI століття)» провідним завданням освіти є створення умов для «всебічного розвитку людини як цілісної особистості, її здібностей і обдарувань, збагачення на цій основі творчого та інтелектуального потенціалу народу,

формування громадянина України, здатного до свідомого суспільного вибору» [7, 13]. У Законі України «Про освіту» наголошується, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу [7, 21].

Говорячи про всезагальне, необхідно зробити акцент на окремій особистості – категорії складній та мінливій, яка змінюється разом зі змінами суспільства та етносу і належить до певного історичного часу. Вона може випереджувати чи відставати від нього, але завжди у тій чи іншій мірі залишається сучасною, не просто йде з часом поряд, а є заглибленою у сучасність, тим самим стимулюючи прогресивні зміни у суспільстві [4, 3].

Взаємозв'язок понять «особистість» та «творчість» вчені відобразили у визначенні творчої особистості, якою виступає індивід, котрий володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального, для якого творча діяльність є життєвою потребою. На думку В. Моляко, психолога, засновника наукової школи психології творчості, поняття «творча особистість» позначає людину, яка має: певний рівень розвитку творчих здібностей; об'єктивацію цих здібностей у досягненнях; сформовані ціннісні орієнтації та життєві орієнтири, які сприяють (підтримують) процесу становлення, розвитку, прояву, реалізації творчого потенціалу; певну структуру характерних рис особистості, що гармонійно поєднується зі здібностями, утворюючи індивідуальний творчий стиль діяльності [10, 6]. Тобто творча особистість – це особистість, здатна реалізувати через творчу діяльність власний творчий потенціал. При цьому сам потенціал виступає як один з найважливіших якостей творчої особистості, як джерело творчої активності і діяльності, за умови формування та розвитку якої особистість перетворюється на творчу. Виходячи з цього, основним завданням сучасної педагогіки, як науки про формування особистості, є розробка змісту та

технології застосування методів та засобів формування творчої особистості у контексті розкриття та розвитку її внутрішнього творчого потенціалу[10, 7].

Термін «потенціал» (від лат.«potential») перекладається як «сила» й у широкому значенні тлумачиться як джерела, засоби, запаси, що є в наявності або можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети [8, 2].

Поняття творчого потенціалу особистості неможливо розглядати безвідносно до понять особистість, творчість, творча особистість, креативність. Ці поняття стали предметом багатьох досліджень у галузях філософії, соціології, психології та педагогіки[4, 2].

На думку психолога О. Яковлевої, характеристика творчості є більш процесуальною, ніж матеріальною, оскільки творчість є не конкретним продуктом, а проявом індивідуальності людини, її самореалізацією [4,120]. Схожими є погляди М. Котюсова та Р. Глуховської, які визначають, що бажання й можливість саморозвиватися та самореалізовуватися є важливими складовими творчого потенціалу.

Добре відомі положення А. Маслоу, згідно з яким творчість є метою та способом існування особистості, її провідною характеристикою. Психолог вважає, що важливим є навчання через творчість: воно не стільки готує до творчих професій чи дає можливість створити твори мистецтва, скільки виховує людину[2, 190].

Отже, як бачимо, феномен творчості та творчого потенціалу є досить багатоаспектним, предметна визначеність його обумовлена сферою використання і не може бути однозначною і безумовною. Ще складнішим є питання з поняттям «духовний потенціал», яке у науковій літературі дуже часто використовується дуже широко, здебільшого у розумінні «духовна культура». Питання духовності, духовного розвитку особистості, суспільства й людства, а відтак і проблеми бездуховності та її небезпечних наслідків стають предметом дедалі більшого інтересу з боку вчених – представників різних галузей людинознавства: філософів, педагогів, соціологів, психологів. Існує велика кількість наукової літератури, присвячена питанням різних

аспектів духовного життя людини й суспільства, духовності, духовної культури та ін. З авторів, які присвячували свої праці безпосередньо розгляду духовного потенціалу, слід передусім назвати Е. Ахметгалгалєєва, І. Дзюбу, Л. Когана, Е. Помиткіна, М. Савчина та ін. На відміну від феномену «творчого потенціалу», який трактується в залежності від сфери використання, феномен «духовного потенціалу» здебільшого трактується надто широко, включаючи в себе чи не всі нематеріальні прояви особистості людини – і здатність до абстрактного мислення, і уяву, і страхи з надіями, і любов тощо. Духовний потенціал відстежується через конкретні прояви, серед яких можна виділити:

- прагнення встановити своє місце в світі (філософський компонент);
- розуміння і прагнення дотримання загальноприйнятих морально-етичних норм (етичний компонент);
- розуміння поняття прекрасного, стремління сприймати та творити його (естетичний компонент).

В останній компонент, безумовно, входить і виховання засобами мистецтва. Також в ньому простежується безпосередній зв'язок з креативністю, тобто з творчим потенціалом, що дає підстави не відділяти духовний потенціал від творчого, а об'єднати їх на цій підставі у єдине інтегроване утворення – духовно-творчий потенціал як основу для побудови своєї професійно - життєвої траєкторії в акме - період свого життя.

Н.Ф.Вишнякова, відома дослідниця у сфері творчої акмеології, визначаючи архітектоніку зрілої особистості, здатної досягати акме (вершин), представила її у вигляді айсберга, який описала сімома рівнями, виділивши їх у рівні:

- ресурсна (підсвідома) сфера творчої зрілості;
- фізична зрілість;
- особистісна зрілість (ментальна, когнітивна);
- міжособистісна зрілість,
- професійна зрілість,

- креативна зрілість,
- духовна зрілість.

Авторка, за зрозумілою логікою, розташувала ресурсну сферу творчої зрілості як перший шар, включивши до неї творчий потенціал як такий (оригінальність мислення, уява, інтуїція, чуттєвий досвід, обдарованість, ініціативність), а також підсвідому сферу (природні задатки) [3].

Однак, В. Моляко акцентує, що реалістичніше ставити потенціал не лише у фундамент. Важлива його частина, безперечно, у рівнях психічної архітектоніки творчої особистості, оскільки творчий потенціал – не суцільне автономне утворення, а складна підсистема, яка тісно (невідривно) переплітається з іншими структурними складовими психіки [5, 17].

На думку, С.С.Пальчевського, однією з найважливіших умов творчості є самоактуалізація, яка згідно А.Маслоу, становить нескінченний процес, що робить наш потенціал реальним. Вона стосується не тільки сфери творчої діяльності, а й усього способу життя [9, 211].

Самоактуалізація є безперервним процесом розвитку потенційних можливостей людини. Великий талант здійснюється за вільним внутрішнім переконанням, а не визначається зовнішніми детермінантами: примусом, соціальним конформізмом [9, 212].

Цікавий, якісно новий підхід до трактування й дослідження творчого потенціалу особистості запропонувала психолог Д. Богоявленська. Вчена пропонує розглядати інтелектуальну активність як інтегральну властивість гіпотетичної системи, основними компонентами чи підсистемами якої постають інтелектуальні (загальні розумові здібності) та не інтелектуальні (найперше мотиваційні) фактори розумової діяльності. Розумові здібності стимулюють інтелектуальну активність особистості. Досліджуючи творчий потенціал суб'єкта за допомогою власної методики «Креативного поля», Д. Богоявленська отримала результати, які свідчать про те, що діагностовану здатність людини до саморозвитку в діяльності не можна пояснити лише властивостями інтелекту. Вихідною гіпотезою, що отримала своє

експериментальне підтвердження в лонгітюдних дослідженнях, було припущення, що здатність до саморозвитку є показником цілісної особистості, і вона відображує взаємодію когнітивних та афективних сфер в їх єдності. На думку вченої, це і створює споконвічний «синтез» здібностей та особистісних властивостей. Тому здатність до саморозвитку, вважає Д. Богоявленська, може розглядатися як вихідна одиниця для аналізу творчості. Запропонована автором методика забезпечує відсутність обмежень у процесі творчої мисленнєвої діяльності[6, 195].

І. В. Львова, дотримуючись підходу Д. Богоявленської, виокремлює чотири групи особистісних якостей креативного суб'єкта, які становлять творчий потенціал особистості:

– світоглядні якості: активна життєва позиція, оптимізм, гармонійність, гуманність, відданість своїм ідеалам і принципам, високе почуття обов'язку, патріотизм, високий рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до процесу творчості, відкриттів, духовного зростання, самопізнання, самовираження тощо;

– ціннісні якості: доброзичливість, тактовність, щирість, працьовитість, милосердя, толерантність (терпимість до інших людей), критичність;

– інтелектуальні якості: далекоглядність (уміння прогнозувати події, вчинки, дії), допитливість, спостережливість, почуття гумору, гнучкість розуму (здатність до прийняття адекватних рішень, залежності від ситуації), варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, високий рівень розвитку інтуїції, ерудованість, захопленість змістом діяльності, здатність до аналізу і синтезу, оригінальність, метафоричність мислення, ініціативність;

– вольові якості: цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, вміння доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витримка, мужність і стійкість (здатність долати життєві поразки та негаразди), неабияка енергійність, впевненість у собі.

Перелічені особистісні особливості та якості, на нашу думку, є якостями такої особистості, що повноцінно розвивається. Ці якості, вважає І. Львова,

виявляються на тлі особливо тонких, чутливих, рухливих та яскравих проявів емоційної сфери людини [6,198].

Підсумовуючи різні точки зору, можемо зазначити, що для дослідження творчого потенціалу необхідно зосередити увагу на найважливіших аспектах творчості, а саме:

- безпосередню пов'язаність з розумовою сферою людини;
- створення якісно нових цінностей;
- активність та самостійність людини;
- особливу здатність людської особистості – креативність[2, 223].

Говорячи про творчий потенціал, часто слугують таким визначенням як креативність. Креативні особистості, за дослідженнями Д. Богоявленської, виявляють помірковане ставлення до інших, бажання до неформальних стосунків у спілкуванні; такі індивіди здатні співпереживати та співчувати іншим, вони прагнуть бути в центрі колективу. Ці результати вказують на зв'язок між інтелектуальною активністю суб'єкта й активністю у сфері суб'єкт-суб'єктних стосунків [6,195].

З психологічної точки зору, креативність – це тісно пов'язана з іншими рисами в цілісній системі властивість особистості, це внутрішня особистісна тенденція до творчого вирішення проблем. Погоджуємося із більшістю дослідників, що креативність – це схильність до творчості, творча потенція людини. Отож, поняття «творчий потенціал» і «креативність» розглядаємо як синонімічні [6, 195].

Отже, огляд філософських, педагогічних та психологічних робіт виявив, що єдиного визначення поняття «творчий потенціал» не існує. Під творчим потенціалом розуміють існуючі, але нереалізовані характеристики творчої особистості, що включають в себе здібності, знання, вміння, мотивацію, ініціативу тощо. Це поєднання вроджених та набутих характеристик, за допомогою яких відбувається самореалізація та саморозвиток особистості. Спільним у всіх визначеннях є здатність до перетворення, створення нового, вихід особистості на новий рівень.

Творчий потенціал є передумовою творчої діяльності. Кожна людина має творчий потенціал, що може розвиватися та допомагає людині ставити та розв'язувати нові задачі, орієнтуватися у динамічному суспільстві. Потенціал формується протягом усього життя і творча людина прагне розвивати його до повного розкриття.

Висновки. Підсумовуючи дослідження структури творчого потенціалу, приєднаємося до позиції академіка В. Моляко, який зазначає, що «на сьогодні питання відносно його архітектоніки залишається до певної міри відкритим. Зрозуміло, що деякі характеристики можуть видаватися на рівні здорового глузду, суб'єктивного й об'єктивного людського досвіду навіть не гіпотетичними, а аксіоматичними. Проте, це не позбавляє нас необхідності здійснювати наукові дослідження не тільки задля задоволення пізнавальних інтересів, а, звісно, для відтворення реально існуючих, а не гіпотетичних, структур із залученням переконливих фактів на доказ їх вагомості» [5, 17–18].

Творчий потенціал – це передумова для творчого процесу. Він закладений в кожному і це відкриває потенційні можливості для його розвитку, допомагає людині ставити та формувати нові задачі, орієнтуватися у динамічному суспільстві. Потенціал формується протягом усього життя і творча людина прагне розвивати його до повного розкриття.

Перспективу подальшого наукового дослідження вбачаємо у пошуку і створенні ефективних способів діагностування творчого потенціалу особистості.

Список використаної літератури:

1. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону: изд-во Ростовского универси- тета, 1983. – 173 с.
2. Божок Т. Феноменологія духовно-творчого потенціалу підлітків / Т.Божок // Проблеми підготовки сучасного вчителя № 12, 2015.с.223-225.

3. Вишнякова Н. Ф. Креативная акмеология / Н. Ф. Вишнякова. – Том 1.– Мн.: ООО «ДЭБОР», 1998. – 242 с.
4. Ємчик О.Г. Проблема творчого потенціалу особистості у науково-педагогічній спадщині / О.Г. Ємчик // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2015, № 5 (49).
5. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.
6. Карпенко Н.А. Психологічний зміст і структура творчого потенціалу особистості / Н.А.Карпенко // Науковий вісник 1'2014. с.190- 198.
7. Книга керівника позашкільного навчального закладу: довідково-методичне видання / [упоряд. З. М. Рудакова; Л. М. Павлова]. – Харків:ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – 608 с.
8. Ніколаєнко Л. І . Творчий потенціал особистості як предмет зарубіжних та вітчизняних досліджень: теоретичний аналіз / Л.І.Ніколаєнко // Журнал
9. Пальчевський С.С. Акмеология / С.С.Пальчевський. – Київ : Кондор, 2008. -397 с.
10. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / наук. кер. авт. кол. В. О. Моляко; АПН України, Інститут психології ім. Г.С.Костюка. Лабораторія психології творчості. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 207 с.

УДК364.044.24

Грацлі Юлія Юрїївна,
студентка спеціальності
«Соціальна робота»
Науковий керівник:
Грицюта Оксана Федорівна,
ст. викладач кафедри
соціальної роботи та
соціально – гуманітарних дисциплін

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ СІМ'ЯМИ

На сучасному етапі в житті українського суспільства сім'я – одна із найбільших цінностей, створена людством за період свого існування. Молода сім'я, її особливості, функції і проблеми розглядаються в різних сферах наукової і суспільної практики – в теорії і практиці соціальної роботи, соціології, психології, демографії. Втім, дослідження потребують вивчення питань, що стосуються ефективних методів і форм соціальної роботи з молодими сім'ями, спрямованих на вирішення їхніх проблем.

Актуальність цієї роботи зумовлена недостатньою розробкою теми, відсутністю комплексного підходу до проблематики соціальної роботи із молодими сім'ями. З огляду на це, виникла необхідність у систематизації наявних матеріалів і знань. Актуальність дослідження полягає і в тому, що соціальна робота з молодими сім'ями сьогодні має здебільшого описовий характер, причому практично відсутніми залишаються чіткі механізми, щодо виведення сім'ї із складних життєвих обставин, що є основними чинниками благополуччя сім'ї та ефективності роботи.

Дослідженням сім'ї як соціального інституту та явищ, пов'язаних із її функціонуванням, займалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених (Ю.Азаров, М.Буянов, А.Волкова, В.Гуров, З.Зайцева, В.Постовий, В.Сухомлинський, А.Харчев та ін).

Серед українських науковців і дослідників, що вивчають проблеми молоді сім'ї і займаються розробкою методологічних і методичних аспектів державної соціальної політики щодо підтримки молодих сімей, треба

відзначити таких, як Г.Батіщева, О.Безпалько, І.Зверева, В.Захарченко, Т.Медіна, В.Скуратівський, О.Палій, Е.Лібанова, С.Харченко та інші [2,с.7].

Сім'я є складним соціокультурним явищем. Негативні явища повсякденного життя, такі як соціальна і політична нестабільність, відсутність правових гарантій, невизначеність майбутнього і навіть сама ситуація соціальних змін дають поштовх соціальній дезадаптації людей у багатьох її проявах і розвитку девіацій.

В особливо складних умовах у період кризи опинилася молода сім'я, яка, згідно з Законом України про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні, визначається як подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) віком до 35 років [3, с. 1].

Вчені, дослідники і практики соціальної роботи визначають об'єктивні і суб'єктивні фактори проблем молодого сім'ї.

Об'єктивні фактори проблем сучасної молодого сім'ї пов'язані в першу чергу з матеріально-фінансовим забезпеченням сім'ї і житловими умовами, їх якістю. Соціально-економічна криза в країні негативно позначилася на виконанні матеріальної, економічної функції сучасної сім'ї. Можна вважати, що більше половини молодих сімей мають статки на рівні або нижчі від прожиткового мінімуму, фінансової допомоги з боку держави не вистачає (за рахунок інфляційних процесів в Україні), тому проблема матеріального забезпечення сім'ї виступає найбільш актуальною для молодого подружжя, а неможливість її вирішити позначається на виконанні сім'єю інших функцій: репродуктивної, комунікативної, виховної [7, с. 34].

Серед багатьох проблем об'єктивного характеру можна відзначити: можливість отримання вищої освіти за рахунок державних коштів [4, с. 17], доступність та безкоштовність медичних послуг, доступність закладів оздоровлення і відпочинку. Фактори, які пов'язані з саморозвитком сім'ї [див. рис.1].

Отже, одним з основних об'єктів соціальної роботи виступають молода сім'я та сім'ї, які мають проблеми у сімейному вихованні, сім'ї, які за особливостями своєї життєдіяльності потребують соціальної підтримки, допомоги, реабілітації.

В соціальній роботі з сім'єю застосовуються універсальні технології практичної соціальної роботи: соціальна діагностика, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний патронаж, соціальна терапія, соціальне консультування.

Молода сім'я як об'єкт соціальної допомоги потребує специфікації даних технологій відповідно до тих проблем, які найбільш актуальні і значимі для молодого подружжя [6, с. 18].

Соціально-педагогічні проблеми		Матеріально-побутові проблеми				Соціально-психологічні проблеми					
Недостатня підготовленість до батьківства	Народження і виховання дитини	Матеріально-фінансова нестабільність	Забезпечення житлом і якість житлових умов	Доступність медичних послуг	Можливість отримання вищої освіти	Підготовленість до створення сім'ї	Розподіл і виконання сімейних ролей	Відокремлення від батьківських сімей	Адаптація до спільного сімейного життя	Несприятливий психологічний клімат	Стиль спілкування і вирішення конфліктів

Рис. 1. Групи сучасних проблем молоді сім'ї

Для визначення психолого-педагогічних методів соціальної роботи з молодією сім'єю було проведено соціологічне дослідження, спрямоване на виявлення проблем і потреб молодих сімей. В дослідженні взяли участь молоді сім'ї, що мешкають у м. Рівне. Вибірка респондентів випадкова 30 сімей. Основним методом дослідження виступило соціологічне опитування (анкетування).

Провідну роль у родинних стосунках відіграють сімейні конфлікти. Частіше за все вони виникають через незадоволення потреб членів сім'ї. Виходячи з цього, виокремлюємо основні причини сімейних конфліктів: неповага до почуттів членів родини; психосексуальна несумісність; відсутність турботи, уваги з боку чоловіка (дружини); пристрасть одного з членів родини до задоволення власних потреб (алкоголь, наркотики та інше); розбіжності в потребах проведення дозвілля, інтересах; житлово-побутові проблеми; матеріально-фінансові труднощі [7, с.162].

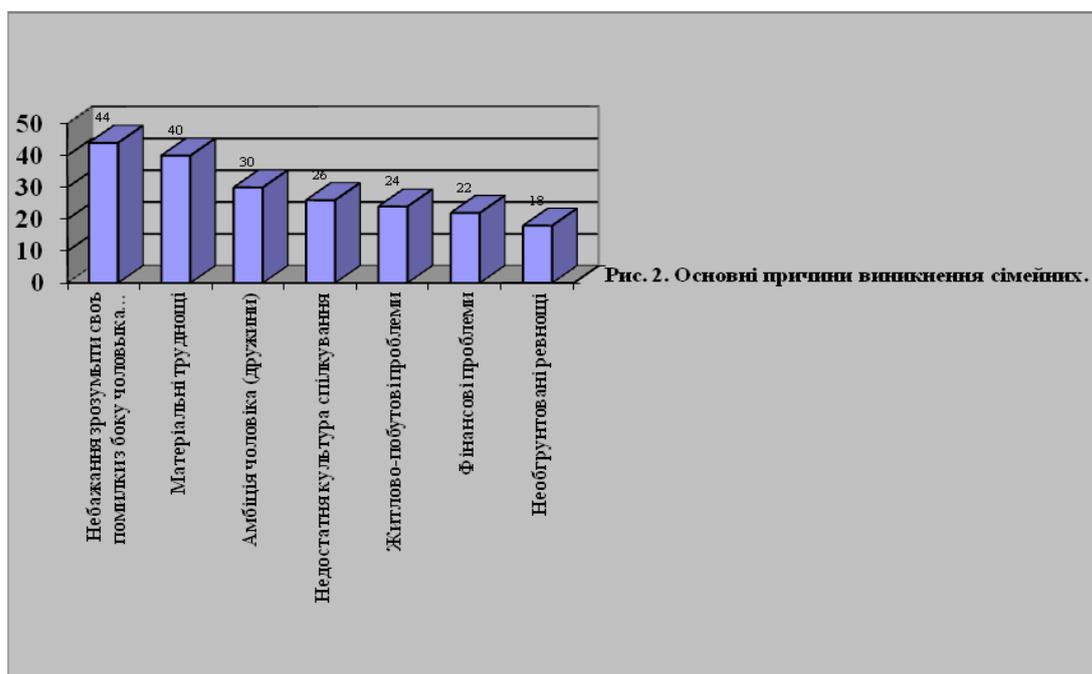

Рис. 2. Основні причини виникнення сімейних...

Як видно з рисунка 2, найбільш вагомими, на думку опитаних, причинами сімейних конфліктів є поведінка чоловіка або дружини і матеріальні труднощі.

На рисунку 3 представлені найбільш актуальні потреби щодо допомоги з боку соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Рис. 3. Допомога, яку б хотіли отримати молоді сім'ї від соціальних служб

Найбільш актуальними проблемами, які б хотіли вирішити за допомогою фахівців соціальних служб є несприятливий соціально-психологічний клімат в сім'ї, стосунки з членами сім'ї і виховання дітей.

Найбільш значимими питаннями є психолого-педагогічні, що може виступати в якості особливостей діяльності соціальних працівників, а також в якості діагностичних критеріїв для вияву проблемних сімей. Члени молодих сімей, які незадоволені шлюбом, більш за все потребують саме психологічної допомоги, проблеми взаємостосунків між членами родини притаманні саме цій групі респондентів, а їх аж 36% від загальної кількості опитаних.

На рис. 4 представлено рейтинг найбільш затребуваних соціальних послуг, які б хотіли отримувати молоді сім'ї від соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

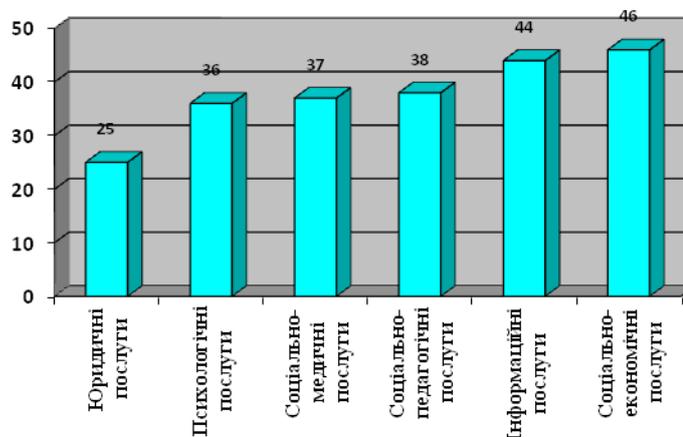

Рис. 4. Послуги, які б хотіли отримувати неповні сім'ї від соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Виховання дітей виступає як проблемна сфера для молодих сімей і третина від опитаних хотіли б отримати допомогу з боку соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

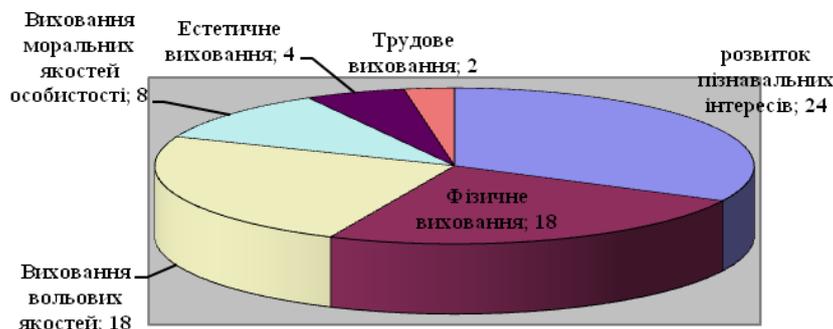

Рис. 5. Питання виховання дитини найбільш складні для молодих сімей

Отже, соціальна діагностика дозволила виявити дві основні групи проблем, з якими стикається сучасна молода сім'я в місті Рівне: 1) проблеми, які пов'язані із вирішенням сімейних конфліктів, проблеми спілкування – несформованість навичок спілкування, здатності розуміти емоційні стани і поведінку інших людей і неконструктивне вирішення сімейних конфліктів; Відтак, комунікативна діяльність соціального працівника у структурі його професійної діяльності посідає чинне місце і викликає до себе підвищений інтерес. [8,с.54]. 2) проблеми, які пов'язані з плануванням, народженням і вихованням дитини – переживання молодих дружин, пов'язані з вагітністю, емоційне сприйняття дитини, встановлення позитивних контактів з дитиною, прийняття соціальної і психологічної ролі батьківства.

Для ефективної роботи з молодими сім'ями застосовують такі методи роботи, як різноманітні комунікативні тренінги, тестування, індивідуально-групові психологічні консультації, психологічний театр мініатюр, лекції та семінари, проектні методики [1,с.25].

Список використаної літератури:

1. Алексеєнко Т. Ф. Педагогічні проблеми молоді сім'ї. Навч. посібник / Т. Ф. Алексеєнко. - К. : ІЗМН, 2007. - 256 с.

2. Головатий М.Ф. Соціологія молоді / Головатий М.Ф. Соціологія молоді. – К.: МАУП, 2006. – 304с.
3. Закон України від 21.06.2001 № 2558-III «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [Електронний ресурс] – Режим доступу до журналу (сайта): <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
4. Медіна Т. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави / Т.Медіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – №1. – С. 24–37.
5. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку: Тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 140 с.
6. Нору А.М. Особливості становлення та розвитку молодих сімей в Україні / А.М. Нору // Український соціум. – 2013. – № 1. – С. 61–71.
7. Соціальна робота: В 3-х ч. – Ч. 3. Робота з конкретними групами клієнтів / [за ред. Т. Семигіної, І. Григи]. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – 342 с.
8. Цимбалюк О. М. Методологічні підходи до вивчення професійно-комунікативної діяльності фахівця соціальної роботи./ О. М. Цимбалюк // Нова педагогічна думка. – 2017. – № 4(92). – С. 54 –57.

УДК 133.2

Грицюта Оксана Федорівна,
старший викладач кафедри
соціальної роботи
та гуманітарно-соціальних дисциплін
Рівненського інституту
Університету «Україна»

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ

У статті висвітлено питання виховання моральних цінностей у підлітків. Актуальність пояснюється постійними кризами у суспільстві, невизначеністю моральних орієнтирів. Вказано, що пропагування засобами масової інформації насилля, жорстокості впливає на молоде покоління та

призводить до їхнього відчуження від моралі, і відповідно заважає формуванню у них моральних цінностей. Відзначено, що в сучасних умовах трансформаційних змін у суспільстві істотно зростає важливість осмислення та засвоєння моральних цінностей підлітками для становлення їхньої особистості. Адже у сучасних молодих людей затягується період інфантилізму. Викликано це тим, що сучасні підлітки пізніше входять в вік соціальної відповідальності. Цьому сприяє гіперопіка батьків, яка виражається в бажанні захистити своїх дітей від вирішення побутових проблем. Багато для цього роблять ті ж самі засоби масової інформації, які поряд з пропагуванням насильства постійно рекламують «свято життя», що не відповідає буденній дійсності, і, в свою чергу, викликає фрустрацію молодих людей.

Ключові слова: моральні цінності, підліток, моральність, особистість.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна дійсність характеризується з одного боку толерантністю до всього, з іншого боку, байдужістю та відсутністю сталих моральних орієнтирів. На фоні швидкого технічного прогресу, великих відкриттів в багатьох областях науки спостерігаємо деградацію суспільства в плані засвоєння моральних цінностей підростаючим поколінням і не тільки. Популярність розлучень, «громадянського» шлюбу, абортів, визнання одностатевих шлюбів, зростання злочинності, алкоголізму, наркоманії, суїциду серед підлітків, агресія, як до себе, так і до інших. Все це певною мірою пропагується через ЗМІ, іноді через сучасне мистецтво, через безпорадність і нерозуміння викликів сучасності старшим покоління. Часто на це впливає підміна понять. Наприклад, всездозволеність і безпринципність називається свободою. А по суті, це хаос, в якому складно підлітку самотійно знайти орієнтири. Складно в інформаційному смітнику віднайти ті складові, які допоможуть йому сформувати внутрішній стержень, на який завжди можна буде обіпертися в житті.

Просто тривожитися недоречно. Варто усвідомлено прищеплювати підліткам хороше. І шукати для цього цікаві методи та форми. Робити це ненав'язливо, в процесі невимушеного спілкування, краще в організованому процесі чи то творчих заходів, чи відпочинку.

Ф. Рузвельт говорив, що виховувати людину інтелектуально, не виховавши її морально, - значить, виростити загрозу для суспільства. І це не тільки буде загроза для суспільства, а й спотворене власне життя певної особистості. Науковці вважають XXI століття періодом кризи моралі сучасної молоді.

Перед освітянами і науковцями стоїть задача – віднайти ефективні, дієві методи впливу на формування у підлітків моральних цінностей. Про це говориться в Державній національній програмі "Освіта. Україна. XXI століття", де серед напрямів реформування освіти звертається увага на необхідність перебудови освіти на засадах гуманізації, демократизації, індивідуалізації. Адже мета національного виховання – це "набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування моральних і духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, моральної культури тощо" [1].

На це звертається увага і в інших нормативних документах. Зокрема, в Декларації про державний суверенітет України, Конституції України, Законі України «Про освіту», Національній програмі «Діти України». У цих документах підкреслюється важливість розуміння педагогами ідеалів, інтересів, потреб та прагнень сучасних дітей, підлітків та молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цінностей вивчали у своїх працях представники, як вітчизняної, так і зарубіжної філософії. Такі як М.Вебер, М.Бердяєв, О.Дробницький, Е.Гуссерль, Е.Дюркгейм, М.Каган, С.Франк, Л.Виготський, О.Леонт'єв, М.Рокич. У сучасних наукових дослідженнях Б.Бессонов, Л. Пелех, Ю.Пелех, П.Матвеев, С.Карпенчук, О.Тимофеева, В.Федотова та ін.

Про необхідність формування духовності молодого покоління наголошується в Декларації про державний суверенітет України, Конституції України, Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Національній програмі «Діти України». У цих освітніх документах підкреслюється важливість розуміння педагогами й батьками ідеалів, прагнень, інтересів, потреб дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «цінність» уведено в науку в середині XIX ст. Згодом, це поняття набуло такого розвитку, що на сьогоднішній день вже сформувалася спеціальна галузь філософського знання – аксіологія (вчення про цінності). Що й свідчить про важливість вивчення цього питання. Адже, саме моральні цінності є фундаментом життя кожної людини. Але у кожної людини набір цих цінностей є глибоко індивідуальним. І залежить від виховання, від навколишнього середовища, від генетики та інших факторів.

Розглянемо поняття «моральних цінностей».

Моральність - це сукупність якостей і цінностей, що визначають поведінку окремої людини в суспільстві. Саме рівень моральності окремих людей у сукупності визначає моральність суспільства і впливає на те, наскільки безпечно і приємно у ньому жити.

Згідно Вікіпедії, моральні цінності — це моральні зразки, поняття, вимоги, що дають можливість людині оцінювати [дійсність](#) та орієнтуватися в ній [2].

Моральні цінності — це різні форми вираження моральних вимог: норми і принципи моралі, моральні ідеали, поняття добра, справедливості, честі, гідності, обов'язку, життя людини, її моральні якості, моральні характеристики вчинків, діяльності та стосунків тощо [3]. Моральні цінності є важливими і для людини, яка їх вибирає і засвоює, і для її оточення, на яке потім поведінка цієї людини впливатиме. Адже саме у процесі міжособистісних стосунків проявляється, які саме цінності є в людині. Чи притаманне їй добро і справедливість, які орієнтують її на мир і злагоду між

людьми, повагу до інших, людяність. Адже основою моральних цінностей є необхідність розвитку й самоствердження цінності людського життя, визнання та забезпечення прав і свобод особи. Моральні цінності стають сутністю людини тільки коли реалізуються в процесі реальної поведінки. Саме у практичній діяльності, у конкретних вчинках людина реалізує притаманні їй моральні цінності. А знайомиться з ними з самого дитинства. Тому дуже важливим для виховання моральних цінностей є батьківський вплив і приклад. Якщо дитина забезпечена цим, то вона з раннього періоду усвідомлює, що треба поважати старших, і потім ми бачимо, що є ті підлітки, які поступаються місцем у міському транспорті, говорять ввічливі слова і таке інше. Це для них стає аксіомою життя, яку не потрібно доводити. Проте, за даними соціологічних досліджень, близько 60% підлітків піднімають голос на своїх батьків, розмовляють з ними нецензурними словами, а близько 8% молоді навіть застосовували до батьків фізичну силу. Ці факти свідчать про те, що батьки для сучасної молоді не є авторитетом, а сімейно-родинні цінності втратили своє значення [4].

В процесі росту дитини, її соціалізації зростає і кількість засвоєних цінностей, якщо її навчають ним.

Розрізняють зовнішні і внутрішні фактори впливу на виховання моральних цінностей особистості.

До зовнішніх відносять: умови та спосіб життя, матеріальне забезпечення, відношення батьків, відношення середовища, преса, телебачення, вплив школи. До внутрішніх факторів відносять: особисті мотиви, інтереси, самооцінка власного «Я», направленість особистості, рівень домагань, тип темпераменту, соціотип, емоційний стан, переконання, бажання, стан здоров'я [5].

Ми не завжди можемо вплинути на зовнішні чинники. Про що в свій час говорив Л.Толстой, який зазначав, що «всі хочуть змінити світ, але ніхто не хоче змінити себе». Проте ми можемо допомогти підлітку сформуванню внутрішніх цінностей, які й забезпечать йому моральний вибір незалежно від

зовнішніх обставин. І.Ф.Харламов зазначав, однією з педагогічних умов (базою) для формування моральних цінностей є морально-практична діяльність. Але вона здійснює формуючий вплив лише тоді, коли моральна цінність є зрозумілою для підлітка, осмисленою, викликає в особистості внутрішню позитивну реакцію, стає їй цінною і відповідно стимулює її на особисту активність.

Наше втручання може допомогти в тому, чому навчиться підліток. Наприклад, у сфері ставлення до себе, він навчиться розсудливості чи егоїзму, набуде почуття власної гідності чи виплекає гординю, навчиться приймати себе чи стане на шлях самоприниження. У стосунках з іншими людьми буде милосердним, людяним, доброзичливим чи жорстоким та зарозумілим. По відношенню до праці стане трудолюбивим, організованим, самостійним, мужнім чи лінивим, пасивним та малодушним.

Як же відбувається процес виховання моральних цінностей підлітка? В цьому періоді розвитку молода людина вчиться мислити самостійно, тому і судження на тему моральності вона формулює сама. Переконавання з приводу того, що таке добро і зло формуються під впливом оточення: родина, школа, вулиця та ін. Підліток спостерігає, оцінює, вибирає.

З огляду на те, що в сучасному суспільстві моральним цінностям відводиться не перше місце, підліток іноді робить зі своїх спостережень невірні висновки. Саме тому дівчина починає мріяти про хлопця з великими матеріальними статками, а хлопець про модель і швидкі та легкі гроші.

Втім, не всі підлітки налаштовані так само. Багато з них налаштовані серйозно і стурбовані пошуком моральних орієнтирів та формуванням своєї бази моральних цінностей. Цим пояснюється наявність у тинейджерів людяності, певної міри доброти, їхнім прагненням виховувати у себе силу волі, бажанням долати страх, прагненнями відстоювати свої переконання.

Вищими моральними цінностями є любов, людяність, сенс життя та інші. Питання сенсу життя вперше постає перед людиною саме в підлітковому віці.

Нами було проведено дослідження серед групи підлітків. Базою дослідження були учасники тренінгових груп «DVIЖ» Тренінгового центру «Лотос-Інвест» м. Рівне. У дослідженні взяли участь 30 респондентів (15 підлітків 12-13 років та 15 підлітків 14-16 років). Дослідження проводилися до початку їхньої участі у розвивальних тренінгах.

Під час бесіди задавалися питання щодо сенсу життя та таких цінностей, як любов, людяність тощо, що є основою побудови гарних стосунків з оточуючими.

Дослідження показало, що підлітки 12-13 років мають набагато нижчі показники (7%) порівняно з групою підлітків 14-16 років (21%) щодо їхнього замислення над питанням про сенс життя, пізнанням себе. А також питання моральних орієнтирів (відповідно 3% та 17%) та усвідомлення мети свого життя (6% та 19%).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Ми вважаємо, що перспективи подальшого вивчення виховання моральних цінностей у підлітків можуть бути пов'язані з пошуком ефективних методів ознайомлення тинейджерів з моральними цінностями, які є відвічними, прищепленням цих цінностей, створенням умов для вибору ними позитивної світоглядної позиції, формуванням глибокого усвідомлення взаємозв'язку між вибором, відповідальністю та наслідками. Ми вважаємо, що освітня позашкільна система повинна орієнтуватися на творчу співпрацю та креативність у допомозі підліткам щодо виховання у них моральних цінностей.

Список використаної літератури:

1. Державна національна програма "Освіта" (Україна XXI ст.). – К.: Райдуга, 1996. – 97 с.
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96
3. <http://subject.com.ua/philosophy/osnovi/198.html>

4. <http://law.nau.edu.ua/caphedras/297-stanislavsky>
5. https://studexpo.ru/95913/psihologiya/chinniki_vplivayut_formuvannya_tsinnisn_ih_orientatsiy_suchasnih_pidlitkiv
6. Федорова М.А. Моральні цінності особистості: сутність поняття та основні характеристики / М.А.Федорова // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Спецвипуск. – Вінниця – Київ, 2015. – С. 105-109.
7. Гусякова Н.І. Ідеали і ціннісні орієнтації сучасних підлітків //Рідна школа, - 1993. - №8. – С. 11-14.

УДК 37.013.42-058.51

Данилюк Оксана Іванівна,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Науковий керівник:
Цимбалюк Олена Миколаївна,
к. пед. н., доцент, завідувач кафедри
соціальної роботи та гуманітарно-
соціальних дисциплін Рівненського
інституту Університету «Україна»

ТЕХНОЛОГІЇ ВЗАЄМОДІЇ СУСПІЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ВУЛИЦІ

Соціальна проблема, яка узагальнено визначається поняттям „діти вулиці”, існує в багатьох країнах світу, в тому числі і з високим рівнем соціально-економічного розвитку. Це характеризує явище дитячої бездоглядності і безпритульності як складне й неоднозначне. Біля 130.000 дітей живуть на вулиці в Україні. Політика держави щодо соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей ґрунтується на положеннях Законів України «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», «Про Державну програму запобігання дитячій бездоглядності» та інших. У цілому ця сфера соціального захисту регулюється близько 15 нормативно-правовими актами. Урядом затверджено

ряд загальнодержавних програм, що мають вирішити проблему дитячої безпритульності.

На сьогоднішній день в Україні не існує єдиного загальноприйнятого визначення щодо неповнолітніх, які позбавлені сімейного виховання і проживають у середовищі вулиці. У засобах масової інформації, наукових психолого-педагогічних роботах, результатах соціологічних досліджень, у діяльності служб, органів і спеціальних установ для неповнолітніх вживаються такі терміни як "безпритульні", "діти вулиці", "бездоглядні", "бездомні", "діти, позбавлені батьківського піклування", "соціальні сироти", "неповнолітні групи ризику".

Характеристику цих понять можна знайти у працях сучасних вчених у галузі психології, педагогіки та соціальної роботи: П.П. Автомонов, Л.В Жогло, Г. М. Бевз, Р.В Гребиниченко, С.В.Толстоухова, Ю.П. Харченко [1, 2, 3, 5]. Зокрема, останні звертають увагу на необхідність з'ясування того, який термін з вищезазначених наразі найбільш повно характеризує українських дітей, що опинилися на вулиці.

Служби у справах дітей відповідно до поставлених перед ними завдань розроблюють і здійснюють заходи, спрямовані на запобігання та подолання безпритульності та бездоглядності неповнолітніх. Як показує практика, робота служб зводиться до виявлення та обліку неблагополучних сімей, у разі потреби вилучення дітей з цих сімей, позбавлення батьківських прав, влаштування неповнолітніх до спеціальних установ, прийомних сімей. Служби у справах дітей можуть створювати притулки для неповнолітніх, їм підпорядковуються центри соціально-психологічної реабілітації [3,с. 86].

Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) здійснюють соціально-реабілітаційні заходи ти відновлення соціальних функцій, психічного та фізичного стану дітей, які зазнали жорстокості, насильства, ЦСССДМ проводять вуличну роботу, яка передбачає організацію масових, колективних та групових форм виховної роботи на вулиці. Іншими словами, це організація продуктивного дозвілля, у процесі якого здійснюється

формування здорового способу життя, розкриття творчих навичок та здібностей. Важливим напрямком роботи ЦСССДМ у підтримці «дітей вулиці» є створення на базі притулків для неповнолітніх консультативних пунктів, шкіл соціальної адаптації, проведення соціально-психологічних тренінгів, культмасових благодійних акцій, а також надання організаційно-методичної допомоги педагогічному колективу притулку. Спеціалісти ЦСССДМ готують волонтерів до роботи з «дітьми вулиці» [4,с. 14].

Центри соціальних служб тісно співпрацюють з соціальними педагогами загальноосвітніх закладів. Спільно вони проводять різноманітні заходи по формуванню здорового способу життя. Соціальні педагоги шкіл ведуть облік неблагополучних сімей, дітей з девіантною поведінкою, що дозволяє скласти соціальний паспорт мікрорайону. Така інформація може бути корисною і необхідною для служб у справах дітей, ЦСССДМ. Залежно від проблем дітей соціальний педагог виконує посередницьку функцію, направляючи неповнолітніх до відповідних установ та організацій [4,с. 17].

Клуби за місцем проживання займаються організацією дозвілля молоді. Вони залучають дітей до творчості, діяльності за інтересами.

Кримінальна поліція у справах неповнолітніх займається профілактикою і розкриттям злочинів. Працівники кримінальної поліції самостійно або спільно з центрами соціальних служб для сім'ї дітей та молоді, службами у справах дітей та управлінням освіти проводять рейди «Діти вулиці», «Вокзал», «Підліток», «Жебракування», в ході яких виявляються та затримуються діти, що залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади. Після затримання безпритульної чи бездоглядної дитини кримінальна поліція з'ясовує місце її проживання, причини бродяжництва.

Майже у кожній безпритульній дитині спостерігаються серйозні проблеми зі здоров'ям. Тому неповнолітній, потрапляючи до установи соціальної реабілітації, спочатку перебуває у карантинній групі, де лікарі закладу проводять його обстеження та лікування, а у разі потреби направляють до місцевих закладів охорони здоров'я на стаціонарне лікування [5,с. 71].

Соціально-педагогічна підтримка дітей вулиці здійснюється безпосередньо у притулках для неповнолітніх та центрах соціально-психологічної реабілітації. У притулку для неповнолітніх згідно з «Типовим положенням про притулок для неповнолітніх служби у справах неповнолітніх» дитина може перебувати не більше 90 діб. За цей час неповнолітньому надається медична, психологічна, соціально-педагогічна, юридична допомога, визначається подальше місце перебування дитини. У притулках формуються групи за статевою ознакою та віковим критерієм. Таким чином, утворюються групи хлопчиків, дівчаток підліткового віку та дітей дошкільного віку кількістю в середньому по 10 чоловік [2, с. 8].

При цьому не враховується один із головних, на нашу думку, критеріїв - місце попереднього перебування дитини. За цим критерієм вихованців притулку умовно можна поділити на дітей, що перебували в сім'ї до того, як потрапили до соціального притулку, та дітей, що перебували на вулиці. Це зовсім різний контингент неповнолітніх, який вимагає різних підходів у роботі. Програма реабілітації вихованця притулку, яка має складатися спеціалістами, повинна включати як індивідуальну, так і групову форми роботи. Перебування дітей двох означених категорій разом, їхнє тісне спілкування може бути небезпечним. Адже це приводить до явища «соціального інфікування», коли діти з вулиці «заражають» дітей, що до притулку перебували в сім'ях, протягом до вільного життя, демонструючи особливості вуличної культури та розповідаючи про переваги їхнього вибору [3, с. 87].

Незважаючи на комплексний характер реабілітаційних заходів, що надає притулок вихованцям, робота цих закладів є недостатньо ефективною. Про це свідчить той факт, що 27% з опитаних дітей-вулиці перебували у притулках по 2-3 рази, 15% дітей - від чотирьох до дев'яти разів, десять разів і більше - 14%. Причиною такої ситуації є невідпрацьований механізм взаємодії з середовищем, до якого направляють дитину з притулку, не здійснюється соціальний супровід вихованця [4, с. 12].

Отже, технологія надання допомоги неповнолітньому у притулку має незавершений характер, оскільки досягнуті у процесі виховання в закладі результати не закріплюються в майбутньому. У біологічній сім'ї чи інтернатному закладі, куди направляють дитину після притулку, не створюються належні соціально психологічні умови для перебування дитини, і вона знову тікає на вулицю.

З метою уникнення повторного перебування неповнолітніх у притулках і налагодження системи допомоги дітям вулиці з 2004 року почали створюватися центри соціально-психологічної реабілітації дітей. Згідно з «Типовим положенням про центр соціально-психологічної реабілітації дітей», це заклади соціального захисту, що створюються для тривалого (стаціонарного) або денного перебування дітей віком від 3 до 18 років, які опинилися у складних життєвих обставинах, надання їм комплексної соціальної, психологічної, педагогічної, медичної, правової та інших видів допомоги (п. 3). Тривалість перебування дитини у центрі визначається психолого-медико-педагогічною комісією, але цей термін має бути не більше 9 місяців у разі стаціонарного перебування та 12 місяців - денного перебування. Прийняття дитини до закладу здійснюється за висновком психолого-медико-педагогічної комісії на підставі направлення служби у справах дітей і за клопотанням органів опіки та піклування, управління освітою, у справах сім'ї, молоді та спорту, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, притулків, батьків. У разі особистого звернення дитини до центру її направляють до притулку.

Діяльність центрів соціально-психологічної реабілітації не виключає роботи притулків, а навпаки - передбачає їх взаємодію. Однак, як показала практика, притулки для неповнолітніх реорганізуються в центри соціально-психологічної реабілітації дітей. [2, с. 4].

Суттєву допомогу державним структурам у роботі з дітьми вулиці надає діяльність громадських та інших недержавних організацій, а також підтримка

з боку міжнародних організацій, які опікуються цією проблемою в Україні. Міжнародні організації ЮНІСЕФ, «Карітас», («європейський Рух», «Надія і житло для дітей», «Отчий дім», «Лікарі світу - СІЛА», Міжнародне товариство прав людини, а також зарубіжні благодійні організації «СОС-Кіндердорфінтернешнл» (Австрія), «Надії дітей» (Швеція), Німецько-Польсько-Українська Спілка Східної Європи реалізують та сприяють впровадженню проектів допомоги безпритульним та бездоглядним дітям в Україні.

Основною метою діяльності громадських організацій, які здійснюють підтримку «дітям вулиці», є всебічна підтримка дітей у кризових ситуаціях, надання соціально-психологічної реабілітації в недержавних притулках та центрах і психологічної реабілітації; надання житла, харчування, одягу; оздоровлення в літніх таборах. Серед таких організацій можна виділити групу організацій, які вивчають проблему безпритульності на інформаційно-аналітичному рівні, виконують соціологічні дослідження, опитування з метою пошуку ефективних практичних форм та методів роботи з цією категорією дітей та їхніми родичами. Однак, відсутність співробітництва з відповідними державними структурами на місцях та на національному рівні не сприяє організації ефективної підтримки «дітей вулиці». [4,с. 11].

Останнім часом помітну роль у вирішенні проблеми безпритульних неповнолітніх в Україні відіграють засоби масової інформації. Телевізійні програми «Дитяча пошукова служба», «Милосердя», що створені телерадіокомпанією «Надзвичайні новини», і програма «Без табу» не лише висвітлюють проблему, а й сприяють влаштуванню долі кожної конкретної дитини, яка опинилася в кризовій ситуації.

Отже, проблема бездоглядності та безпритульності у дитячо-підлітковому середовищі на сьогодні досить актуальна для України. Масштаби соціального сирітства, втрата сім'ями своїх виховних функцій, що є основними передумовами виходу дитини на вулицю, зростають. Можна відмітити значні кроки щодо подолання безпритульності, допомоги цій

категорії дітей як з боку держави, та і з боку громадських організацій, засобів масової інформації. Однак існуюча система і механізми взаємодії окремих її елементів не є дієвими, адже на низькому рівні організації знаходиться профілактична робота у цій сфері, робляться лише перші кроки щодо становлення соціально-профілактичної системи допомоги дітям вулиці

Список використаної літератури:

1. Автомонов П.П., Жогло Л.В. Діти вулиці: проблеми та профілактика // Практична психологія та соціальна робота. - 1998. - №8. - С. 22-26.
2. Бевз Г. М. Соціально-психологічні та правові засади забезпечення в Україні державної опіки над дітьми як складової системи захисту дитинства / Г. М. Бевз, Л. І. Тарусова // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2005. – № 3. – С. 5-16.
3. Гребиниченко Р.В. Взаємодія органів виконавчої влади, установ та організацій у роботі з «дітьми вулиці» // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. - 2003. - №1. С. 85-87.
4. Громадська думка: дослідження, аналіз, висновки. -К.: ДЦССМ, 2003.
5. Толстоухова С. В. Стратегія формування національної системи забезпечення прав дітей / С. В. Толстоухова // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2007. – № 3. – С. 79.

УДК 376.23;78; 371.486

Дячук Наталія Петрівна,
студентка спеціальності «Соціальна робота»

Науковий керівник:

Цимбалюк Олена Миколаївна,
к. пед. н., доцент, завідувач
кафедри соціальної роботи та
гуманітарно-соціальних дисциплін
Рівненського інституту Університету
«Україна»

САМОДІЯЛЬНЕ МИСТЕЦТВО В РЕАБІЛІТАЦІЇ ЛЮДЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Сучасні наукові дослідження й практика соціальної роботи утверджують основну філософію життя: людина з особливими потребами

може і має бути такою ж щасливою, як і будь-яка інша. І якими б не були фізичні, розумові чи психічні обмеження, у людини завжди є резерви розвитку, використання яких суттєво поліпшує якість її життя. Особливої актуальності ця теза набуває в умовах щорічного збільшення кількості людей з особливими потребами в Україні.

При цьому поряд зі значними науковими і практичними досягненнями в медицині виникає нагальна потреба знайти альтернативні методи та засоби лікування, реабілітації та соціально-педагогічної роботи таких людей. Саме тому, дедалі важливішого значення набуває самодіяльне мистецтво, як один із підходів, реабілітації. Забезпечення умов для безперешкодної участі людей з особливими потребами у громадському і культурному житті, створення для них можливостей мистецької та інтелектуальної творчості, доступу до надбань культури і мистецтва становлять важливий складовий елемент успішного розвитку всього українського суспільства. [3, с. 12].

Необхідною передумовою для цього є відхід від використання так званих медичної та економічної моделей інвалідності (за якими особи з обмеженими можливостями розглядаються лише як хворі, яким потрібне лікування, та непрацездатні, яким потрібна пенсія). І державна політика, і ставлення суспільства до людей з особливими потребами повинні ґрунтуватися на соціальній моделі інвалідності, згідно з якою інвалід – це повноправний член суспільства, однак його життєдіяльність у суспільстві є функціонально обмеженою, натикається на численні бар'єри. З цього випливає, що забезпечення його соціальних, культурних, освітніх та інших потреб має свої особливості; надання послуг для інвалідів (зокрема, культурних та дозвілєвих) набуває особливих форматів [3, с. 62].

Наукові праці сучасних дослідників а саме: Антонова-Турченко О. Г., Дробот Л. С., Медведєвої О. А., Левченко І. Ю, Голик А. М., Вайноли Р. Х., Коршакової І. Ю., Науменко С. І., Грищенко Г. І., Гаврилюка В. М., та багатьох інших розкривають і обґрунтовують поліфункціональність та

всебічність впливу на людину самодіяльного мистецтва загалом та музики, пісні зокрема [2,4].

Самодіяльне мистецтво ґрунтується на активних самостійних діях людини, спонуканих власним бажанням, за особистою ініціативою. Самодіяльне мистецтво поряд з мистецтвом професіональним втілює силу народної талановитості [2,с.140]. Це мистецтво інтегративне за своєю природою, бо воно зумовлене органічною єдністю образотворчого мистецтва, музики, мистецтва слова, театру, кіно і.т.д. Люди з особливими потребами є активними учасниками фестивалів, конкурсів, оглядів. Саме тому у Конвенції про права осіб з інвалідністю зазначено, що «держави-учасниці визнають право осіб з інвалідністю брати участь нарівні з іншими в культурному житті й вживають усіх належних заходів для забезпечення того, щоб особи з інвалідністю мали доступ до творів культури в доступних форматах [1,с.14].»

Заслуговує особливої уваги акцент на значенні музики та співу в реабілітаційному процесі людей з особливими потребами. Клінічні дослідження довели, що музика активно впливає на функції усіх життєво важливих фізіологічних систем. Музика має ще багато непізнаних можливостей. Однією з них є активізація резервних сил людей з особливими потребами, у процесі реабілітації, що стимулює їх самозцілення. Існує багато прикладів такого прояву музики. Людям з функціональними обмеженнями музикотерапія допомагає збагатити знання про оточуючий світ, прищепити любов до мистецтва, навчити слухати та розуміти музику, підтримувати внутрішню гармонію та відкрити в собі глибоку духовну природу. Здатність музики моделювати поведінку дає можливість оволодівати навичками самоконтролю і в проблемних ситуаціях реагувати найбільш сприятливо по відношенню до себе і до оточуючих.

Із давніх-давен музика використовується як лікувальний чинник. Інтерес до музикотерапії лікарів, психологів, педагогів, які в основі своїх власних досліджень пізнали терапевтичну цінність музикотерапії, постійно

зростає. Сьогодні музикотерапія є цілим психокорекційним напрямом, який має в своїй основі два аспекти: психосоматичний і психотерапевтичний. Дія музикотерапії зумовлена тим, що вона впливає на більш глибокі психічні сфери, ніж ті, на які має змогу впливати слово [4, с. 182].

У процесі дії музичної терапії це призводить до бажаної активізації порушеного способу переживань і поведінки людей з особливими потребами. Наступним важливим для музичної терапії поняттям є те, що ми не тільки визнаємо можливість лікувального впливу творів музичного мистецтва, який позитивно позначається на патологічно змінених функціях організму людини, але й, передусім, використовуємо виховні можливості музики, за допомогою яких стало можливим цілеспрямовано і систематично впливати на особистість з тим чи іншим захворюванням. «Ритм, мелодію, гармонію, які втілені в музичному творі, можна вважати прямими носіями лікувально-виховного впливу» [4, с. 214].

Як психологічні механізми коригувальної дії музикотерапії дослідники вказують: катарсис — емоційну розрядку, регулювання емоційного стану; полегшення усвідомлення власних переживань; конфронтацію з життєвими проблемами; придбання нових засобів емоційної експресії. Залежно від активності клієнтів, міри їхньої участі у музикотерапевтичному процесі і поставлених завдань музикотерапія може бути представлена у формах: *активної* — коли клієнти активно виражають себе в музиці і *пасивною* — коли клієнтам пропонують лише прослухати музику [2, с. 140].

Пасивна музикотерапія має таку форму корекції як регулятивна, що сприяє зниженню нервово-психічного напруження. При груповій психокорекційній роботі використовується активний варіант музикотерапії. Для використання активного варіанта потрібен набір нескладних музичних інструментів: дзвіночки, барабан, цимбали. Клієнтам пропонуються певні ситуації, теми, схожі із темами програвання ролей, малюнка. Клієнт вибирає

музичний інструмент і інструмент для свого партнера, і потім за допомогою звуків створюється діалог [2, с. 147].

Важливе значення у реабілітації людей з особливими потребами відіграє спів як основний вид музичної діяльності людини. Величезну роль у навчанні співу відіграють навички сприйняття музики. Тому в першу чергу на музичних заняттях у людини необхідно розвивати емоційну чуйність на музику. Правильно підібраний і художньо виконаний пісенний репертуар допоможе успішному вирішенню цього завдання. Через активний спів через слухання пісні у людей з особливими потребами закріплюється інтерес до музики, розвиваються музичні здібності. Слухаючи, виконуючи пісні, вони глибше сприймають музику, активно висловлюють свої переживання і почуття. Спів сприяє розвитку мови. Слова виговорюються протяжно, співучо, що допомагає чіткій вимові окремих звуків і складів, слів.

Спів об'єднує людей з особливими потребами загальним настроєм, вони привчаються до спільних дій. Виконання пісні, впливаючи на слухача злиттям музики і слова, дозволяє не тільки висловити свої почуття, а й викликати в інших емоційний відгук, співчуття, розуміння. У цьому його особлива доступність для сприйняття людьми з особливими потребами.

Отже, самодіяльне мистецтво в реабілітації людей з особливими потребами визначається специфікою нозології й співвідноситься з їх реабілітаційним потенціалом. Тому основними завданнями соціального працівника в цьому процесі є:

- залучення людей з особливими потребами, насамперед молоді, до різних видів художньої творчості;
- виявлення нових талантів, удосконалення професійної майстерності митців-інвалідів;
- усебічне вивчення проблем творчої діяльності людей з особливими потребами;
- розширення творчих контактів людей з особливими потребами можливостями з різних регіонів;

- обмін досвідом реабілітації та адаптації людей з особливими потребами у суспільстві;

- залучення провідних діячів культури і мистецтва, педагогів, психологів, соціальних працівників та інших спеціалістів для надання творчої і методичної допомоги для занять людям з особливими потребами художньою творчістю;

- привернення уваги державних, громадських організацій та комерційних структур до проблем та культурних потреб людей з інвалідністю[1, с. 11].

Таким чином, самодіяльне мистецтво в реабілітації людей з особливими потребами полягає в тому, що вона постає як лікувально-виховний і соціалізуючим засіб, що впливає на позитивну адаптацію до нормальних життєвих умовах.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенцію ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009).
2. Антонова-Турченко О. Г., Дробот Л. С. Музична психотерапія: посібник-хрестоматія. – К.: ІЗИН, 1997. – 260 с.
3. Борщевська Л.В., На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами. / Л.В. Борщевська, Л.В. Зіборова, І.Б. Іванова – К.: Укр. інст-т соц. досліджень, 1999. – 79 с.
4. Медведева Е. А. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко. – М.: 2001. – 248 с.

УДК 37.013.42:379.835

Кошкарьова Тетяна Валеріївна,
студентка спеціальності «Соціальна робота»
Науковий керівник:
Цимбалюк Олена Миколаївна,
к. пед. н., доцент, завідувач кафедри
соціальної роботи та гуманітарно-соціальних
дисциплін Рівненського інституту Університету
«Україна»

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА СЕРЕД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОРЕБАМИ В УМОВАХ ЛІТНІХ ТАБОРІВ

За умов реформування української держави, становлення ринкових відносин значна кількість громадян нашої держави стала потребувати соціальної допомоги та захисту. Несприятливі наслідки соціально-економічних процесів, що відбуваються в суспільстві позначаються на дітях, підлітках і знаходять відображення у молодіжній субкультурі, що виявляється у негативному ставленні до світу дорослих. Національна доктрина розвитку освіти в Україні засвідчила, що в галузі виховання і навчання відбуваються суттєві зміни. Ці зміни зумовлюють необхідність посилення уваги до проблеми соціалізації учнівської молоді, залучення її до національної культури, опанування нею нового стилю життя в сучасному громадянському суспільстві, до ведення здорового способу життя [5].

Турбота про оздоровлення дітей є одним з основних показників ставлення держави до проблем підростаючого покоління. Так, уперше у вітчизняній освіті Національна доктрина ставить проблему збереження здоров'я дітей. Разом з тим, стан справ у цій сфері викликає занепокоєння.

Статистика засвідчує, що упродовж останніх років в Україні, зберігається тенденція щодо погіршення стану здоров'я дітей. Про це свідчить той факт, що кількість дітей, які перебувають на диспансерному обліку в лікувальних закладах збільшилася. Збільшилась також кількість дітей, що мають захворювання нервової системи, органів дихання. Все це зумовлено негативними факторами соціально-економічного, екологічного

та психологічного характеру. Залишається високим рівень інвалідності серед дітей, що є одним з найбільш несприятливих явищ у комплексі характеристик стану здоров'я та соціального благополуччя. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), понад 1 мільярд людей мають якусь форму інвалідності, а це майже 15% населення світу. В Україні ця цифра становить 2 мільйони 600 тисяч людей (6% від усієї кількості населення), серед яких 156 тисяч дітей з інвалідністю [3,с.117].

На жаль, за останні 5 років кількість дітей з інвалідністю зросла на 20 тисяч. Не вдається уникнути тенденції до зростання кількості дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування (протягом останніх 5-ти років щорічно кількість таких дітей зростає на 18-20% [3,с.201]. Конвенцією ООН про права дитини, ратифікованою Верховною Радою України проголошено, що діти мають не тільки особливі потреби, а й громадські, політичні, соціальні, культурні та економічні права. Одним з найважливіших стратегічних завдань нашої держави в забезпеченні соціального захисту дитинства є реалізація їх права на оздоровлення та відпочинок. [2, с. 62].

Проблемою дослідження діяльності дитячих оздоровчих закладів займалися О. В. Биковська, В. М.Горобинко, О. С. Газман, Ж. В. Петрочко, Є. І. Коваленко та інші, а на проблему соціалізації дітей в дитячих закладах звертають увагу сучасні науковці В. В. Рютін, А. Й. Капська, М. Б. Євтух, В. М. Солова та інші. [2].

На жаль, сьогодні процес залучення до роботи у багатьох оздоровчих закладах проходить спонтанно, на основі суб'єктивного сприйняття осіб, офіційні направлення майже відсутні. В основному люди працюють в період власної відпустки не за інтересами, а через матеріальні проблеми. Все це в свою чергу, знижує ефективність виховної роботи в умовах оздоровчого закладу. Дитячі оздоровчі заклади з цілодобовим перебуванням дітей заслуговують на увагу та серйозну підтримку з боку

держави завдяки їх потенційним можливостям щодо виховання дітей, але в останні роки різко скоротилася їх мережа.

У переломні моменти історії суспільства на передній план поряд з іншими проблемами висувається і проблема цінності людської особистості. Особливої актуальності набуває формування творчої особистості, виховання молодшої людини як громадянина на основі оволодіння загальнолюдськими цінностями, нормами демократичної культури.

Беручи участь у житті дитячих оздоровчих закладів та інших самодіяльних організацій, діти вчаться самостійно приймати рішення, бути активними громадянами України.

Останнім часом у розумінні проблем дітей з обмеженими можливостями, відбуваються певні позитивні зміни. Завдяки цьому соціальна політика держави, просвітницька діяльність різних асоціацій, які виступають за дотримання прав дитини, поступово змінюють існуючий психологічний клімат - байдуже ставлення до дітей з обмеженими можливостями. [4].

Основними проблемами дітей з обмеженими можливостями є:

1. Психологічна несамостійність. У дітей, віднесених до даної категорії, формується психологія залежного від іншої людини, яка перешкоджає інтеграції в соціум, позбавляє здатності захищати свої насущні законні права. Дитина з інвалідністю часто зосереджена на своєму захворюванні, чутлива до проявів оточуючих, вразлива, недовірлива. Дитина замикається на собі, в своїх проблемах і переживаннях. Сегрегація дітей, що мають серйозні соматичні захворювання, що обмежують їхні можливості в пересуванні, встановленні контактів, інших видах діяльності, часто провокує виникнення комплексу соціально-психологічної неповноцінності. Це призводить до втрати соціального інтересу, ізоляції, невпевненості в собі і своїх силах, відмови від діяльності, втечі у хворобу з подальшим споживчим до всього і всіх ставленням і нерідко проявами ворожості.

2. Соціально-психологічна обмеженість, яка є наслідком інвалідності. Наприклад, коли дитина дивиться телевізор, читає, спілкується з оточуючими її людьми, інвалідність ніяк не проявляється, обмеження виникають тільки при необхідності пересування. Однак при наявності широких дверей та інвалідного крісла з електронним управлінням рух в межах одноповерхового будинку вже не є проблемою. Отже, діти з нетиповим станом здоров'я не завжди збиткові. Як правило, це визначається конкретною ситуацією, поведінкою оточуючих.

3. Утруднення процесу соціалізації. Це найважливіша проблема дітей з особливими потребами. Труднощі соціалізації дитини-інваліда поєднані з неадекватністю сприйняття дитиною пропонованих їй соціальних вимог і неготовністю суб'єктів взаємодії до партнерських відносин з ним.

4. Деформація психологічної сфери, тотально перешкоджає ефективному соціальному функціонуванню на тлі різко зниженої самооцінки, непродуктивних контактів з оточуючими. Дана проблема проявляється в негативному самовідношенні, обмеженості у спілкуванні, замкнутості, дистанціюванні від оточуючих, зосередженості на власних проблемах, безпорадності, тотальній безвідповідальності, демонстративному залученні уваги до своєї персони, проявах агресії тощо.

Тому кожна дитина має отримувати соціально-психологічну та фізичну реабілітацію. Для того, щоб проблема була вирішена і в нашій країні, потрібно рухатися у напрямку її вирішення. Піднімати цю тему в засобах масової інформації. Проводити заняття в школах, на яких діти отримують уявлення про життя людини-інваліда, як це робиться у більшості цивілізованих країн. І, нарешті, це, мабуть, найважливіше - створювати установи інтегративного типу, в яких могли б спілкуватися здорові діти і діти з різними відхиленнями. Спільне навчання здорових дітей і дітей-інвалідів приносить величезну користь, як одним так і іншим. Одним із таких важливих інструментів у вирішенні поставлених питань є дитячий табір.

Дитячий табір — заклад дитячого дозвілля (оздоровлення і відпочинку), що надає комплекс освітніх, оздоровчих та інших послуг. Саме тому літнє оздоровлення дітей з обмеженими можливостями займає особливе місце і розглядається як один з найважливіших етапів оздоровлення дітей протягом року.

При визначенні мети виховної роботи в дитячому оздоровчому закладі слід враховувати реалії переходу української держави до ринкових відносин. З розширенням впливу на дітей та підлітків засобів масової інформації зростає потреба у формуванні навичок вибіркового підходу, розвитку критичного мислення, вироблення захисного механізму до тих засобів масової інформації, які культивують агресивність, порнографію, насилля. [1, с.119].

Тому соціально-педагогічна робота в дитячому оздоровчому закладі повинна бути підпорядкована розвитку особистих зусиль, особистої відповідальності кожного вихованця за здійснення своєї мети, за свої вчинки, за свій успіх у житті. Мета соціально-педагогічної роботи – формування конкурентно спроможної особистості із постійною потребою самореалізації та вдосконалення, почуттям відповідальності та соціальної активності.

Літні дитячі табори для дітей з особливими потребами в нашій країні не є нонсенсом. Одним із таких прикладів є табір при християнській громаді церкви «Дім Євангелія» - Пансіонат «Промінь надії»/Pension “Ray of hope“

Пансіонат призначений для проживання дітей з інвалідністю, що потребують постійної опіки. На базі пансіонату щоліта проводяться літні табори для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, з ДЦП та відставанням у розвитку.

Саме в таких таборах як «Промінь надії» з дітьми ведеться різнобічна реабілітаційна робота, а саме:

- соціально-комунікативна реабілітація - зміна характеру і кола спілкування, діяльність у складі малих груп; зміна соціальної ролі;

- соціально-побутова реабілітація - діяльність, спрямована на догляд за собою та організацією побуту;
- соціально- середовищна реабілітація - оволодіння технологіями ефективного функціонування в різних середовищах існування;
- соціально-психологічна реабілітація - соціальна активізація в процесі занять: спостереження за успіхами інших дітей з обмеженими можливостями, трансформація світогляду (зміна самооцінки щодо рівня своїх можливостей і ступеня обмежень), зниження рейтингових установок, підвищення власної самооцінки;
- соціально-культурна реабілітація - екскурсії, концерти, конкурси, театральні постановки, виступи запрошених артистів і творчих колективів.

Перебування у таборах корисне не тільки для самих дітей з інвалідністю, а й для їхніх батьків. За час перебування у цих місцях діти та батьки отримують якісне спілкування один з одним, з людьми без інвалідності, якісний догляд(за однією дитиною чи двома дітьми закріплюється помічник, який допомагає в обслуговуванні), під час різноманітних тренінгів – діти розкривають свої творчі здібності, отримують якісну розважальну, культурну та духовно-просвітницьку програму. Батьки отримують допомогу в догляді за дитиною, розширюють коло інтересів, коло знайомств, діляться своїм досвідом з іними батьками, отримують моральне розвантаження і, в певній мірі, теж відпочинок.

Такі інструменти є доволі дієвими і обов'язковими в нашій країні, адже це невід'ємна складова у соціальній, психологічній та фізичній реабілітації дітей з інвалідністю, це невід'ємна частка їхнього життєвого шляху, це те, що може вплинути на їхнє майбутнє. Останнім часом у розумінні проблем дітей з обмеженими можливостями, відбуваються певні позитивні зміни. Завдяки цьому соціальна політика держави, просвітницька діяльність різних асоціацій, які виступають за дотримання прав дитини,

поступово змінюють існуючий психологічний клімат - байдужого ставлення до дітей з обмеженими можливостями.

Отже, одне із стратегічних завдань нашої країни, суспільства - збільшення кількості літніх таборів для дітей з особливими потребами (бажано змішаного типу) будь якої форми власності та всебічна допомога вже існуючим таборам.

Піклування про людей з інвалідністю це не тільки їхня життєво необхідна потреба, а й наша, адже цим визначається наше «здоров'я», оскільки, рівень розвитку суспільства можна визначити по його відношенню до людей з особливими потребами

Список використаної літератури :

1. Лаппо В.В. Методика виховної роботи в літніх оздоровчих таборах: Навчальний посібник / В.В. Лаппо. – Івано-Франківськ, 2012. – 305 с.
2. Солова В. М. Соціалізація школяра у змісті діяльності дитячого закладу оздоровлення і відпочинку з денним перебуванням / В. М. Солова // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2012. – № 2. – С. 43-48.
3. Оздоровча та фізкультурно-спортивна робота у літньому таборі: навч. посіб. / Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту; Всеукраїнський центр фізичного здоров'я населення «Спорт для всіх» / О.М. Ванджура (уклад.). – Т. : Горлиця, 2008.– 232 с.
4. Закон України «Про позашкільну освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>
5. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/education/average>.

УДК 364-78:616-036.86-056.2

Кравець Олена Петрівна,
магістр спеціальності «Соціальна робота»
Вінницького соціально-економічного
інституту ВНЗ
«Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна».

Науковий керівник:

Костенко Наталія Іванівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри
соціальної роботи Вінницького
соціально-економічного
інституту Університету «Україна».

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ОСОБАМИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В СИСТЕМІ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Кількість осіб з особливими потребами постійно зростає, хоча причини і наслідки інвалідності можуть бути зумовленими як соціально - економічними обставинами, так і різним ступенем забезпечення громадян державою.

В умовах сьогодення глобального значення набуває проблема інвалідизації населення – в усьому світі ті чи інші можливості обмежено приблизно в кожній десятій людини [4]. До недавніх часів проблеми людей з функціональними обмеженнями стосувалися лише самої людини, яка має інвалідність, та її сім'ї. І лише в останні роки суспільство бере на себе відповідальність за створення сприятливих і безпечних умов життя для людей з функціональними обмеженнями. Відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я, інвалідність — це обмеження чи відсутність здатності здійснювати ту чи іншу діяльність таким чином чи в таких межах, які вважаються нормальними для людини. [1,с.108].

У складних умовах економічної нестабільності особи з обмеженими можливостями виявились однією із найнезахищеніших верств населення. Головною проблемою, яка потребує негайного вирішення, є подолання соціальної ізоляції таких людей. Ця проблема формулюється приблизно так: структурні порушення, або яскраво виражені, або такі, що діагностуються за допомогою медичної апаратури, можуть призвести до втрати або

недосконалості навичок, необхідних для певних видів діяльності, внаслідок чого і формуються "обмежені можливості" для життєдіяльності; це, в свою чергу, за відповідних умов спричинятиме соціальну дезадаптацію, неуспішну або уповільнену соціалізацію [6,с.448].

Ускладнюють процес інтеграції осіб з обмеженими можливостями у соціум наступні соціальні фактори:

1) тяжке матеріально-фінансове становище більшості осіб з обмеженими можливостями та їх сімей; складні побутові умови;

2) недостатній рівень медичного обслуговування; недоліки суспільної свідомості та культури по відношенню до осіб з особливими потребами, в тому числі їх освіти;

3) нерозвинутість політики благодійності та спонсорства на користь осіб з інвалідністю;

4) недостатня консолідація інвалідів з метою відстоювання своїх прав (в силу як об'єктивних так і суб'єктивних обставин) [8].

На законодавчому рівні "реабілітація інвалідів" визначається як, система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму, усуненні обмежень їх життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної і матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство [5,].

Нинішній етап розвитку українського суспільства з соціальною спрямованістю реформ потребує запровадження нових прогресивних підходів та найбільш ефективною і оптимальною соціальною реабілітації осіб з обмеженими можливостями. Суспільство повинно надати таким людям, незалежно від характеру і причин їх інвалідності, найбільшої участі в соціальному і економічному житті шляхом оволодіння ними певним обсягом знань, умінь і навичок, розвитку їх особистості та адаптації в умовах спеціально організованого реабілітаційного процесу, органічно поєднаного з іншими формами інтеграції в суспільство, а також впровадження в Україні

сучасної системи комплексної соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями. Суспільство нарешті має звернути посилену увагу на проблеми людей з обмеженими можливостями, роблячи особливий акцент на аналізі вирішення важливих питань їх тотальної бар'єрності, правової незахищеності, питань отримання ними освіти та працевлаштування.

Реалії сьогоденного життя вимагають нових підходів до організації реабілітаційного процесу осіб з обмеженими можливостями, щоб органічним та нерозривним залишався зв'язок «людина – суспільство».

При наданні соціальних послуг людям з обмеженими можливостями необхідно враховувати важливі чинники розвитку їх особистості: потреба в позитивній увазі, безоцінному прийнятті з боку оточуючих, усунення стигматизації й упередженого ставлення; розширення власних ресурсів щодо задоволення своїх потреб; створення адаптованої ситуації для успішної діяльності; розвиток ініціативи. Також важливо брати до уваги домінуючі негативні особистісні утворення в людей з обмеженими можливостями: комплекс неповноцінності, відчуття неспроможності виконувати деякі функції, підвищену потребу у захисті; відчуття несхожості на інших, відчуженість від них; почуття самотності внаслідок обмеженості контактів із зовнішнім світом, підлеглість у контактах; надмірне очікування допомоги як компенсація за дефект; підвищену тривожність, що вказує на занижену самооцінку, що вказує на неприйняття своєї інвалідності та використання деструктивних захисних механізмів; дезадаптованість; наявність акцентуацій характеру; екзистенційні проблеми, відчуття втрати сенсу життя [3,с.50].

Соціальна реабілітація спрямована на позитивні зміни у житті індивіда чи соціальної групи. Як технологія соціальної роботи комплексна реабілітація проводиться завдяки законодавству і сформованим підходам в практиці роботи соціальних служб: реалізація програм і проектів, діяльність реабілітаційних центрів, реабілітація як система підтримки найбільш соціально вразливих верств населення.

Соціальна реабілітація інвалідів проводиться органами охорони здоров'я, реабілітаційними центрами, соціальними службами для молоді та іншими організаціями й установами, до компетенції яких входять завдання з соціальної реабілітації осіб з інвалідністю різних груп інвалідності та вікових категорій. Зміст реабілітаційних заходів визначається специфікою організації та установи, яка його проводить

Діяльність неурядових організацій, що працюють з людьми з особливими потребами, є важливим фактором допомоги в розвитку культури, освіти, охорони здоров'я, вирішення їхніх проблем, соціалізації і залучення до активного суспільного життя. Всі форми роботи реалізуються у вигляді соціальних послуг, які отримує людина з особливими потребами [2,с.110]. Особливу увагу слід приділити проблемі соціальної реабілітації інвалідів, і їх інтеграцію у суспільство. Засобами досягнення мети тут виступають заняття спортом, організація екскурсій, спільний відпочинок,. Окрім дозвіллевих форм роботи важливе місце посідає трудова діяльність: формування та розвиток трудових навичок, які є доступними для людини, зважаючи на її особливості.

Наведемо приклад соціальної реабілітації осіб з обмеженими можливостями у Рівненському обласному центрі комплексної реабілітації інвалідів. Основними завданнями діяльності Центру є:

а) реалізація індивідуальних програм реабілітації інвалідів в частині заходів щодо соціально-середовищної орієнтації та соціально-побутової адаптації, професійної орієнтації;

б) надання інвалідам, які проходять реабілітацію, а також членам їх сімей консультативно-правової допомоги з питань соціального захисту інвалідів;

в) виявлення та облік інвалідів, які потребують реабілітації. [7]

У Центрі працюють спеціалізовані кабінети. У кабінеті соціально-побутової адаптації здійснюється:

- розвиток особистих інтересів і спонукань до здорового способу життя;

- відновлення здоров'я за допомогою організації відпочинку, розваг, спортивних ігор та занять;
- навчання членів сім'ї інваліда догляду, допомоги, спілкуванню з ним;
- допомога в адаптації в суспільстві після проходження курсу реабілітаційних заходів, визначення потреби у видах соціальної допомоги та сприяння в її отриманні.

Принципова відмінність лікування і реабілітації полягає в тому, що лікування ліквідує дисфункцію органів й систем, а реабілітація покликана відновити функціональний стан людини. Процес реабілітації - багатоетапний, тривалий, і якщо на перших етапах домінують медичні аспекти, то на наступних - все більшого значення надається соціальній та професійній реабілітації. При цьому не може бути перерви між зазначеними етапами.

Розроблена в Центрі програма комплексної реабілітації є органічним продовженням програми медичної реабілітації, яка складається із загально-комунікативного та соціально-побутового аспектів. Містить різні форми адаптації. Для реалізації цієї програми створені побутові кімнати, де люди з особливими потребами вчаться самостійно обслуговувати себе. Із підопічними Центру проводяться бесіди на тему правил поведінки, починаючи від спілкування за обіднім столом до відвідування громадських місць, враховуючи важкість захворювань і різну ступінь інтелекту особи з особливими потребами, що проходять курс комплексної реабілітації в Центрі.

Спеціалісти Центру використовують таку форму роботи, як соціально-психологічний тренінг. Тренінг- це поєднання багатьох прийомів індивідуальної та групової роботи. Однією з ознак тренінгів є гнучкість та індивідуальність, оскільки їх програми мають враховувати потреби інвалідів, завдання реабілітаційного процесу і розробляються відповідно до цілей, спільно визначених методистом центру, підопічними та їх родичами. За своїм призначенням тренінги можуть бути спрямовані на розвиток комунікативних вмінь психотерапевтичного впливу на розвиваюче навчання, модифікацію

психологічних навичок зняття стресу, саморегуляції, поведінки тощо.

Одним із ефективних шляхів психологічної і спеціально-педагогічної підтримки інвалідів є метод арттерапії. Центральною фігурою в арттерапевтичному процесі є не підопічний як людина котра з певних причин обмежена фізичними і психічними вадами, а особистість, яка прагне до саморозвитку й розширення діапазону своїх можливостей.

Розроблена програма правового консультування. Вона містить у собі роз'яснення Положення про робочі місця та порядок працевлаштування осіб з обмеженими можливостями, пільги щодо житла та комунальних послуг, медичного обслуговування, порядок надання путівок, питання протезування, пільгове надання транспорту, пільги, пов'язані з проїздом у громадському транспорті.

Фахівці, центру відзначають, що у людей з обмеженими можливостями, які пройшли курс комплексної реабілітації, спостерігаються наступні результати:

- у багатьох розширилося коло інтересів;
- спілкування стало розкутішим, доброзичливим, природним;
- у більшій частині підопічних відбулася гармонізація самооцінки;
- сформувалися трудові установки;
- підвищилася загальна активність;
- покращився фізіологічне і психологічне самопочуття і т.д.

Виходячи з вище переліченого, зазначимо що комплексна реабілітація сприяє особам з обмеженими можливостями реалізувати свій інтелектуальний, творчий потенціал і право на професійну зайнятість та активну життєдіяльність у суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Актуальні питання соціально-реабілітаційної технології допомоги дітям, молоді з функціональними обмеженнями та їх батькам / за заг. ред. К. С. Шендеровського. — К. : КМДССМ, 2003. — 108 с.

2.Київ: громадські організації, благодійні фонди. Інформаційні матеріали, практичні поради недержавним організаціям. — К., 2000. — 110 с.

3.Комар Т. О., Довгалюк І. С. Соціально-психологічна робота з людьми з особливими потребами: науково/-методичні матеріали. — Вінниця, 2004. — 50 с.

4.Кравченко М.В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні / М.В. Кравченко: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>.

5. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 2-3, ст.36.

6. Поляк О.В. Проблеми соціальної реабілітації осіб з обмеженою дієздатністю – "духовна реабілітація" / О.В. Поляк //Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наукових праць. – К.: Університет "Україна", 2004. – 448 с.

7. Типове положення про центр комплексної реабілітації інвалідів

8. Федорова О.М. Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в соціум через механізми університетської освіти / О.М. Федорова: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

УДК364.044.24

Менделюк Валентина Миколаївна,
студентка спеціальності
«Соціальна робота»
Науковий керівник:
Цимбалюк Олена Миколаївна,
к.пед. н., доцент,завідувач
кафедри соціальної
роботи та гуманітарно-соціальних
дисциплін
Рівненського інституту Університету
«Україна»

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ДІТЯМ ІЗ СІМЕЙ ВОЇНІВ АТО

У структурі населення будь-якої сучасної держави сім'я, особливо військовослужбовця, займає вагоме місце, оскільки військова служба – це

особливий, надзвичайно важливий вид діяльності, покликаний гарантувати громадянам країни національну безпеку.

На тлі подій, які мають місце сьогодні в Україні, з'явилося декілька нових цільових груп, які потребують негайного втручання держави та відповідних закладів. Одна з таких груп – це діти, батьки яких перебували у зоні бойових дій, та діти - сироти, батьки яких загинули захищаючи Україну. Сьогодні це діти, завтра – керівники країни, тому актуальність обраної теми не обмежена часовими рамками: дбаючи сьогодні про цих дітей, ми також дбаємо про майбутнє нашої нації.

Цю тему досліджували К. Б. Левченко, В. Г. Панка, І. М., В.Г.Панок, М.І.Мушкевич, І. М. Трубавіна та інші.

На думку дослідників К. Б. Левченко, В. Г. Панка, І. М. Трубавіної соціально-психологічна допомога має бути системною, постійною та проводитися на високому науково-методичному рівні.

Наразі створено багато організацій, які надають соціально-психологічну та матеріальну допомогу бійцям АТО, і майже немає достатньої соціально-психологічної допомоги їх сім'ям. Так, Мирослава Мушкевич, психотерапевт, вважає, що допомоги психологів потребують не лише учасники АТО, потрібна увага має приділятися і членам їхніх сімей. Найважче близькі справляються із невмотивованою агресією бійців та зловживанням алкоголем, – вони не знають, як правильно діяти в цій деструктивній ситуації. Насторожує рідних й те, що вночі чоловіки прокидаються з криками, вибігають на вулицю чи лягають на землю через жахіття у снах [4, с. 18]. І це все на очах у дітей.

Спеціалісти наголошують, що особливу увагу треба приділяти дітям, так як у дитячому віці формується психічне здоров'я людини. На стан психіки дітей впливають відповіді дорослих на їх питання про батька, мамина реакція на те, що тато перебуває у зоні АТО, зокрема, наскільки як сильно вона переживає.

Дитині, зазвичай, не важливо, яку вона інформацію отримала по телевізору чи в школі, головне – реакція батьків. Дитина бачить поведінку мами й інтерпретує її по - своєму. Тому, якщо вона ставить багато запитань, але не отримує відповідей та пояснень, де її тато та що з ним, дитина може закритися у собі, з'явиться відчуття непотрібності та передчуття горя. Як наслідок – незадоволення світом, негативізм до близьких та інших людей.

На даний час відповідна допомога на державному рівні організована як психологічною службою системи освіти на базі шкіл, дитячих садочків, інших форм організації навчання дітей, так і центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Соціальна робота – це професія комунікативна, тобто тісно пов'язана і невідривна з процесом спілкування, як у мікро- і мезорівнях, так і на макрорівні соціальної роботи. Специфіка комунікативного аспекту професійного спілкування соціальних працівників полягає у професійному характері інформації, що передається: це інформація про конкретну соціальну проблему, яка має вирішуватись, і можливі професійні способи її вирішення[6, с.56].

Кожна родина має свою специфіку, тому потребує індивідуального підход, зі сторони соціального працівника, та дотримуватися базових етапів роботи з родиною:

1 етап: соціальний супровід розпочинається на підставі результатів соціального інспектування та інформації, що підтверджує наявність проблеми в родині.

2 етап: на початку здійснення соціально-психологічного супроводу соціальний педагог відвідує сім'ю або особу з метою комплексного обстеження та здійснення оцінки потреб сім'ї або дитини.

Під час комплексного обстеження соціальний педагог вивчає:

- стан здоров'я, умови розвитку та виховання дитини та ставлення до неї;
- думки членів сім'ї або дитини про проблеми і потреби, шляхи їх подолання;
- матеріальні, соціальні та інші можливості щодо подолання складних життєвих обставин.

3 етап: знайомство з членами родини і її оточенням, бесіда з дітьми, оцінка їхніх умов життя. Вже з першого відвідування родини педагог побачить, які взаємини переважають між її членами, який в родині психологічний клімат, як він впливає на емоційний стан дитини.

4 етап: вивчення причин складних обставин в родині, особливостей сім'ї її ціннісних орієнтацій. На даному етапі соціальний педагог на основі отриманих результатів роботи з родиною проводить причинно-наслідковий аналіз становища сім'ї та емоційного стану її членів. За результатом комплексного аналізу сім'ї та результатів діагностичної роботи з дитиною оформляється облікова картка соціально-психологічного супроводу дитини.

5 етап: складання індивідуального плану роботи з родиною. Цілеспрямоване й чітке планування допомагає соціальному педагогу уникнути багатьох помилок та негативних явищ в роботі. Обґрунтований план дозволяє намітити загальні перспективи й конкретні шляхи вирішення поставлених корекційно-відновлювальних завдань. До планування потрібно ставитися як до важливої складової соціально - психологічного супроводу, від якої залежить ефективність та результативність запланованої роботи.

6 етап: співпраця з відповідними організаціями та установами (освітніми, дошкільними установами, цент у справах сім'ї та молоді, службою у справах дітей, кримінальною міліцією у справах неповнолітніх.)

Соціальному педагогу слід усвідомити що не все в роботі з дитиною та сім'єю він має робити самотужки. Значний обсяг роботи покладається на представників інших галузей, відомств та служб.

7 етап: здійснення поточних і контрольних відвідувань родини;

8 етап: завершальний етап, підведення підсумків роботи з родиною.

На цьому етапі соціальний педагог закінчує супровід дитини, але продовжує вести дистанційне спостереження за родиною [3, с. 24].

В ході здійснення комплексного супроводу дітей фахівці соціально-психологічної служби повинні звернути особливу увагу на:

- створення сприятливого соціально-психологічного клімату в навчально-виховному закладі та оптимізацію змісту соціально-психологічної просвіти педагогічних працівників і батьків;
- недопущення своїми діями або бездіяльністю повторної травматизації учасників навчально-виховного процесу;
- перенаправлення дітей, батьків, педагогів у разі потреби до інших спеціалістів (психотерапевта, невролога, психіатра, юриста);
- використання міжсекторальної взаємодії (за потреби звернення до закладів служби з надзвичайних ситуацій тощо) з пропозицією співпраці та координації зусиль у наданні допомоги тим, ким вона потрібна;
- залучення до надання психологічної допомоги висококваліфікованих спеціалістів.

Завдання соціально - психологічної реабілітації дітей, які пережили важку психічну травму, принципово різні. На першому етапі реабілітаційна робота в цілому може бути охарактеризована як медико-психологічна, на другому – як соціально-психологічна і педагогічна реабілітація. Цим визначається і підбір фахівців, що здійснюють таку роботу. Для відновлення нормального психологічного стану дитини після пережитих подій велике значення має психокорекційна робота з сім'єю.

Унаслідок травми порушуються нормальні дитячо - батьківські зв'язки, виникають симбіотичні або вимушено дистантні відносини між ними. При появі в дитини порушень поведінки батьки відчують свою некомпетентність і безпорадність та мимоволі сприяють закріпленню негативних поведінкових стереотипів: потурають дитячим примхам, надмірно гостро реагують на іпохондричні скарги, оберігають від зіткнень з найменшими життєвими труднощами [2, с. 61].

У дітей, що зазнали психотравмуючого впливу, можуть виникати різноманітні варіанти розладів адаптації. У більшості випадків вони мають окремі прояви: прагнення до ізоляції і обмеження контактів, підвищена стомлюваність і знижена активність, знижений настрій, напади безпричинної

дратівливості, зниження яскравості емоційних реакцій, нав'язливі спогади, втрата життєвих інтересів, поведінка уникання, безконтрольна агресія. Крім того, помітною в таких дітей може бути переважна кількість тих симптомів розладів адаптації, що відображають порушення в сомато-вегетативній сфері: зниження апетиту, прискорене серцебиття; симптоми м'язової напруги; неприємні відчуття у верхній частині живота [1, с.86].

Самостійно з цим впоратися неможливо, треба допомога спеціальних фахівців. Нехтувати такими проявами психологічної травми не варто, вона може не загоюватися роками. Тому дуже важливо вчасно надати соціально - психологічну підтримку дітям, батьки яких наразі служать, та дітям-сиротам.

Узагальнюючи , наважуємось дати поради батькам щодо профілактики стресових ситуацій у дітей:

- організуйте можливість дитині для «розрядки» напруги – заняття спортом, танцями, рухливі ігри;
- користуйтеся можливістю зайвий раз обійняти, погладити дитину, потримати її за руку, зробити масаж або покласти руку на плече. Позитивні тілесні контакти дуже корисні для зняття напруги;
- поговоріть з дитиною про ті почуття, які вона пережила або відчуває. Ви можете сказати, що багато людей відчували тривогу, страх, гнів, безпорадність. І що ці почуття – нормальні людські реакції на складні ситуації;
- будь-яка, навіть маленька дитина, потребує пояснення того, що відбувається. Для неї важливо знати, чому батьки тривожаться, сердяться, сумують. Що відбувається в сім'ї, в місті, в країні. Постарайтеся пояснити це коротко (4–5 фраз) і спокійно;
- щодо почуття страху, то важливо запевняти дитину в тому, що боятися – це природно, бо сміливі люди – також бояться. Проте їм вдається впоратися із власним страхом. І що дитина також смілива, сильна і обов'язково впорається;
- підтримуйте надію на краще;

- якщо реакції дитини, на вашу думку, є надмірними або незрозумілими вам, якщо симптоми повторюються без особливих змін, якщо ви турбуєтесь, – зверніться за консультацією до психотерапевта [3, с.22].

На даний момент дуже важливо вчасно відреагувати на проблему дітей-сиріт, батьки яких, загинули в АТО. Втручання із запізненням може мати трагічні наслідки не тільки для них, але і для всієї країни. Ця проблема вже почала цікавити науковців, соціальних працівників та психологів.

З 2014 році були підготовлені та успішно застосовуються на практиці методичні рекомендації «Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період» та «Правила безпеки та можливості отримання допомоги в період конфлікту в Україні»[3; 4]. Також були опубліковані такі книги: «Психологічні особливості поведінки дітей, які пережили психотравмуючу подію», «Конструктивні шляхи вивільнення дитячої агресії», «Адаптація внутрішньо переміщених дітей до нових умов життя», «Особливості надання соціально-психологічної допомоги особам, які пережили втрату близької людини внаслідок бойових дій».

Отже, кожного дня люди, які надають соціально-психологічну підтримку таким дітям, б'ють у дзвони до громадськості, аби звернути нашу увагу до цієї проблеми. Ми не маємо морального права через свою бездіяльність виростити нове «втрачене покоління». Діти вже зараз потребують нашої уваги та допомоги.

Список використаної літератури:

1.Оказание психологической и психиатрической помощи при чрезвычайных ситуациях: Учебное пособие / под.ред.А.М.Чакиева –Бишкек: Издательство «Папирус-Print», 2013. –366 с.

2. Робоча книга працівника психологічної служби: практичний посібник. –Т. 1: Адаптація дітей (учнів/студентів) до навчально-виховного процесу / наук.ред. В. Г. Панок; авт. кол. 1 т.: Н. В. Сосоновенко, А. І. Тінякова. –К.: Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2014. –112 с.

3. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / заг. ред. Панок В.Г., Левченко К.Б. –К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. –84 с.

4. Правила безпеки та можливості отримання допомоги в період конфлікту в Україні : метод. рек. / заг. ред. Панок В.Г., Левченко К.Б. –Київ : Агентство «Україна», 2014. –48

5. Психологічна робота з військовослужбовцями - учасниками АТО на етапі відновлення: Методичний посібник. / заг. ред. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Остапчук В.В. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. – 282 с.

6. Цимбалюк О. М. Методологічні підходи до вивчення професійно-комунікативної діяльності фахівця соціальної роботи./ О. М. Цимбалюк // Нова педагогічна думка. – 2017. – № 4 (92). – С. 54 –57.

УДК 373. 3:811+378:811

Таборовець Любов Михайлівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент, викладач біології
Рівненського державного
базового медичного коледжу

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ЗАНЯТТЯ ЗА ІНТЕРАКТИВНИМИ ТЕХНОЛГІЯМИ

В умовах традиційних форм та методів навчання чимало студентів, пасивно отримуючи інформацію, не вміють здобувати її самостійно, а те, що знають, не готові застосовувати на практиці. З огляду на це пріоритетним завданням сучасної професійної освіти має бути підготовка висококваліфікованого фахівця, здатного самовдосконалюватися, який вміє творчо мислити, діяти в нестандартних ситуаціях, працювати в колективі заради спільного результату.

Аналіз останніх досліджень. Ознаки інтерактивних технологій можна знайти в технології кооперованого навчання, діалогічного навчання, ігрових технологіях, технології організації групової навчальної діяльності.

Цьому питанню присвячені також дослідження К.О. Баханова, О.Л. Глотова, К.Ф. Нор, О.М. Пехоти, Л.В. Пироженко, О.І. Пометун, Г.П. П'ятакової, Г.А. Цукерман, О.Г. Ярошенко та ін.

Мета цього дослідження полягає висвітленні досвіду впровадження інтерактивних технологій та особливостей їх застосування для підвищення ефективності заняття рідної мови.

Правила організації інтерактивної роботи студентів на занятті рідної мови:

1. До роботи повинні бути залучені різною мірою всі студенти.
2. Необхідно дбати про психологічну підготовку студентів. Корисним є: різноманітне та постійне стимулювання студентів за активну участь у роботі; надання можливості для самоорганізації та ін.
3. Тих, хто навчається в інтерактиві, не повинно бути багато. Продуктивна робота в малих групах. Кожен має бути почутий.
4. Приміщення має бути спеціально підготовленим. Студенти повинні мати змогу легко пересуватися під час роботи в малих групах. Усі матеріали для роботи малих груп готуються заздалегідь.
5. Під час заняття необхідно дотримуватись регламенту та процедури, проявляти терпимість до будь-якої точки зору, уважно вислуховувати всіх учасників, поважаючи їх.
6. Уважно ставитися до студентів під час формування груп.
7. На одному занятті бажано застосовувати 1-2 інтерактивних прийоми роботи.
8. Під час підготовки питань викладачеві необхідно продумувати різні варіанти можливих відповідей і заздалегідь виробляти критерії оцінки ефективності заняття.

Застосування інтерактивних технологій висуває певні вимоги до структури занять, яка, за О. Пошетун, складається з п'яти елементів: мотивація; оголошення, представлення теми й очікуваних результатів; надання необхідної інформації для розв'язання завдань; інтерактивна вправа – центральна частина заняття; підбиття підсумків, оцінювання результатів заняття.

Мотивація. Мета цього етапу – сфокусувати увагу студентів на проблемі та викликати інтерес до обговорюваної теми. Мотивація є своєрідною психологічною паузою, яка дає змогу студентам усвідомити, що вони зараз почнуть вивчати інший (після попереднього заняття) предмет, що перед ними інший викладач і зовсім інші завдання.

Оголошення, представлення теми й очікуваних навчальних результатів Мета – забезпечити розуміння студентами змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти на занятті, чого від них чекає викладач. Формулювання очікуваних результатів заняття виглядає іншим, ніж в існуючих методичних чи дидактичних посібниках.

Надання необхідної інформації. Мета цього елемента заняття – дати студентам достатньо інформації для того, щоб на її основі вони могли виконати практичні завдання за мінімально короткий час. Це може бути міні-лекція, читання тексту підручника, ознайомлення з роздатковим матеріалом, опанування інформації за допомогою технічних засобів навчання або інших видів наочності, застосування інформаційних технологій..

Інтерактивна вправа – центральна частина заняття. Її метою є засвоєння навчального матеріалу, досягнення результатів заняття.

Підсумки. Підсумок заняття розуміють як рефлексію. Мета рефлексії – згадати, з'ясувати й усвідомити основні компоненти діяльності.

Очевидно, що ключовою функцією підсумків буде повернення до результатів навчання та можливість переконання, що студенти їх досягли.

Таким чином, інтерактивне навчання сприяє активізації навчально-пізнавального процесу, формуванню глибокої внутрішньої мотивації

студентів, надає можливості для інтелектуального та творчого розвитку, вияву ініціативи, розвиває комунікативні вміння. Тому використання цього методу навчання має бути невід’ємною складовою заняття рідної мови, мета якого – удосконалювати навички студентів користуватися лексичним багатством рідної мови; формувати відчуття прекрасного, виховувати любов до рідної мови, її лексичного багатства.

Список використаної літератури:

1. Баханов К.О. Інтерактивне навчання / К.О.Баханов // Історія в школах України. – 1998.– №2.–С.31–36.
2. Матричук Н. Активні методи ведення уроку. // “Інтерактивне навчання”, 2001. - № 12.
3. Савич М. Інтерактивне навчання. // Шкільний світ, 2004. - № 63.
- Токань Г. Якщо мій досвід знадобиться. // Урок української, 2007. - № 1.
4. Використання інтерактивних технологій навчання в професійній підготовці майбутніх учителів: монографія / [Н.Г.Баліцька, О.А.Біда, Г.П.Волошина та ін.]; під ред.Н.С.Побірченко. – К.:Наук.світ, 2003.– 138с.
5. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика – К., 2002.
6. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. – К.: Видавництво А.С.К.,2004.–192с.

УДК 371.132

Цимбалюк Олена Миколаївна,
к.п.н., доцент, завідувач кафедри
соціальної роботи та гуманітарно-
соціальних дисциплін Рівненського
інституту Університету«Україна»

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

Комунікація постає універсальною умовою людського буття. Все, що є в людині і для людини, отримується насамперед у комунікації. Поза комунікацією не можна уявити людську свободу, розум дорівнює

необмеженій волі до комунікації [1,с.187]. Комунікативна компетентність являє собою основу практичної діяльності людини як у соціальному, так і у професійному житті. У сучасній науковій літературі поняття «комунікативна компетентність» розглядається через: здатність та готовність до спілкування у певний час та у певних умовах (Ю. М. Жуков, Л. А. Петровська, Г. М. Андреева); сукупність знань, вмінь та навичок, які необхідні для здійснення спілкування (Д. Хаемс, Н. І. Гез, Ю. П. Федоренко, Ю. В. Суховершина, Е. П. Тихомирова, Ю. Е. Скоромная, Є. М. Проворова та ін.); інтегративну якість особистості, яка опосередковує професійну діяльність (Д.М. Годлевська, В. О. Назаренко, О. В. Касаткіна). Саме тому формування комунікативної компетентності постає актуальною проблемою психології та педагогіки, вирішення якої має важливе значення як для кожної конкретної людини, так і для суспільства у цілому [2, 7].

Розвиток професійної комунікативної компетентності соціального працівника постає як органічна єдність зовнішнього і внутрішнього світу індивіда, об'єктивних і суб'єктивних факторів. Це процес і результат активної, ціннісно-орієнтованої якісної зміни спроможності соціального працівника до побудови взаєморозуміння, що є умовою здійснення продуктивного спілкування [7,с.55]. Важливою для нашого дослідження є думка, яка зазначає, що обов'язковою умовою успішного перебігу процесу спілкування є професійна комунікативна компетентність, яка характеризується як система внутрішніх ресурсів, необхідних для формування ефективної дії в певних ситуаціях міжособистісної взаємодії [3,с.169].

Професія соціального працівника належить до соціономічних видів праці, у яких спілкування є не просто супроводжуваним компонентом трудової діяльності, а перетворюється у професійно значущу, суттєву складову. А отже, комунікативна компетентність складає один із провідних аспектів ефективної професійної діяльності соціального працівника, відображає його статус як професіонала. Комунікація в соціальній практиці

спирається на різні механізми, регулюючі поведінку людей як учасників соціальних процесів, передбачаючи наявність міжособистісних вербальних і невербальних контактів, передачу, сприйняття та інтерпретацію інформації [7,с.56].

У практичному контексті соціальна робота уособлюється, насамперед, як допомога клієнту у пошуку власного рішення своїх проблеми. При цьому соціальний працівник як комунікатор уможливує для людини її саморозкриття, зняття емоційної напруги, й тим самим – сприяє відновленню впевненості у спроможності до подолання існуючих труднощів. Наголосимо, що встановити нормальні стосунки із оточуючими; розібратися в питаннях пенсійного забезпечення; налагодити продуктивні контакти з фахівцями-консультантами, допомога яких потрібна для вирішення проблем клієнта, скажімо, у працевлаштуванні й багатьох інших питань, все це потребує наявності належного рівня професійної комунікативної компетентності [4,с.50-51].

Однак, здійснений нами аналіз масового й передового практичного досвіду реальної картини розвитку професійної комунікативної компетентності соціальних працівників, допоки що, не дає підстав для оптимістичного висновку про його достатність й адекватність новим суспільним вимогам. Одним із варіантів дослідження цієї проблеми є належне диференційне використання основних підходів у методологічному тлумаченні вихідних положень дослідження.

Таким чином, в теорії соціальної роботи можна вирізнити два основні підходи до вирішення проблемних ситуацій клієнтів: технічний і комунікативний. За технічного підходу соціальний працівник здійснює коригувальні інтервенції в певні життєві ситуації клієнта, а, на відміну від цього, за комунікативного - встановлює продуктивну взаємодію засновану на співпраці з клієнтом [4,с.104].

Отже, комунікативний підхід істотно відрізняється від технічного, що дає змогу замість суб`єкт-об`єктних стосунків упровадити суб`єкт-суб`єктні.

При цьому з допомогою комунікації формується розуміння проблемної ситуації клієнта, предметом комунікативної діяльності постає не клієнт, а його проблеми. Такими проблемами можуть бути ресурсні труднощі, тобто бідність, віктимологічні проблеми насильства в сім'ї, нехтування батьківськими обов'язками, що актуалізують необхідність захисту дітей, наркотична чи алкогольна залежність. Комунікативними завданнями соціального працівника постають створення умов для вирішення спільно ідентифікованої проблеми. Клієнт же вирішує проблему або полегшує ситуацію самостійно за підтримки соціального працівника, коректуючи свої життєві цілі, спосіб життя і поведінку. Відправною точкою є думка: без власної активності клієнта соціальні проблемні ситуації неможливо вирішити або полегшити [5,с.12]. Разом з тим, клієнт не здатний до рішень без організованих соціальним працівником ресурсів, підтримки та інших умов, необхідних для змін. Відтак, за комунікативного підходу акцентується довіра, активна суб'єктність клієнта і менша ієрархічність, ніж при технічному підході. Соціальний працівник, у цьому випадку, виступає в ролі організатора ресурсів, у ролі фахівця який сприяє процесам змін і готує до них клієнта, в ролі наставника і соціального адвоката. Отож, за комунікативного підходу роль соціального працівника як компетентного професійного комунікатора істотно зростає, оскільки, «культура ділової комунікації сприяє встановленню і розвитку ефективних ділових зв'язків і довірливого партнерства між людьми» [1,с.7-8].

Однак, не слід уникати й технічного підходу. За якого соціальний працівник покликаний до виконання ролей експерта і соціального інженера, який використовуючи різні комунікативні техніки виконує коригувальні інтервенції в життєвий простір клієнта.

Вирішуючи різнорівневі за складністю проблеми, соціальний працівник підвищує комунікативну та іншу компетентність клієнта, формує середовище, що реагує на потреби клієнта, і створює соціальні зв'язки між клієнтом і його оточенням [6, с.29]. .

Залежно від використання означених вище підходів, також, змінюється політична роль соціального працівника. При технічному підході об'єктом змін є зазвичай клієнт. При комунікативному ж підході соціальний працівник постає посередником між клієнтом і середовищем, породжуючим проблеми. Вимоги зміни адресуються як клієнтові, так і функціонуванню спільноти. Комунікативний підхід може застосовуватися, коли клієнт має передумови до суб'єктності, а рішення і полегшення проблеми вимагає власної активності клієнта.

Дослідження цієї проблеми потребує реалізації моделювання як способу уявного повного тлумачення досліджуваного феномену. А саме – процесу розвитку професійної комунікативної компетентності соціального працівника на різних рівнях.

Перший рівень складають характеристики об'єктивних і суб'єктивних показників загального плану, а саме: відповідність обраній професії особистісним параметрами людини; відповідність особистості вимогам цієї професії, її прагнення і готовність вносити свої професійні знання та вміння в соціальну практику; досить висока продуктивність використовуваних технологій в плані соціальної допомоги, адаптації, реабілітації людини, групи осіб з різними проблемами.

Другий рівень утримує показники професійної комунікативної компетентності, властиві фахівцю-професіоналу тієї чи іншої спеціалізації: ефективність використовуваних методів, прийомів, техніки в соціальній роботі; відповідність особистості та її діяльності кваліфікаційним вимогам і етичним принципам, нормам, стандартам; рівень готовності особистості фахівця і його діяльності в даний час; ефективність, результативність соціальної роботи, професійний стан особистості в цій галузі діяльності; прагнення "проекувати" професійний рівень як особистості, так і діяльності в досягненні "акме" - вищої точки професійної кар'єри; бажання, мотивація постійно підвищувати професійно-особистісний рівень, вивчати досвід колег,

прагнення до самоосвіти, саморозвитку; активна соціальна позиція, конкурентоспроможність особистості та професії.

Третій рівень становить не тільки перераховані вище характеристики, але і доповнений такими показниками, як творчість, індивідуальність, новаторство. Разом з тим не виключено, що ці компоненти в окремих випадках присутні і проявляють себе в характеристиці професійної комунікативної компетентності соціального працівника попередніх рівнів.

Отже, стає очевидним, що професійна комунікативна компетентність соціального працівника, як суспільне явище, становить основу практичної, творчої та пізнавальної діяльності його особистості.

Список використаної літератури:

1. Татаренко І. Компетентність – вимога сучасності // Світло: науково-метод. інф. пізн.-освіт. часопис. – 1996. – №1. – С.57.
2. Життєва компетентність особистості : науково-методичний посібник / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, Г. М. Несен. – К. : Богдана, 2003. – 520 с.
3. Платонов Ю. П. Социальная психология поведения : учебное пособие / Ю. П. Платонов. – СПб. : Питер, 2006. – 464 с.
4. Технологии социальной работы : учебник / под общ. ред. /Е. И. Холостовой. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 400 с.
5. Лещенко Г. Компендіум основних методичних понять: стислий виклад засад формування комунікативної україномовної компетенції/ Г. Лещенко//. – 2009. - №5. – С. 6-13
6. Смирнова Е. А. Формирование коммуникативной компетентности студентов в условиях непрерывного образования : автореф. дис. на соискание научн. степени докт. пед. наук :специальность 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / Елена Алексеевна Смирнова. – М., 2007. – 39 с.
7. Цимбалюк О. М. Методологічні підходи до вивчення професійно-комунікативної діяльності фахівця соціальної роботи./ О. М. Цимбалюк // Нова педагогічна думка. – 2017. – № 4(92). – С. 54 –57.

ЗАСОБИ ІЗОТЕРАПІЇ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ

Кожна дитина – особлива. Але все ж є діти, про яких говорять «особливі» не для того, щоб підкреслити унікальність здібностей, а задля того, щоб відмітити ті потреби, які відрізняють їх від інших дітей. Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення, кожна людина має право на повноцінне життя, освіту, якість якої не відрізняється від якості освіти решти людей. Принцип доступності є основним в організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами. Саме ці проблеми сучасності стають важливим аргументом актуальності пошуку нових, адекватних часу методів психотерапевтичних впливів, які б допомагали людині знаходити рішення складним життєвим ситуаціям, розв'язувати внутрішньо-особистісні та міжособистісні конфлікти, наповнювати життя яскравими подіями та враженнями, приємними емоційними переживаннями.

Поява і розвиток арт-терапії, унікального і досконалого психотерапевтичного методу, який виник на перетині мистецтва, психології і психотерапії, є своєрідною відповіддю на запити суспільної психологічної практики щодо застосування художнього мистецтва як засобу зміцнення психічного здоров'я дітей та дорослих. Основною метою арт-педагогіки є художній розвиток дітей з особливими потребами, формування основ художньої культури, соціальна адаптація особистості засобами мистецтва.

Виходячи із засобів впливу, розрізняють види арт-терапії: музикотерапія, ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, драмтерапія та ін.

Ізотерапія являє собою корекцію засобами образотворчої діяльності. Підсвідомість людини ховає страхи, мрії та сподівання, і малювання може «проявити» приховане. Коли дитина малює, навіть неохайно і хаотично, на картинці відбивається її внутрішній стан. Малювання розвиває чуттєво-рухову координацію, вимагає взаємодії багатьох психічних функцій [7, с.59].

Малюкам крейда підійде більше, ніж акварельні фарби, які розтікаються. Для молодшого шкільного віку доцільніше використовувати фломастери, а ще краще – олівці, якими можна деталізувати зображення. Старші діти можуть використовувати і фарби, і олівці за бажанням [6, с.184].

Основні типи завдань, які вирішує ізотерапія:

1. Предметно-тематичні – малювання на задану тему, зображення людини та її відносин з предметним світом і оточуючими людьми. Приклади завдань: «Моя сім'я», «Я в школі», «Я вдома», «Мій найкращий вчинок», «Що я люблю».

2. Образно-символічні – зображення абстрактних понять (добро, зло, щастя), емоційних станів і почуттів (радість, гнів, здивування).

3. На розвиток образного сприйняття, уяви, символічної функції – дітям пропонують, спираючись на неоформлені стимули (крапки, лінії, плями), відтворити цілісне зображення.

4. Ігри і вправи із зображувальним матеріалом – експериментування з фарбами, папером, пластиліном, крейдою. Стимулюють потребу в образотворчій діяльності, інтерес до неї, зменшують емоційну напруженість, підвищують впевненість у собі.

5. Завдання на спільну діяльність – можуть включати всі перераховані вище завдання, які пропонуються для колективного виконання [6, с.216].

Постановка завдань і розробка програми занять образотворчою діяльністю залежить від індивідуальних труднощів дитини.

Дітям, які не вміють концентрувати увагу, ставляться такі завдання: продовжити малюнок, перерахувати наприкінці все намальоване, зосередитись на малюванні одноманітних об'єктів, завершити розпочате. В

деяких випадках важливим є підкорення дитини вимогам педагога хоча б частково виконати завдання. Якщо дитина «застрягає» на одному сюжеті, їй пропонується поступово щось змінювати, додавати нові елементи. При наявності у дитини страхів буває корисно малювати об'єкт страху або його символічне позначення з наступним звільненням від малюнку.

При роботі з агресивними дітьми можливе малювання пов'язаних з агресією сюжетів з поступовим переключенням на нейтральні теми.

Дитина, яка швидко виснажується, не повинна малювати довго. Тому задум малюнку повинен відповідати можливостям такої дитини, вона повинна отримати задоволення від завершенної роботи. Інертним, млявим, обережним, хворобливо акуратним дітям корисні завдання на розвиток фантазії, змішування фарб, малювання на великих аркушах. Розгальмованим, збудженим, активним дітям, навпаки, ставлять задачі, які потребують обмеження і підкорення темі і сюжету, акуратного виконання [6, с.185].

Для дітей з порушеннями міжособистісного спілкування корисним є спільне малювання на великому аркуші. При цьому тема повинна бути широкою, щоб кожна дитина могла зобразити щось улюблене (наприклад, «Місто», «Казкова країна»). В ході спільного малювання виникає загальний сюжет, розвивається взаємодія між дітьми.

Якщо у дитини спостерігається млявість кистей рук і недостатній розвиток моторики, краще малювати на невеликому аркуші тонким і м'яким пензликом, давати завдання на ретельне замальовування елементів, зображення дрібних деталей.

Дітям з вираженими моторними вадами або з порушеннями просторових уявлень легше малювати на аркуші, що знаходиться на вертикальній поверхні, або на підлозі лежачи. Їм корисно замальовувати фарбою великі аркуші (рукою або губкою), треба прагнути до того, щоб аркуш був замальований рівномірно. Також можна малювати плями і лінії губкою або широким пензлем. Таким зображенням необхідно надавати певне

змістове тлумачення («море», «трава», «дощ», «зоряне небо» та ін.), педагог може домальовувати сюжетні деталі.

Таким чином, використання ізотерапії як методу арт-терапії у роботі із дітьми з особливими потребами є позитивним елементом у структурі психолого-педагогічного супроводу інклюзивного навчання, який забезпечує психологічний комфорт та сприяє гармонійному розвитку дитини.

Список використаної літератури

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании/ Е.А. Медведева. – М.: Академия, 2001. – 231 с.
2. Арт-педагогіка і арт-терапія в спеціальній освіті: Учеб. для студ. середовищ. і вищ. пед. навч. закладів/ Є. А. Медведева, І. Ю. Левченко, Л. Н. Комісарова, Т. А. Добровольська. - М.: Изд. Центр «Академія», 2001. – 278 с.
3. Кисельов М.Ю. Арт-терапія: проблеми і перспективи/ М.Ю. Кисельов // Комплексна програма естетичного виховання населення: шляхи розробки та реалізації. - М., 1990. – 124 с.
4. Лебедева Л.Д. Педагогічні аспекти арт-терапії/ Л. Д. Лебедева //К.; Дидакта, 2000. – 376 с.
5. Медведева Е.А. Арт-педагогика и арт-терапия в специальном образовании / Медведева Е.А. Левченко И.Ю. Комиссарова Л.Н. Добровольская Т.А.. – М.: Академия, 2001. – 168 с.
6. Федій О.А. Естетотерапія. Навчальний посібник / О.А.Федій. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.
7. Юрчук Л.В. Особливості арт-терапії в соціальній інклюзії / Л.В. Юрчук// Нова педагогічна думка. Вид. РОІППО. – Рівне, 2017. – №4(92). – С.57– 59.

ІННОВАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ПРОЕКТИ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

З середини ХІХ століття, особливо після селянської реформи 1861 року, і з початком промислового перевороту, спричиненого впровадженням парових двигунів і машинного виробництва, економіка Російських губерній на українських землях набрала швидких обертів. Особливо розвивалася харчова промисловість, яка використовувала багаті сільськогосподарські ресурси краю.

Провідним видом виробництва стало цукроваріння. Впливове місце серед цукрозаводчиків зайняв рід Терещенків, що дав Україні і всій Російській імперії не тільки найпотужніших підприємців, але й колекціонерів творів мистецтва, меценатів, авіаконструкторів, політиків – людей, які проявили свої таланти в багатьох сферах суспільного і культурного життя. «З прагненням до спільної користі» — такий девіз був написаний у родовому дворянському гербі знаменитої сім'ї українських меценатів Терещенків [4].

Промислово-фінансову “державу” Терещенків було започатковано Артемом Терещенком – нащадком бідного козацького роду з Глухівщини. Разом із синами, особливо старшим – Миколою, він вже у першій половині ХІХ ст. розпочав широку комерційну діяльність.

З перших своїх підприємницьких успіхів родина Терещенків узялися за благодійництво. Інноваційні соціальні проекти підприємців реалізовувалися у всіх важливих сферах суспільного життя – освітній, мистецькій, церковній, медичній. Головною рисою діяльності благодійників було те, що вони,

спираючись на духовні традиції нашого народу, гостро відчували і брали на себе вирішення суспільних потреб відповідно до зростаючих вимог часу щодо виховання та формування освічених громадян тогочасного українського суспільства, фахівців для сфер матеріального виробництва та духовної культури.

Починаючи із середини XIX ст., Терещенки включилися в громадське життя, спочатку в Глухові, а згодом у Києві та усій Україні. Через виборні посади в міських, земських і професійних установах, як почесні члени добродійних товариств, попечителі училищ, гімназій, лікарень, притулків, фундатори філантропічних, лікувальних і освітніх закладів вони активно впливали на суспільне життя. Та активна різнобічна добродійна діяльність членів родини Терещенків, яка стала сімейною традицією, здійснювалася не лише заради підвищення власного соціального статусу і престижу, а й мотивувалася релігійно-моральними переконаннями допомоги ближньому, була покликана до душі. До того ж, загострення багатьох соціальних проблем у суспільстві, викликаних розвитком капіталізму, спонукали Терещенків власними зусиллями пом'якшувати їх, усвідомлюючи своє важливе місце в його поступі на гуманістичних та культурно-освітніх засадах [2].

У рідному Глухові Микола Терещенко на свої кошти збудував храм Трьох Анастасій, лікарню Трьох Єфросиній. М. А. Терещенко, як міський голова і земський діяч, брав активну участь в 1870р. у перетворенні місцевого повітового училища в чотирикласну чоловічу прогімназію і став її почесним попечителем. У 1874 році в Малоросії був оголошений конкурс на будівництво педагогічного інституту, і старовинний Глухів здобув перемогу. Великі кошти на інститут вніс Микола Терещенко. Виникло унікальне творче оточення, яке з часом стане вінцем розквіту так званого «срібного віку». Вісімдесят відсотків студентів навчалися на державні кошти...[4].

Микола Терещенко та інші члени уславленої династії запрошували в Глухів за свої кошти кращих викладачів, створювали багаті бібліотеки. Студентські екскурсії до Криму, Києва, Санкт–Петербурга також фінансували брати Терещенки. Меценат велику увагу приділяв чоловічій і жіночій гімназіям у Глухові, побудував трикласне міське та ремісниче училища. А загальна сума пожертв на рідне місто складала близько двох мільйонів карбованців [4].

З переїздом до Києва ще ширше розгорнулася меценатська і благодійна діяльність глухівської родини. Крім численних пожертвувань на користь міста, Микола Терещенко фінансував будівництво Маріїнського дитячого притулку, нічліжки, безплатної лікарні, Києво-Печерської гімназії, торгових шкіл. Значною мірою установи утримувалися за його рахунок і членів родини. 150 тисяч карбованців (більше від усіх інших приватних осіб) М. Терещенко пожертвував на будівництво Київського політехнічного інституту [1, с.330].

Нинішній Національний художній музей України багато в чому завдячує цьому видатному громадянину — раніше тут розміщався міський музей, кошти на будівництво якого давав усе той же Микола Терещенко та інші члени уславленої династії. Вхід до музею в ті часи був безкоштовний [4].

Коли виникла ідея створити в Києві музей старовини (нині Музей українського образотворчого мистецтва), брати Терещенки пожертвували третину зібраної суми. У музей вони передали свою колекцію слов'янської старовини, численні археологічні знахідки, картини Михайла Врубеля[4].

Багато комерційних і благодійних справ М. Терещенко вів разом зі своїм молодшим братом Федором. Значною суспільною проблемою для Києва тих часів була велика кількість безпритульних, а також небезпека виникнення і поширення епідемій різних інфекційних хвороб. Грошей на соціальні програми не вистачало, і медики звернулися безпосередньо до підприємців. Федір Терещенко за рік збудував нічліжний заклад з гарними

побутовими умовами і жертвував на нього щороку по п'ятсот карбованців[1, с.331].

У своєму будинку (тепер міститься Музей російського мистецтва) Федір Терещенко улаштував картинну галерею, яку могли відвідувати жителі міста. Здебільшого його цікавили твори передвижників, які він купував на аукціонах. У його будинку частими гостями були видатні майстри пензля – І.Рєпін, І. Шишкін, І. Крамської, а також В. Васнецов і М. Нестеров (жили в Києві у зв'язку з роботами щодо розпису Володимирського собору). Зібрані Ф. Терещенком твори склали основу колекції Київського музею російського мистецтва. Ф. Терещенко пожертвував 25 тисяч карбованців на будівництво Міського музею,тепер Національний художній музей[1, с.331].

Серед меценатської діяльності сина Миколи Терещенка Івана для розвитку української художньої культури особливе значення мала його підтримка рисувальної школи Миколи Мурашка – першого спеціального художнього закладу в Києві. На її облаштування й утримання (1875 – 1900рр.) він витратив 150 тисяч карбованців. У 1883 – 1891 рр. Іван Миколайович був гласним міської думи. За прикладом батька і дядька, він купував для своєї колекції твори переважно сучасних російських і українських художників[1, с.332].

Олександр Терещенко направляв кошти здебільшого на підтримку незаможних студентів, гімназійної освіти, а також медичних установ і музичних колективів Києва. У його особняку на розі вулиць Караваєвської і Кузнецької нині розташовується Наукова медична бібліотека[1, с.332].

З 1896 року зять Миколи Артемовича Терещенка Богдан Ханенко стає керуючим справами Товариства заводів братів Терещенків, паралельно займаючись археологічними дослідженнями. Найважливіші результати розкопок друкував у каталогах-альбомах, виданих його ж коштом, – «Старожитності Наддніпрянщини» (випуск 1-7, 1907) і «Руські християнські старожитності» (1899) [1, с.332].

Водночас Б. Ханенко з дружиною та її родичами брав активну участь у багатьох благодійних акціях у Києві, зокрема у створенні вищезгаданого Міського музею, відкритого в переддень 1899 року. Він не тільки жертвує для нього величезні суми і частину своїх колекцій (що становила понад половину початкового зібрання музею), але також пише його статут і бере професійну участь у формуванні експозицій. Свої зібрання творів мистецтва Богдан Ханенко заповідав місту за піклування своєї дружини. Воно склало основу колекції київського Музею західного і східного мистецтва, нині імені Б. і В. Ханенків[1, с.333].

Журнал «Нива» у номері 5 за 1903 рік писав: «Загальна сума пожертв Ніколи Терещенка сягає понад 5 мільйонів карбованців. Близько 1,5 мільйона він пожертвував на лікарні, притулки, санаторії та інші благодійні установи. 1,5 мільйона — на будинки працелюбства і опікування над глухонімими і сліпими. І, нарешті, 100 000 були виділені на одноразові допомоги. Необхідно згадати і про внесений капітал у 61 тисячу карбованців на вічні часи для видачі процентів з нього найбіднішим жителям м. Глухова і навколишніх сіл на допомогу до Різдва і Паски» [4].

Список використаної літератури:

1. Гнатюк М., Громовеко Л., Ламонова . 100 найвідоміших українців. – М.: Вече, К.: Орфей, 2002. – 592с.
2. Донік О.М. Освітня діяльність родини Терещенків у контексті духовної спадщини українського народу [Електронний ресурс]Режим доступу:ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/.../Donik_Osvitnya_diyalnist_rodyny.pdf?...1
3. Ткаченко О.В. Підприємницька та меценатська діяльність родини Терещенків в Україні (1861–1917 рр.): Дис. канд. іст. наук. – К., 1998. – 220 с.; її ж. Підприємницька та меценатська діяльність родини Терещенків в Україні кін. XIX – поч. XX ст. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – 209 с.

4. Україна молода [Електронний ресурс] // Добрі справи цурового короля. – Режим доступу: umoloda.kiev.ua/number/2398/169/85311/

Розділ 3
Психологічні аспекти розвитку особистості
в умовах суспільних трансформацій

УДК 159923.2

Бенчук Г.П.,
магістр спеціальності «Психологія»
Рівненського інституту
Університету «Україна»
Науковий керівник:
Савенко Діана Олександрівна,
ст. викладач кафедри «Психології»
Рівненського інституту
Університету «Україна»

ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄВОГО САМОРОЗВИТКУ ОКРЕМОЇ
ОСОБИСТОСТІ

Втрата життєвих орієнтирів є надзвичайно важкою психологічною проблемою, яка потребує глибокого розуміння механізмів формування життєвої перспективи людини, її ціннісних орієнтацій, усвідомлення власного життєвого шляху і перешкод, які на ньому трапляються [4, с. 6].

Проблеми змінюються протягом життя і скеровують розвиток, надаючи йому сили і наповнення. Звідси впливає визначення саморозвитку як особливої психічної активності суб'єкта, спрямованої на світ, на визначення значущого і незначущого у ньому, на аналіз і синтез і, як підсумок, продуктивне особистісне зростання (Б.Г. Ананьєв, М.Й. Боришевський, Г.С. Костюк, Т.М. Титаренко, Л.С. Рубінштейн).

На думку Р.Дж. Хевігхерста, завдання саморозвитку – це опанування груп проблем, вимог та життєвих ситуацій, що породжуються біологічним розвитком, соціальними очікуваннями і власними діями людини. Визначення саморозвитку як оволодіння можливостями, що пропонує людині життя (Х.

Ортега-і-Гассет, Дж. Фейдімен, Р. Фрейгер, Р.Дж. Хевігхерст, В.В. Знаков, Д.О. Леонт'єв).

На думку М.Й. Боришевського, саморозвиток означає насамперед певне перетворення людиною змістових і функціональних структур своєї психіки – керівної підсистеми її взаємодії зі світом [2, с.123]. Якщо цей процес відбувається усвідомлено і цілеспрямовано, то у цьому випадку особистість можна вважати суб'єктом власного саморозвитку.

Кожна проблема – це складне утворення, теоретичне і практичне завдання, яке потребує розв'язання в умовах, коли невідомі ані конкретні методи цього вирішення, ані можливий кінцевий результат [4, с. 46].

Серед найпоширеніших психологічних проблем сьогодення можна виокремити дві великі групи проблем:

1. Проблеми спілкування та міжособистісних взаємин. Процеси суб'єкт-суб'єктної взаємодії мають настільки складну природу, що породжують найрізноманітніші проблеми міжособистісного розуміння, адекватного сприйняття іншої людини. Розуміння цілей та намірів іншого партнера зі спілкування, розкриття психологічного змісту його дій, правильного усвідомлення його емоцій та станів тощо.

2. Проблеми саморозвитку та самоідентифікації, які викликані необхідністю особистісної рефлексії та самореалізації, необхідністю розібратися у власних потенціях, здібностях, і бажаннях, необхідністю побудови власного адекватного образу «Я», у відповідності до якого особистість могла б адекватно планувати свою активність [4, с.43].

Психологічні проблеми можуть бути різними за значущістю, а саме кризовими, критичними, значущими, малозначущими – залежно від ситуації, яка склалася на життєвому шляху. Іншими словами, психологічні ситуації розрізняються за оцінкою, якою їй дає людина, – позитивна чи негативна [3, с.145].

Особистість (Як суб'єкт) виступає не із своїх психічних ресурсів, здібностей, потреб, а зі своєї стратегії життя і діяльності, зі свого ставлення

до справи життя. Ніяке глибоке знання мотивації та волі не допоможе психологові зрозуміти причини безвольності й пасивності, якщо не зважати на песимістичне ставлення особистості до свого життя, майбутнього. Все те, що повинне за теорією спонукати, діяти, – не функціонує, «не працює». Людина з вольовим характером залишається бездіяльною, живе нудно й нецікаво, якщо вона дійшла висновку про безглуздість життєвих прагнень і зусиль [1, с.231].

Життєва ситуація переживається особистістю як актуальний стан (стани) і процеси, що відбуваються в реальному просторі і часі, які безпосередньо відносяться до неї самої. Актуальна життєва ситуація сприймається людиною як завершення актуального минулого і початок актуального майбутнього. При цьому настання актуального майбутнього можливе через прийняття тієї чи іншої лінії поведінки. Актуальна життєва ситуація стає минулим тільки тоді, коли людина прийняла рішення (обрала конкретну стратегію поведінки з кількох можливих) та реалізувала його у конкретних діях (або бездіяльності) [4, с.156].

Отже серед біологічних, соціальних і психологічних чинників життєвого шляху особистості можна виокремити, по-перше, внутрішні чинники, які здатні вплинути на ці характеристики. Періодизація життєвого шляху значною мірою залежить від біологічної, психологічної і соціальної активності суб'єкта, від його власної ролі у пошуках свого місця у житті. Більше того, в людини є стійка потреба вийти за межі зовнішніх обставин, щоб виявити свої сутні сили, реалізуватися якомога повніше, остаточно і досконало. По-друге – це зовнішні умови життєдіяльності, які в свою чергу, також значною мірою визначають такі важливі характеристики, як час, послідовність і спосіб реалізації життєвих подій і вчинків.

Список використаної літератури:

1. Абульханова-Славская К. А. Время личности и время жизни / К. А. Абульханова-Славская, Т. Н. Березина. – СПб. : Алатейя, 2001. – 304 с.

2. Боришевський М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / Мирослав Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 416 с. – (Серія «Монограф»).
3. Василюк Ф. Е. Методологический анализ в психологии. М.: МГППУ; Смысл, 2003. – 240 с.
4. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості: [монографія] / В. Г. Панок, Г. В. Рудь. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.

УДК 612.01:17.021.1-058.6

Вронська Ірина Олександрівна,
студентка 4 курсу, НУ «ОЮА»
спеціальність «Прокуратура і слідство»,
ОНМедУ «Практична психологія».
Науковий керівник:
Стрільбицька Світлана Михайлівна,
викладач кафедри психіатрії, наркології,
соціальної допомоги,
загальної та медичної психології ОНМедУ

ФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТЕЙ З ВІКТИМНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші
не виражають так яскраво нас самих
і наше ставлення до світу, як наші почування
К.Д.Ушинський

Дослідження поведінки людей дає змогу стверджувати, що діяльність людини, її поведінка завжди зумовлюють появу певних емоцій, почуттів. Термін «віктимність» запровадив Л. В. Франк. На його думку, це реалізована злочинним актом підвищена здатність особи в силу моральних і фізичних властивостей ставати жертвою злочину за певних обставин, іншими словами, нездатність уникнути небезпеки там, де це було об'єктивно можливо. Утворення віктимності пов'язано із проблемами у соціалізації, що призводять до віктимогенної деформації особистості, виконанням соціальних функцій (професійна або рольова віктимність), способом життя і відхиленнями у поведінці, які підвищують здатність стати жертвою злочину

(Рибальська В. Я., 1979). Віктимна поведінка людини - це процес, який складається не тільки з дій, що змінюють зовнішній стан, а й включають у себе психологічні явища та процеси, що призводять до них, а також визначають механізм протиправного вчинку. Поведінка людини розгортається у часі та просторі, такий процес має зовнішню (об'єктивну) та внутрішню (суб'єктивну) сторони. Зовнішня сторона відтворюється у формі дії, що спрямована на певний об'єкт (або у формі бездіяльності), внутрішня, суб'єктивна, сторона не тільки супроводжує цю дію (бездіяльність), але й попереджає її.

Ми не відкидаємо біологічне походження віктимності, і пов'язуємо її із фізіологічними особливостями, паталогічним станом психіки особистості, які суттєво підвищують уразливість перед злочинним посяганням. «Емоція – це загальна активна форма переживання організмом своєї життєдіяльності» [2; С.127]. Емоції пов'язані зі зміною фізіологічних параметрів. Зокрема вегетативні показники: частота серцевих скорочень, артеріальний тиск, шкірно-гальванічна реакція, можливе порушення газообміну та енерговитрат. Також температура пальців, дозволяє диференціювати емоційне напруження від операціонального: при першому температура знижена, при другому - підвищена. Наскільки це правомірно, сказати важко, оскільки є дані, що така ж динаміка залежить від знака емоції: при тривозі і депресії спостерігається зниження температури, а позитивні емоції супроводжуються її підвищенням (Хессет, 1981). З психомоторних показників найбільш чутливими індикаторами емоційного збудження зарекомендували себе тремор (Luria, 1932; Verrien, 1939; Писаренко, 1970; Васюков, 1970), кінематометрія (відтворення заданих амплітуд рухів) (Борягин, 1959; Ільїн, 1972), рефлексометрія (вимір часу простої та складної сенсомоторної реакції), реакція на рухомий об'єкт (РДО) й відмірювання тимчасових відрізків.

З метою передбачення та недопущення протиправних дій з боку підлітків та молоді ми намагаємося попередити негативні вчинки, застосувати методи

впливу. Для попередження та виявлення схильності до неадекватних проявів, ми використали методику «Схильність до віктимної поведінки» (О.О.Андроннікова). Ми проаналізували особливості характеру, особистості, поведінки, окремих вчинків, ставлення до людей, поглядів на життя і т.п. В ході психодіагностики прагнули досягти позитивного, зацікавленого ставлення досліджуваних до виконання завдання. Їх увага звертається на неприпустимість взаємних консультацій з відповідей у процесі роботи та будь-яких обговорень між собою. Відповіді зафіксували на бланках.

Обробка результатів

№ п/п	Назва шкали	Показники в сирих балах									
		1	2	-	3	4	-	5	6	-	7-9
1.	Соціальна бажаність відповідей	1	2	-	3	4	-	5	6	-	7-9
2.	Схильність до агресивної віктимної поведінки	1- 5	6- 7	8	9- 10	11- 12	13- 14	15- 16	17	18- 19	20- 27
3.	Схильність до саморуйнівної поведінки	1- 5	6	7	8	9	10	11	12	13	14- 22
4.	Схильність до гіперсоціальної поведінки	1- 2	3	4	5	6	7	-	8	9	10- 14
5.	Схильність до залежної та безпорадної поведінки	1- 3	4- 5	6	7	8-9	10- 11	12	13	14	15- 19
6.	Схильність до некритичної поведінки	1- 4	5	6- 7	8	9	10- 11	12	13	14- 15	16- 19
7.	Реалізована віктимність	1-	5	6-	8	9	10-	12	13	14-	16-

		4		7			11			15	18	
		Номер стени										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
		Нижче норми			Норма				Вище норми			

Шкала соціальної бажаності відповідей

Шкала схильності до агресивної віктимної поведінки.

Шкала схильності до саморуйнівної поведінки.

Шкала схильності до гіперсоціальної віктимної поведінки.

Шкала схильності до залежної та безпорадної поведінки (модель пасивної віктимної поведінки)

Шкала схильності до некритичної поведінки.

Шкала реалізованої віктимності

Висновок. Отже, багато що залежить від особистих якостей потенційної жертви, що здійснює суттєвий вплив як на характер його окремих дій, так і на поведінку загалом. Таким чином, становище потенційної жертви злочинного наміру, спосіб її життя, особливості її поведінки у сукупності з факторами та передумовами взаємостосунків із потенційним правопорушником можуть сприяти зародженню у свідомості особи злочинного наміру, стимулювати її антисуспільну установку, вибрати спосіб вчинення злочину. Але водночас поведінка можливої жертви інколи ослаблює злочинну реакцію потенційного правопорушника, викликає його збентеження, страх, а іноді і симпатію – і це допомагає запобігти непоправному.

Список використаної літератури:

1. Аймедов К.В., Луньов В.Є., Нікогосян Л.Р. Клінічна психологія в експертній діяльності. Одеса: ОНМедУ.- 2015.- 301с.

2. Загальна психологія / [С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко та ін.]; під ред. С. Д. Максименка. – [2-ге вид., вид. переробл. I доп.]. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 704 с.

Грищук Майя Михайлівна,
кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології Рівненського
інституту
Університету «Україна»

ДИСФУНКЦІЙНІСТЬ СТОСУНКІВ В СІМ'Ї, ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ РОЗЛАДІВ У ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Постановка проблеми. Проблема запобігання та корекції розвитку особистості дітей та підлітків психоемоційних розладів належить до провідних інтересів психологічної науки як у суто науковому, так і в практичному значенні.

Дослідники різних психологічних шкіл, зокрема, поміж системи чинників, які формують розлади психічної діяльності дітей та підлітків, розглядають вплив сім'ї на формування неадекватних способів реагування; деформацію соціальної компетенції та розвиток неадекватної самоідентифікації як провідний.

Результати теоретичного аналізу проблеми. В загальній дискусії проблеми невротизації психологічні школи використовують нозоцентриський та нормоцентриський підходи.

Нозоцентриський підхід, який використовують спеціалісти по аномальним та хворобливим змінам психічної діяльності, оцінює поведінку діяльності дітей та підлітків з позиції пошуку відхилень від норми, систематизації симптомів.

Нормоцентриський підхід властивий спеціалістам по „нормальній психіці”. Вони пропонують оцінку психічної діяльності дітей та підлітків з позиції її відповідності нормі. При цьому відхилення від

„середньостатистичної норми” оцінюються як варіанти норми, прояви індивідуальних особливостей характеру особистості, як унікальний результат взаємодії індивідуальності та специфічних особливостей ситуації.

Сімейне оточення має суттєве значення для розвитку патерну адаптації дитини. Тому появу емоційних розладів та дезадаптивної зміни поведінки в дослідженнях багатьох психологічних шкіл пов'язують з появою певних несприятливих подій в дитинстві людини, через стосунки в сім'ї.

На даний аспект звертають увагу Є.Г.Єйдиміллер, А.І.Захаров, В.І.Полтавець, В.С.Первий, В.В.Жабокрицький, Д.Д.Єнекеєва, Ш.Левис, А.Е.Лічко, Х.Ремшмидт, К.Хорни, А.Бандура, Р.Уолтерс та інші. Серед основних сімейних чинників, що сприяють невротизації дітей шкільного віку, дослідники називають неадекватні стилі виховання, низький духовний та матеріальний рівень сім'ї, асоціальний або антисоціальний спосіб життя батьків, дисфункційність сім'ї, неповний склад сім'ї, неадекватні покарання.

При цьому взаємини дитини і сім'ї варто розглядати через взаємну проекцію впливів, стверджує прихильник психоаналітичної школи Н. Аккерман. Сім'я без дитини не є повною, так само, як і дитина без сім'ї. Дитина бере від сім'ї все необхідне для її росту та розвитку.

На думку К. Вітакера, сім'я створює особистість або руйнує її, сім'я сприяє укріпленню або підриває психічне здоров'я індивіда. Процес сімейної взаємодії вибірково контролює прояви емоцій, підтримує одні канали розрядки емоцій та пригнічує інші, особливо ті, які формують шизофренічний дефект.

Групове життя сім'ї може сприяти підсиленню або послабленню тривоги, здійснюючи потужний вплив на успішність функціонування тих або інших захисних механізмів. Нарешті, сім'я може підсилити або послабити здатність індивіда до тестування реальності. Досліджуючи негритянські сім'ї С. Мінухін, вводить поняття „заплутаний клубок”.

Результатом досліджень та психотерапії Міланською групою стало виокремлення поведінки дитини - „цапка відбувайла” з „брудної гри” батьків. Сімейна система здобуває рівновагу з симптомом в центрі.

Сімейні конфлікти, дефіцит любові, смерть одного з батьків, батьківська жорстокість або просто непослідовність в системі покарань – ось далеко неповний перелік обставин, які травмують дитячу психіку. Адаптація дитини до свого сімейного оточення є біосоціальним процесом. Спадкові фактори визначають такі якості, як фізичний тип, ефективність, моторна реактивність та інтелектуальний потенціал але не якість процесів соціалізації та форми поведінки в цілому. Канали прояву фізіологічних потреб формуються в результаті соціальної взаємодії дитини і батьків, а також під впливом типових міжособистісних стосунків в межах сім'ї.

Першими і вітчизняній науці описали вплив викривленого сімейного виховання В.М. Бехтерев та І.А. Сікорський. В.К. Мягер надрукував статтю про сімейну психотерапію при неврозах. Формування хворобливих станів, стійких невротичних розладів особистості Е.Г. Ейдиміллер та В.В. Юстіцкіс пов'язують із важливою та специфічною роллю сім'ї в розвитку дитини.

Висновки. Нами було простежено, як контекст сім'ї може впливати на невротизацію дітей шкільного віку.

Теоретичний аналіз досліджень різних психологічних шкіл вказує на появу розладів психічної діяльності дітей та підлітків в залежності і від певних преморбідних чинників, і від певних несприятливих подій в дитинстві людини.

У статті систематизується накопичений досвід в даній проблемі досліджень такими вітчизняними та зарубіжними науковцями, як: Є.Г.Єйдиміллер, А.І.Захаров, В.І.Полтавец, В.С.Первий, В.В.Жабокрицкий, Д.Д.Єнекеєва, Ш.Левис, А.Е.Лічко, Х.Ремшмидт, К.Хорни, А.Бандура, Р.Уолтер, К.Витакер, С.Минухин, Ч.Фишман, О.Нейпир, М.Сельвини Палаццоли, Л.Босколо, Дж.Чеккин, Дж.Прата, Й.Стюарт, В.Джойнс та ін.. Серед основних сімейних чинників, що сприяють невротизації дітей

шкільного віку, дослідники називають неадекватні стилі виховання, низький духовний та матеріальний рівень сім'ї, асоціальний або антисоціальний спосіб життя батьків, дисфункційність сім'ї, неповний склад сім'ї, неадекватні покарання тощо.

УДК 159.922.6:37.013.78 **Павлюк Анна Сергіївна,**
студентка спеціальності «Психологія»
Рівненського інституту Університету
«Україна».
Науковий керівник:
Савенко Діана Олександрівна,
ст. викладач кафедри «Психології»
Рівненського інституту Університету
«Україна»

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ЗООСАДИЗМУ ЯК ФОРМИ ПРОЯВУ АГРЕСІЇ

Жорстокість – це риса особистості, що визначається як байдужість до страждань або прагнення завдати страждань іншим. Також трактується як метод досягнення цілі (здебільшого задля користі). В свою чергу риси особистості – це властивості і характеристики людини, що описують її внутрішні (а ще точніше – глибинні) особливості.

У ХХ ст. природу агресивної поведінки досліджував австрійський вчений З. Фройд, який вважав, що причинами є деструктивні, саморуйнівні імпульси. Це спосіб перенесення вродженої енергії примітивного прагнення до смерті на інших людей. Одночасно К. Лоренц, досліджуючи інстинктивну поведінку всіх живих організмів, уважав, що агресія бере початок, перш за все, з природженого інстинкту боротьби за виживання, який природно притаманний людині, як і у будь-якій іншій живій істоті. Автор припускав, що цей інстинкт є результатом тривалої еволюції. Проте і Фройд, і Лоренц дотримувалися думки про те, що агресія за своєю природою є інстинктивною і вродженою особливістю кожної особи. Якщо людина не може позбутися

негативної енергії шляхом помірної агресивної реакції, то така енергія накопичується в організмі, поки не відбудеться гучний та руйнівний емоційний для оточення вибух. [1]

В 1963-му році американський психіатр Джон Макдональд опублікував статтю «The threat to kill», в якій сформулював набір з трьох поведінкових характеристик – зоосадизм, піроманія і енурез, які пов'язав зі схильністю до скоєння особливо жорстоких злочинів [5].

На думку експертів у судовій психіатрії, насильство над твариною корелює зі злочином проти особи. Для агресора, тварини і люди мають спільні характеристики: вони – живі, страждають від болю і вмирають від завданих їм травм.

Учені Райт і Хенслі доповнили дослідження і виявили, що зазвичай вбивці вбивають людей тими ж способами, якими в дитинстві мордували тварин. Більшість досліджень показують, що маніяк – вбивця починає формуватися вже у віці 8-12-ти років [2, с. 102].

Якщо раніше дитячі знущання над тваринами трактували переважно як недолік виховання через неблагополучну обстановку в сім'ї, то, згідно з останніми даними вчених, за жорстокість і агресію відповідає ген ферменту моноаміноксидази А (МАОА), також важливу роль відіграє етнічне походження. Моноаміноксидаза А — це фермент, який розщеплює різні нейромедіатори

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B8>, в тому числі серотонін, дофамін, норадреналін і адреналін. МАОА присутня в основному в печінці і головному мозку у великих концентраціях. Існує також припущення, що ген цього ферменту за певних обставин в дитячому віці може призвести до психопатії [3].

Для прикладу, візьмемо Віктора Саєнко та Ігора Супрунюка, більш відомих як "Дніпропетровські маніяки". Починали садисти із убивств котів та собак, але пізніше переключилися на людей. У 2007 році вони вбили 21 людину. Наймолодший із жертв був 21 рік. Найстарший – 70. Всі вбивства

злочинців проходили за однаковим сценарієм – напад відбувався несподівано, без всяких причин, під час якого жертві розбивали голову молотком або іншим важким і гострим предметом - частіше арматурою.

Ще один відомий приклад – Анатолій Онопрієнко (52 жертви). На початку свого кривавого шляху Онопрієнко мордував тварин, далі розстрілював і грабував людей на трасі. Досі не відома точна кількість його жертв [4].

Отже, зоосадизм – це різновид садизму, при якому способом отримання задоволення являється жорстоке ставлення до тварин. Він поряд з іншими формами асоціальної поведінки (злодійство, часта брехня, фізична жорстокість до людей), входить у клінічну картину проявів розладів поведінки (F91) Міжнародної класифікації хвороб.

Список використаної літератури:

1. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого "Я" : [Електронний ресурс] /З. Фрейд. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Freid/ned_kult.php

2. Кавтарадзе Д. Н., Зубакин В. А. Основные результаты работы по изучению жестокого обращения с животными. // Студенчество и охрана природы. — М.: Изд-во МГУ, 1982. — С. 102—107.

3. Розслідування «КП»: Чому діти прийшли до зоопарку вбивати тварин? [Електронний ресурс].// – Режим доступу: KP.RU

4. 10 найкращих українських маніяків: від міліціонерів до гітлерівців [Електронний ресурс].// //Україна. – Режим доступу: <https://tsn.ua/ukrayina/top-10-naykrivavishih-ukrayinskih-maniyakiv-vid-milicioneriv-do-gitlerivciv-ta-kriminalistiv-308453.html>

5. Macdonald JM. «The threat to kill» [Електронний ресурс].// Am J Psychiatry (120): 125-130. DOI:10.1176/appi.ajp.120.2.125. (англ.)

Прокопчук Володимир Олександрович,
студент спеціальності «Психологія»
Рівненського інституту Університету «Україна».
Науковий керівник:
Савенко Діана Олександрівна,
ст. викладач кафедри «Психології»
Рівненського інституту Університету
«Україна»

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ

Сучасне суспільство потребує виховання активної, ініціативної, творчої особистості, що здатна самостійно приймати рішення та брати на себе відповідальність за їх реалізацію.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що проблемі навчальної мотивації, питанням її формування та розвитку присвячено багато досліджень. Загальні питання структури мотиваційної сфери особистості (потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності тощо) широко розглядалися в дослідженнях психологів В. Асєєва, Д. Брунер, Б. Вайнер, Л. Виготського, В. Вілюнаса, Т. Гільберта, Б. Додонова, І. Дубровіної, В. Ковальова, К. Левіна, О. Леонт'єва, Д. Макклеланду, А. Маслоу, С. Мерліна, С. Рубінштейна, Ф. Олпорт, Б. Скіннер, Е. Томпсон, Д. Узнадзе, Х. Хекхаузен, П. Якобсона [2, с. 23].

Підвищення рівня внутрішньої активності людини безпосередньо пов'язане з проблемою підвищення рівня її мотивації до діяльності, що нею здійснюється. Саме мотивація забезпечує особистості її активну суть, здатність перетворювати навколишній світ.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема формування мотивації навчальної діяльності у молодших школярів набуває особливо важливого значення з огляду на те, що її становлення відбувається саме в перші роки шкільного життя, і надалі багато в чому зумовлює успішність навчальної діяльності у старших класах [4, с. 56]. Тому природно, що формування навчальної мотивації є самостійним завданням шкільного

навчання, не менш важливим і відповідальним, ніж придбання дітьми системи знань, умінь та навичок [3, с. 47].

На формування мотивації навчальної діяльності впливає рівень успіхів в учінні, оскільки успіх в ньому є джерелом позитивного ставлення до навчання. В деяких дослідженнях встановлено, що існує залежність між рівнем мотивації і результативністю учіння: невисокий рівень мотивації негативно впливає на ефективність учіння, і навпаки, невміння організувати свою діяльність веде до негативно-мотивованого ставлення до учіння. Усе це зумовлює актуальність даного дослідження [5, с. 8].

Формуванню мотивації учіння сприяють такі умови: 1) створення протиріч між вже відомим та невідомим, 2) засвоєння наукових понять, розкриття умов їх походження, 3) формування спеціальної навчальної діяльності, 4) положення учня у системі міжособистісних відносин, 5) організація колективної діяльності, 6) застосування системи заохочень та покарань, 7) показ особистісної та суспільної вагомості знань тощо [1, с. 76]. Виділяють наступні умови формування в учнів повноцінної мотивації: використання на уроці особистісно орієнтованого цікавого матеріалу; підтримка прагнення до саморозвитку і самовдосконалення; формування допитливості та пізнавального інтересу; збагачення мислення інтелектуальними почуттями; стимулювання появи емоційного задоволені від процесу навчання; формування адекватної оцінки власних можливостей.

У дослідженнях останніх років з проблем формування мотивації навчання основна увага приділяється вивченню ролі окремих стимулюючих засобів. Автори доводять, що процес формування мотивації повинен стати керованим, ефективність процесу формування мотивації навчання молодших школярів має забезпечуватися певними засобами, методами та прийомами.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив, що проблемі формування навчальної мотивації школярів за допомогою використання стимулюючих засобів приділено недостатньо уваги.

Список використаної літератури:

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. –М.: Логос, 2004. – 384 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2008. – 243с.
3. Ильясов И. И. Внутренняя мотивация при решении творческих задач: возникновение и повышение уровня в ходе обучения эвристическим приемам / И. И. Ильясов, А. Ю. Седлов // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 2011. – N 3 – С.46-55.
4. Истратова О.Н. Справочник психолога средней школы/О.Н.Истратова. – Р-н-Д, 2006. – 432с.
5. Кельнер С. Оцінювання знань як стимул розвитку /С. Кельнер // Шкільному психологу. Усе для роботи. – 2012. – № 9. – С.8

УДК 159.923 – 055.2

Савенко Діана Олександрівна,
ст. викладач кафедри «Психології»
Рівненського інституту Університету
«Україна»

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ КОРЕКЦІЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ МАТЕРІВ

Особливості жіночої психології висвітлюються у працях багатьох учених, зокрема К. Хорні, Д. Б. Міллера, С. Бем, І. С. Кона, Є. П. Ільїна, А. А. Чекаліної, Т. В. Андрєєвої, Г.І. Шереметьєвої, Г. В. Філіпової та інших.

Самоідентичність як психологічний феномен і процес самокатегоризації особистості є рефлексивною категорією, пов'язаною з переживанням і усвідомленням жінки себе у світі. У цьому сенсі вона тотожна самосвідомості і завжди пов'язана із самістю та Я-концепцією [3, с. 233].

Для успішних взаємовідносин з оточуючими людьми, а також для гармонійного розвитку особистості необхідним є формування і розвиток адекватного образу "Я" та самовідношення. Існує безліч ефективних вправ,

тренінгів, прийомів для корекції низької самооцінки, конфлікту між образом Я-ідеального і Я-реального, неадекватного самосприйняття. Більшість з них розраховані на групову роботу, що сприяє більш повному розкриттю людиною своїх якостей, особливостей, усвідомленню себе з іншого боку (так званий «зворотній зв'язок») [2, с. 65].

І.Д. Бех пише, що потрібно постійно й цілеспрямовано розвивати активність свого «Я» [2, с.31].

Велику роль відіграє уявлення про своє «Я» як таке, що діє й породжує навколо себе (чи в самому собі) ті чи інші зміни.

Відповідно до мети за завдань роботи, було створено корекційну тренінгову програму, спрямовану на розвиток власного «Я», розуміння себе, аналіз стосунків з власною дитиною, тобто формування конструктивної самоідентичності.

Анкетування матерів показало, що є 12% жінок, самоідентичність яких має розмиті межі, злиті з самоідентичністю дитини. Саме дана категорія і стала вибірковою сукупністю.

Взагалі експериментальне вивчення проблеми базувалось на створенні формуючого експерименту, який складався із аналізу ряду особистісних характеристик молодих матерів на констатуючому етапі, проведення корекційної програми, та аналізу ряду особистісних характеристик молодих матерів на контрольному етапі формуючого експерименту. Тому в рамках даного дослідження було проведено порівняльний аналіз, спрямований на визначення ефективності проведення тренінгу.

При проведенні експерименту використовувалась R-методологія, адже вивчалася зміна властивосте під деяким впливом інших явищ (проведення формуючого тренінгу корекції самоідентичності матерів), а не вплив багатьох факторів на одного досліджуваного.

Генеральну сукупність дослідження на першому етапі склали молоді жінки-матері у віці до 30 років. Вибірка для даного експерименту була

відібрана на основі випадкового стратифікованого відбору у кількості 100 чоловік. Усі досліджувані жіночої статі.

Корекційна тренінгова програма «Психологія власного «Я» тривала 12 тижнів (по одному заняттю в тиждень) 1,5 години на базі офісу ТОВ Школа фінансової грамотності «Savvy Nation» (м.Рівне), яка у своїй програмі має курс «Психологія успіху».

Мета курсу «Психологія власного Я» – формування власної ідентичності через розуміння себе, розуміння світу, родини, людей, стосунків. Курс допомагає прийняти себе, цінувати життя, ставити цілі і не боятися їх досягати. Тренінгове коло – модельно світу. Місце, де досліджувані могли щоразу пробувати різні моделі поведінки, визначати найефективнішу з них, а потім – переносити її у реальний світ. Адже мета програми – не лише отримати теоретичні знання про психологію, а в першу чергу отримати практичні навички.

Отже, програма тренінгової програми була сформована відповідно до основних сфер життя людини і мала на меті актуалізацію цих сфер для жінок, які втратили власне Я у материнстві.

Результати після проходження тренінгової програми для учасників показали ефективність корекції: більше зрозуміли себе (95%) учасників; навчилися приймати себе та інших (88%); зрозуміли власні емоції, навчились розпізнавати емоції інших, розвивати емоційний інтелект у власних дітей; зрозуміли суть конфліктів (100%) навчились виходити з конфліктів конструктивно (78%); отримали досвід командної роботи і зрозуміли власні помилки в домашній поведінці (99%); розвинули власну комунікабельність та зрозуміли комунікацію «Я-дитина» (100%); навчились розуміти жести інших та контролювати власні деструктивні жести (80%); отримали навички ораторства та розвинули упевненість в собі (75%); почали шлях успіху з точки «Я» (100%), тобто взяли відповідальність за власне життя; підвищили власну самооцінку (86%); розкрили кордони своїх можливостей 100%.

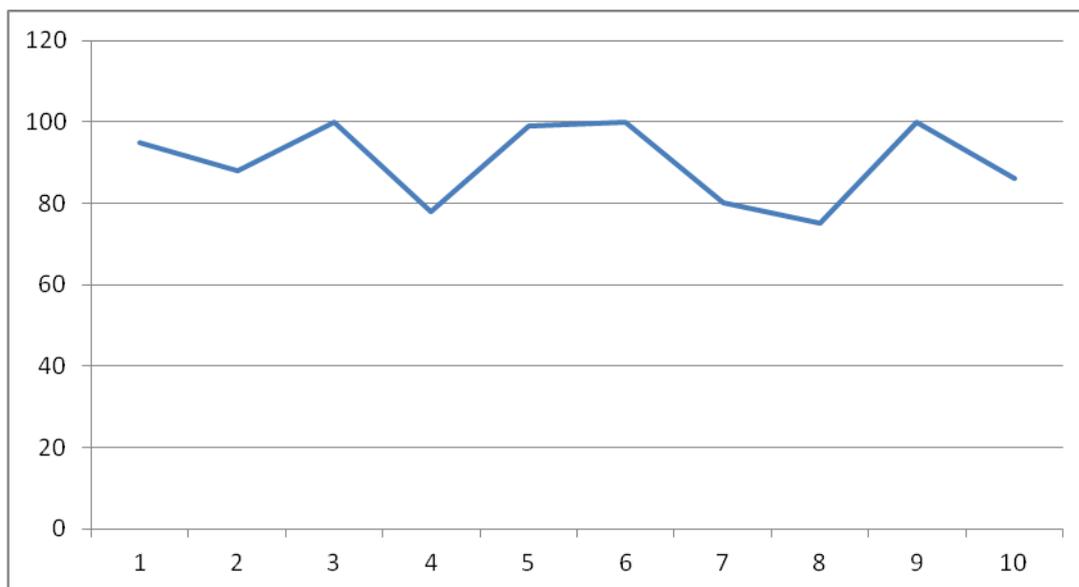

Рис.1 Ефективність проходження корекційної програми

Загалом на курсі «Психологія власного Я» учасники навчилися аналізувати себе в різних ситуаціях, вирішувати конфлікти, розуміти інших (в тому числі своїх дітей), шукати деструкції в поведінці та виправляти їх на конструктиви, говорити і мовчати, планувати власний час, ставити цілі і знаходити способи їх досягнення. Даний курс був включений в програму для дорослих Школи фінансової грамотності «Savvy Nation» як частина трьохрівневої програми «Психологія успіху» та використаний у лекційному матеріалі дисциплін «Психологія сім'ї», «Психологія особистості», «Вікова психологія», «Практикум із загальної психології» Рівненського інституту Університету Україна.

Список використаної літератури:

1. Бех І.Д. Образ «Я» як мета формування і розвитку особистості/ І.Д.Бех//Педагогіка і психологія. – 1998. – №2(119). С.30-40.
2. Бушай І.М. Концепція динамічної рівноваги образів самосвідомості / І.М. Бушай // Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К., 2003. – Т. 1. – 125с.
3. Савенко Д. О. Проблема самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини// Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць РДГУ. – Випуск 4. –Рівне: О.Зень, 2015. – с.230-233.

Скірканіч Дмитро Вікторович,
студент спеціальності «Психологія»
Рівненського інституту Університету
«Україна»

Науковий керівник:
Савенко Діана Олександрівна,
ст. викладач кафедри «Психології»
Рівненського інституту Університету
«Україна»

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У статті представлено теоретичне дослідження юнацького віку як періоду багатьох особистісних новоутворень, проаналізовані сучасні вітчизняні та зарубіжні погляди на юнацький вік.

Ключові слова: автономізація, юнацький вік, новоутворення.

У період юнацтва переважна кількість новоутворень виникає саме в особистісній сфері, адже сформована біологічна та психічна основа особистості дає можливість розгорнути бурхливий розвиток самосвідомості.

Розвиток людини, як правило, відбувається в умовах суспільства і нерозривно пов'язаний із розвивальними впливами оточуючих. Соціальна обумовленість психічного розвитку дитини умовами суспільства знаходить відображення у понятті «формування» [3, ст. 119].

Американський психолог Стенлі Холл (1884 - 1923) головним законом психології розвитку вважав біогенетичний «закон рекапітуляції», згідно з яким індивідуальний розвиток - онтогенез - повторює головні стадії філогенезу.

Варіант біогенетичної концепції представлений німецькою «Конституціональною психологією». Ернст Кречмер (1888 - 1964) і Еріх Йенш (1883-1940), розробляючи головним чином проблеми типології особистості на основі деяких біологічних факторів, припустили, що між фізичним типом людини і особливостями її розвитку повинен існувати якийсь зв'язок.

Послідовник Кречмера К. Конрад припустив, що ці характеристики застосовні і до вікових стадій.[2, ст. 45]

На думку німецького філософа і психолога Едуарда Шпрангера (1882-1963), юнацький вік, продовжується у дівчаток з 13 до 19, а у хлопчиків з 14 до 22 років, перш за все стадія духовного розвитку, хоча він і пов'язаний з комплексом психофізіологічних процесів. Головні новоутворення цього віку, по Шпрангеру, відкриття «Я», розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності і її властивостей; поява життєвого плану, установки на свідоме побудова власного життя; поступове вростання в різні сфери життя. Процес цей йде зсередини зовні: від відкриття «Я» до практичного включення в різні види життєдіяльності. Шпрангер ділить юність на дві фази. Головна проблема 14-17 літніх — криза, пов'язана з прагненням до звільнення від дитячих відносин; у 17-21-річних на перший план виступає «криза відірваності», почуття самотності. Шпрангер докладно описує історичні умови і соціальний стан юнацтва, його моральний розвиток, формування правосвідомості, політичну активність, вибір професії, становлення світогляду. Хоча в своєму трактуванні співвідношення розвитку самосвідомості і практичної діяльності він явно недооцінює провідну роль останньої, його робота містить ряд тонких спостережень, включаючи вказівку на можливість декількох різних типів розвитку в залежності від типу особистості. Шпрангер започаткував систематичне дослідження юнацької самосвідомості і ціннісних орієнтацій.

Автономізація особистості також відноситься до новоутворень юнацького віку, як результат одного з завдань соціалізації, що полягає у формуванні здатності особистості усвідомити неповторність та цінність своєї особистості, розвивати її та нести відповідальність за себе, зберігати сталість поведінки і стосунків, відповідно до уявлень про себе, своєї самооцінки. Сутністю новоутворення стає індивідуальний профіль автономізації особистості, що складається співвідношення інтенсивності автономій, як елементів її системи: ціннісної, емоційної, поведінкової та психологічної.

Дане новоутворення збігається за змістом стадії індивідуалізації, та є однією з умов успішного проходження наступної стадії інтеграції.

Е. Еріксон (1959, 1968) поділяє весь життєвий цикл на вісім фаз, кожна з яких має свої специфічні завдання і може вирішитися сприятливо або несприятливо для майбутнього розвитку.

П'ята фаза - юність - характеризується появою почуття своєї неповторності, індивідуальності, несхожості на інших, в негативному ж варіанті виникає дифузне, розпливчате «Я», рольова і особистісна невизначеність. Типова риса цієї фази розвитку — «рольовою мораторій» (від лат. *Moratorium* - відстрочка): діапазон виконуваних ролей розширюється, але юнак не засвоює ці ролі всерйоз, ніби, приміряє їх до себе. Еріксон детально аналізує механізми формування самосвідомості, нове почуття часу, психосексуальні інтереси, а також патогенні процеси і варіанти розвитку юності [4, ст. 13].

В. Н. Мясіщев розглядав людину, як члена суспільства, що розглядається соціологією, психологією і педагогікою як особистість, хоча він при цьому залишається організмом; в основі всіх сторін діяльності особистості лежить діяльність мозку. Особистість в основному визначається як суспільно-історично обумовлене явище, інтегральна психічна освіта, властиватільки людині, як свідомий потенційний регулятор її психічної діяльності і поведінки. Але до поняття особистості спрямованість менш застосовна [1, ст 98].

Вітчизняний психолог Б. Г. Ананьєв розглядає структуру особистості та включає, структуру індивіда у вигляді найбільш загальних і актуальних для життєдіяльності і поведінки комплексів органічних властивостей. Цей зв'язок не можна, звичайно, розуміти спрощено як пряму кореляційну залежність структури особистості від соматичної конституції, типу нервової системи і т. д. Новітні дослідження показують наявність складних кореляційних систем, які об'єднують різні соціальні, соціально-психологічні та психофізіологічні характеристики людини. [1, ст 94]

Отже, у психологічній науці до новоутворень особистості юнацького віку відносяться самоусвідомлення та Я-концепція, світогляд, самовизначення, ідентичність, життєвий шлях особистості, навчально-трудова провідна діяльність, повернення до довірливих стосунків із значимими іншими та розвиток інтимного спілкування. Всі вони є основою для подальшого функціонування особи юнацького віку як дорослої, сформованої особистості та її самореалізації.

Список використаної літератури:

1. Куликов Л.В. Психология личности в трудах отечественных психологов Хрестоматия. / Л.В. Куликов .- СПб.: Питер, 2009. 2-е изд. — 464 с. — (Серия «Хрестоматия»).
2. Семчук Л. А. Возрастная психология: учебно-методический комплекс / Л.А. Семчук, А.И. Янчий. – Гродно, 2006. - 226 с.
3. Столяренко О. Б. Психология особистості / О. Б Столяренко. – К.: 2012. — 279 с. – («Центр учбової літератури»).
4. Эриксон Э. Идентичность, юность и кризис / Э. Эриксон ; Пер. с англ. общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – 2-е изд. – М.: Флинта : МПСИ : Прогресс, 2006. – 352 с. – (Библиотека зарубежной психологии). – ISBN 5-01-004772-1.

УДК 159.922.8

Ташлікович Альона Анатоліївна,
студентка спеціальності «Психологія»,
відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»
Рівненського інституту
Науковий керівник:
Шпак Світлана Григорівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології

НАУКОВІ ТЕОРІЇ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

В статті розглядається основні наукові підходи до проблеми психічного розвитку в юнацькому віці.

Юність є початком дорослого життя. Цей період життя проходить кожна людина. Тому дослідження цієї теми завжди актуальне.

Юність - це досить тривалий період життя людини від 14-15 до 25 років, який поділяють на ранню та пізню юність. Рання юність охоплює період від 14-15 до 18 років.

Загальна характеристика раннього юнацького віку:

- рання юність охоплює період від 14-15 до 18 років;
- для сучасних юнаків характерне прискорення біологічного дозрівання (акселерація) і уповільнення соціального з випередженням біологічного;
- фізичний розвиток старшокласників у темпах уповільнюється, зростання розміру внутрішніх органів відбувається пропорційно щодо показників судинної та м'язової систем, у нервовій системі гальмівні процеси врівноважені із процесами збудження;
- соціальна ситуація розвитку зумовлюється підготовкою старшокласника до вступу в самостійне життя;
- центральним новоутворенням особистості у ранній юності є готовність дитини до життєвого самовизначення;
- головне новоутворення психіки старшокласника - його світогляд [2, с.35].

У цьому віці виникає відчуття того, що все життя попереду, а це дає можливість пробувати, помилятися і вести пошук. Дитинство залишається у минулому. Всі психічні функції в основному сформовані і почалася стабілізація особистості, рамки окремих вікових періодів носять все більш умовний характер.

Психологічні теорії наголошують на тому, що юність є своєрідним етапом розвитку внутрішнього світу, насамперед - самосвідомості дитини.

У психоаналітичних теоріях акцентується увага на юності як етапі бурхливого психосексуального розвитку дитини [3,с.75].

Психоаналітичні теорії (З. Фрейд, А. Фрейд) вбачають в юності певний етап психосексуального розвитку, коли притік інстинктивної енергії лібідо повинний бути компенсований захисними механізмами Я. Боротьба тенденцій з боку Воно і Я проявляється в зростаючій стурбованості і

збільшенні конфліктних ситуацій, які поступово, в міру встановлення нової гармонії Я і Воно, долаються [1, с.23].

На противагу психоаналізу, Е. Шпрангер вважав, що в юності відбувається вrostання індивіда в культуру.

У психосоціальній теорії Е.Еріксона в підлітковий період і період юності повинна бути розв'язана центральна задача досягнення ідентичності, створення несуперечливого образу самого себе в умовах численності виборів (ролей, партнерів, груп спілкування тощо).

Ряд теорій (біологічного, психологічного, психоаналітичного напрямків) пояснюють юність, виходячи переважно зі змін в організмі та їх внутрішніх факторів. При цьому протиставляється розвиток людини або як індивіда, або як особистості. На одному з полюсів цього підходу - біологічні теорії, для яких юність - це важливий етап росту організму, що детермінує всі лінії (морфологічну, фізіологічну, соціально-психологічну) онтогенезу індивіда.

Соціологічний підхід відзначається спробами розкрити переважно зовнішню детермінацію періоду юності з погляду суспільства, інтересів його розвитку. У цьому розумінні юність - етап соціалізації дитини, переходу від залежного дитинства до самостійної дорослості, формування соціальних ролей, ціннісних орієнтацій.

Для вітчизняної психології характерним є врахування діалектичної єдності біологічних, психологічних та соціальних складових у розвитку особистості. Труднощі юності пояснюються розходженням у моментах досягнення індивідом, з одного боку, біологічної зрілості, а з іншого - соціальної зрілості. У нашому технологічно високорозвиненому суспільстві, де період шкільного навчання досить тривалий і має тенденцію до зростання, біологічне дозрівання випереджує соціальне.

Більшість юнаків і дівчат цього віку вже досягають статевої зрілості. Майже завершується дозрівання і всього організму дитини. Фізичний розвиток старшокласників у темпах уповільнюється і більш помітний у

дівчат, а юнаки поступово "наздоганяють" їх. Збільшення росту в дівчат триває переважно до 16-17 років, а в юнаків - до 17-18 років.

Особливо швидко зростає м'язова маса і сила в хлопців, що робить цей період важливим для їх досягнень у деяких видах спорту. Більш збалансованими стають показники в зростанні внутрішніх органів, розмір серця у пропорціях щодо показників судинної та м'язової систем досягає показників дорослої людини. Значно вдосконалюється нервова система, яка стає стабільнішою та витривалішою. Гальмівні процеси врівноважені із процесами збудження.

Ще однією особливістю сучасності є прискорення біологічного дозрівання (акселерація) і уповільнення соціального. Соціальна зрілість вимірюється багатьма параметрами, які з'являються неодноразово та індивідуально. Так, суспільство визнає дорослість людини з 16 років, коли вона отримує паспорт, починає відповідати за всі свої вчинки перед законом, користується виборчим правом та всіма іншими правами дорослої людини. Водночас фактична соціальна зрілість може настати як раніше моменту її юридичного визнання (наприклад, під час війни, коли використовується праця підлітків та юнаків), так і пізніше. Ще довгий час після набуття повноліття молода людина зберігає матеріальну залежність від батьків і родини (особливо, якщо продовжує навчання) [1, с.22].

Соціальна ситуація розвитку зумовлюється підготовкою старшокласника до вступу в самостійне життя, який полягає у виборі професії, у визначенні подальшого життєвого шляху (продовжити навчання, створити сім'ю, розпочати трудову діяльність тощо). Звідси - найбільш актуальною особистісною проблемою старшокласника є здійснення життєвого самовизначення, яке б дало йому в майбутньому змогу повною мірою реалізувати себе в праці, громадському житті, у сім'ї.

Психічний розвиток у ранній юності - це та необхідна основа, яка дозволяє людині свідомо й обґрунтовано здійснити вибір подальшого життєвого шляху відповідно до своїх можливостей та індивідуальних

особливостей. Перевірка правильності зробленого життєвого вибору, а у деяких випадках і його зміна триває у другій половині юнацького віку [4, с.150].

Соціальна ситуація розвитку старшокласника породжує суперечність між ідентифікацією та індивідуалізацією його особистості серед оточуючих людей (Д. І. Фельдштейн). З одного боку, юнаки прагнуть до незалежності, самостійності, захищають своє право на індивідуальність. З іншого боку, активізується ціннісно-орієнтаційна діяльність, посилюється прагнення свідомо будувати свою поведінку відповідно до існуючих суспільних норм і вимог. Результатом взаємодії процесів індивідуалізації та ідентифікації є диференціація розумових здібностей та інтересів, розвиток інтегральних механізмів самосвідомості, вироблення світогляду, життєвої позиції [6, с.53].

Провідною діяльністю для старшокласників виступає навчально-професійна діяльність.

Центральним новоутворенням особистості у ранній юності є готовність старшокласника до життєвого самовизначення (І. В. Дубровіна), осередком якого є професійний вибір. У 80-ті роки у виборі професії старшокласники, передусім, орієнтувались на престижність професії (її соціальну значущість), вимоги професії до особистості, принципи й норми взаємин, характерні для даного професійного кола. Сьогодні помітно зростає прагматичність молодих людей при вирішенні цього питання.

Життєве самовизначення відбувається з опорою на головне новоутворення психіки старшокласника - його світогляд, що становить систему узагальнених поглядів на дійсність, де наукові знання переплітаються із переконаннями й ставленнями.

Отже, основними напрямками психічного розвитку в юнацькому віці є:

- Відбувається набування почуття особистісної самовизначеності, цілісності (ідентичності).
- Відбувається професійне самовизначення, самостійне обрання життєвої платформи, цілей та професії.

- Розвиваються ціннісні світоглядні орієнтації, самостійність, відповідальність, рефлексивна самосвідомість, самоцінність, самоповага.
- Набувається психосексуальна ідентичність, усвідомлюється причетність до представників певної статі.
- Вироблюється індивідуальний стиль розумової діяльності, розвиваються та удосконалюються розумові здібності та спеціальні на основі диференціації інтересів та орієнтації на майбутню професію.

Список використаної літератури:

1. Журнал «Я і майбутнє»:З.Фрейд. Психологія мас та аналіз людського «Я». Мінськ, Білорусь, 1991.
2. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 112 с.
3. Зігмунд Фрейд. Вступ до психоаналізу. Переклад з німецької: Петро Таращук. Київ: Основи, 2013р.
4. Електронний ресурс:
 5. [http://pidruchniki.com/10530524/psihologiya/rozvitok_samosvidomosti_ranniy_yunosti]
6. Проблеми ранньої юності : [зб.наук.праць / наук. ред. Каліущенко В. та ін.]. – Чернівці : Рута, 2009. – 310 с.

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Кожне суспільство має унікальну ціннісно-орієнтаційну структуру, в якій відбивається самотність даної культури. Оскільки набір цінностей, які засвоює індивід в процесі соціалізації йому “транлює” саме суспільство. Дослідження системи ціннісних орієнтацій особистості молодшого школяра є особливою актуальною проблемою в ситуації серйозних соціальних змін, коли відмічено деяку “розмитість” суспільної ціннісної структури, багато цінностей виявляються такими, що руйнуються, зникають соціальні структури норм.

Ціннісні орієнтації як одна зі складових структури особистості вивчаються в рамках загальної психології, психології особистості, соціальної психології. Багато учених (Б.Г. Ананьев, Т.М. Андреева, Л.І. Божовіч, Б.С. Братусь, Л.С. Виготський, Т. Здравомислов, А.Ф. Лазурський, А.Н. Леонтьев, Б.Ф. Ломов, В.Н.Мясищев, Р. Олпорт, С.Л. Рубінштейн, В.В. Столін, Ст. Франкл, В.А. Отрут) розглядають проблему цінностей у зв'язку з джерелами активності людини – потребами, предметами цієї активності – мотивами і механізмами регуляції активності. Великий внесок до дослідження ціннісних орієнтацій внесли А.В. Мудрік, І.С. Кон, В.М. Ковалів, І.С. Артюхова, Е.К. Кипріянова і ін.

Аксіологічна система в трактуванні І.Д. Беха, К.О. Абульханової-Славської розвивається в динамічно мінливих відносинах, орієнтованих на життєві цінності [5;102].

У кризові періоди розвитку молодші школярі виявляються, як відзначають учені В.Г. Алексєєв, Б.С. Вовків, І.С. Кон найбільш соціально нестійкими, етично непередготовленими і не захищеними. Сучасні молодші

школярі переживають гостру кризу в процесі формування їх ціннісних орієнтацій. Перш за все, це виявляється у відсутності у більшості з них базових цінностей (сенси життя, поняття про життя, духовність, патріотизм і багато що інше) [1;22].

Особливе значення для формування особистості молодшого школяра має система відносин, яка включає ділові і ціннісні параметри умов росту особистості. Щоб досягти досконалості в професійній діяльності, важливо будувати життя відповідно до цінностей, вчитися їх переживати, психологічно засвоювати і вести пошук нових цінностей як двигуна життєвої стратегії.

Фундаментальною проблемою виховних цінностей розроблялася Б.Т. Ліхачовим, який проаналізував сутність і основний зміст категорії "цінність", виявив джерела і запропонував оригінальну класифікацію цінностей виховної системи. Виховні цінності в системі Б.Т.Ліхачова є такі якості, властивості, прагнення особистості, які мають багатий внутрішній потенціал і здатні за певних соціальних умов зробити людину щасливою і корисною для суспільства [5;45].

Принциповою є ідея Б.Т.Ліхачова про те, що виховні цінності "складають духовну основу, базисний духовний компонент особистості, визначають сутність її внутрішнього світу" [5;54].

Соціум і, насамперед, люди продукують різного роду духовну продукцію: ідеї, знання, образи, що вливаються в духовно-ідейні інформаційні потоки. У них містяться виховні цінності державної ідеології, наукові, етичні, релігійні і естетичні цінності.

Цінності відіграють важливу роль у формуванні особистості й виконують при цьому дві, на наш погляд, основні функції. Перша з них полягає в тому, що цінності виступають основою формування й розвитку ціннісних орієнтацій людини. Інша ж зводиться до того, що цінності мотивують діяльність і поведінку, оскільки орієнтація людини в світі й

прагнення до мети теж обов'язково співвідносяться з цінностями, які належать до внутрішньої структури особи.

Ціннісні орієнтації є важливим елементом духовної визначеності особи. Обираючи ту чи іншу цінність, людина формує свого роду довгостроковий план поведінки й діяльності. Якщо мотивація дає відповідь на питання чому людина діє певним чином, то ціннісні орієнтації висвітлюють те, заради чого вона діє, чому присвячує свою діяльність.

В.В.Водзинський розуміє під ціннісними орієнтаціями особистості «визначену структуру відносин особистості до фактів дійсності, конкретний прояв відносин, що протікає у формі фіксованих установок». Є.В. Золотухіна-Аболіна визначає ціннісні орієнтації як «усвідомлене відношення суб'єкта до об'єкта або іншого суб'єкта». В.М. Сагатовський розуміє під ціннісними орієнтаціями «систему цінностей особистості, і спрямованість свідомості на їхню реалізацію» [5;56].

Цікава точка зору В.Д. Диденко, що відноситься до вищих цінностей «життя в її індивідуальному, родовому і планетарно-космічному вимірі, творчість, як діяльно людський спосіб життєдіяльності, волю, як глибинну, необхідну умову і кінцеву мету життя людини і соціуму»[9;15].

В.Н. М'ясищев, розробляючи теорію відносин, показав, що ціннісні орієнтації-центри духовного розвитку особистості, що виступають як цілісна сукупність або система свідомих відносин особистості до суспільства, групи, праці, самої собі.

Як видно з визначення, категорія «ціннісні орієнтири особистості» містить у собі три компоненти:

1.Пізнавальний – усвідомлення об'єктивних рис, властивостей, якостей явищ дійсності в їхній значимості для інших людей; усвідомлення фактів дійсності в їхній значимості для себе.

2.Емоційний – переживання цінності предмета, явища, якості, факту.

3.Мотиваційний – готовність надходити відповідно до прийнятого (усвідомлюваною і пережитою) цінністю в ситуації вибору [6;51].

Виділення кожного з цих структурних компонентів поняття обумовлено тими психічними процесами, що забезпечують виконання даним особистісним утворенням його ціннісно-орієнтаційної функції.

Психологічний аспект ціннісних орієнтацій, як одного із структурних компонентів спрямованості особистості, тісно пов'язаний з дослідженням її внутрішнього світу, суспільної поведінки, спрямованої на засвоєння і відтворення цінностей життя і культури.

В.О. Сухомлинський вважає, що характерною віковою особливістю є нерозвинута увага молодших школярів. У них домінує увага мимовільна, спрямована на нові, яскраві, несподівані та захоплюючі об'єкти. Пам'ять молодших школярів розвивається передусім у напрямку посилення її довільності, зростання можливостей свідомого управління нею та збільшення обсягу смислової, словесної, логічної пам'яті.

Пізнавальні мотиви змінюються в такий спосіб: учнів початкових класів від інтересу до окремих фактів переходять до інтересу, до закономірностей, принципам.

Своєрідність емоцій в молодшому шкільному віці полягає в тому, що учні цього віку все таки відрізняються емоційною вразливістю, безпосередністю проявів і зовнішньою виразністю емоцій. Емоційно-вольова сфера. Діти цього віку емоційні, але поступово вони оволодівають уміннями керувати своїми емоційними станами, стають стриманішими, більш врівноваженими [7;32].

Основним джерелом емоцій є учбова та ігрова діяльність (успіхи і невдачі в навчанні, взаємини в колективі, читання літератури, сприймання телепередач, фільмів, участь в іграх тощо).

Молодші школярі емоційно вразливі. У них розвивається почуття самолюбства, зовнішнім вираженням якого є гнівне реагування на будь-які приниження їх особистості та позитивне переживання, визнання їх якостей.

Розвиваються почуття, відіграючи важливу роль у формуванні малих груп у класі та стихійних компаній. Життя в класі виступає як фактор

формування у дітей моральних почуттів, зокрема почуття дружби, товариськості, обов'язку гуманності. При цьому першокласники схильні переоцінювати власні моральні якості і недооцінювати їх у своїх однолітків. Проте з віком вони стають більш самокритичними [7;52].

Зростає вимогливість до себе та інших, розширюється сфера усвідомлення обов'язків, розуміння необхідності їх виконання.

Воля у віці 9-10 років характеризується нестійкістю в часі. Молодші школярі легко піддаються навіюванню. В цей період у дітей формуються такі вольові риси характеру, як самостійність, впевненість у своїх силах, витримка, наполегливість тощо. Характер у цьому віці щойно формується.

Самооцінка молодших школярів конкретна, ситуативна, багато в чому визначається оцінкою вчителя. Рівень домагань формується насамперед внаслідок досягнутих успіхів і невдач у попередній діяльності. Коли в учбовій діяльності дитини невдач більше ніж успіхів і цю ситуацію вчитель ще й постійно підкріплює низькими оцінками, то результатом стає розвиток почуття невпевненості в собі та неповноцінності, які мають тенденцію поширюватися й на інші види діяльності.

Отже, засвоєння цінностей у великих соціальних групах завжди опосередковане цінностями малих груп, референтних для індивіда, а особисті цінності є генетичним похідним від цінностей соціальних груп і спільностей різного масштабу.

Оскільки ціннісні орієнтації знаходяться в основі вибору життєвих цінностей людини, то їх знання допомагає з'ясувати причини вчинків і дій людини.

Список використаної літератури:

1. Алексеев В.Г. Ценностные ориентации личности и проблема их формирования. М., 2011. – 345 с.
2. Бубнова С.С. Принципи і методи вивчення ціннісних орієнтацій особи як системи з нелінійною структурою // Психологічний огляд. – М.,1997. - №1. – с. 12-15.

3. Бушай І.М. Концепція динамічної рівноваги образів самосвідомості / І.М. Бушай // Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К., 2011. – Т. 1. – 125с.
4. Винославська О.В. Психологія. Навчальний посібник / О.В.Винославська, О.А.Бреусенко-Кузнецов, В.Л. Зливков, А.Ш.Апішева, О.С. Васильєва. – К.: Фірма "ІНКОС", 2013.- 351 с.
5. Мещанова Г.О. Соціально-психологічні дослідження особистості: теоретико-методологічний аспект / Г.О. Мещанова Г.О. – К.: Наукова думка, 2011. – 86 с.
6. Сергєєнкова О. П. Загальна психологія. Навч. посіб./ Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
7. Сухомлинський В.О. Духовний світ школяра // Вибр. твори: У 5-ти т.-Т.1.- К.,1976.-С.209-401.
8. Татенко В.А. Рання профілактика відхилень поведінки учнів: (психолого-педагогічний аспект) / ред. В.А. Татенко, Т.М. Титаренко. – К.: Педагогіка, 2014. – 128 с.

Юрченко Вікторія Миколаївна,
доктор психологічних наук,
професор кафедри психології
Рівненського інституту Університету
«Україна»

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Вітчизняна система середньої освіти знаходиться на початковому етапі позитивного процесу реформування з метою усунення негативних тенденцій, що накопичились за багато років, і перетворення її на важіль соціальної рівності та згуртованості, економічного розвитку та конкурентної

спроможності країни. Тобто реформа передбачає, що повести українську економіку та суспільство вперед у ХХІ столітті зможуть саме освічені, всебічно розвинені, високоморальні випускники української школи, які виховані як відповідальні громадяни і патріоти, здатні до самовдосконалення та інновацій.

Зрозуміло, що для досягнення цієї високої мети реформування вітчизняної системи освіти українська школа повинна забезпечити своїм учням умови для різнобічного психічного розвитку, виховання і соціалізації. Аналіз концептуальних засад реформи середньої освіти свідчить, що на перше місце серед них автори цілком слушно висувають психологічні умови, пов'язані із засвоєнням учнями певних компетентностей (динамічних комбінацій знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначають здатність особи успішно проводити професійну та/або подальшу навчальну діяльність): спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; математична; уміння вчитись упродовж життя та ін.

Не можна не погодитись з тим, що спільними для всіх окреслених компетентностей, тобто їхнім базисом, є такі вміння: читати і розуміти прочитане, висловлювати думку усно і письмово, критично мислити, логічно обґрунтовувати позицію, творити, вирішувати проблеми. Психологічна наука узагальнює їх в такому понятті як «інтелект» людини, який на основі фізіологічного задатку найбільш інтенсивно розвивається в дитинстві, в шкільні роки. Тобто розвиток інтелекту учня в реформованій середній школі стає найважливішою психологічною умовою розвитку його цілісної, соціально зрілої особистості, оволодіння ним усіма ключовими компетентностями.

В цьому зв'язку цілком логічним виглядає той факт, що першою в переліку ключових шкільних компетентностей розміщена саме та, яка передбачає розвиток спілкування учнів державною (і рідною в разі відмінності) мовами. В її зміст включена необхідність формування в учнів

вміння усно і письмово висловлювати і тлумачити думки, почуття, факти та погляди, тобто розвиток їхнього інтелекту. Але, як показало наше дослідження, важливою психологічною умовою успішного розвитку інтелекту учнів, особливо в початковій школі, є проведення навчального процесу саме рідною мовою.

Відомо, що в сучасному глобалізованому світі тільки 22 країни можна вважати одномовними, тобто в усіх інших, в тому числі і в Україні, спостерігається масова дво- або багатомовність. При цьому серед мов, якими володіє конкретна людина, якщо це не випадок природного білінгвізму, обов'язково існує функціональний розподіл на так звану «рідну» і «нерідну». В зв'язку з цим перед дослідниками вже досить давно постало питання про вплив кожної з цих двох мов, обраної як засобу навчання, на інтелектуальний розвиток особистості школярів (1).

Існують декілька підходів до розуміння змісту поняття «рідна мова», які свідчать про складність і багатофункціональність цього засобу мислення і спілкування людини: 1) першість у засвоєнні - «материнська мова» (О.Потебня, 1993, О.Шахнарович, 1991); 2) рівень володіння - «функціонально перша мова» як найкращий засіб мислення і мовного спілкування (Х.Ібрагимов, К.Зачесов, 1990); 3) зв'язок з етносом - «етнічна мова» як мова нації, яка пов'язує людину з її народом, його духовним світом. (В.Іванишин, Я.Радевич-Винницький 1994).

В зв'язку із сучасними мовними ситуаціями в багатьох країнах світу, які мають глибоке історичне коріння (наприклад, історично обумовлена двомовність населення України), не можна погодитись з категоричністю останнього підходу, бо рідна мова людини не завжди одночасно є її етнічною мовою, тобто може не збігатися з її національністю, залишаючись найбільш дієвим засобом її мислення і викладу думок. При цьому, як показує практика, при умові володіння людиною ще і етнічною мовою її зв'язок зі своєю національною історією і культурою не переривається.

Зрозуміло, що якщо дитина починає навчатися в школі мовою, яка відповідає усім трьом підходам (критеріям) рідної мови, то це оптимальна умова для її інтелектуального та особистісного розвитку. У випадку ж коли мова навчання молодшого школяра не відповідає головному критерію, тобто не є для нього «материнською» (хоч і етнічною), як правило, виникає велика перешкода для розвитку його інтелекту. Саме тому є багато прибічників (Я.А.Коменський, О.О.Потебня та ін.) навчання дітей (перш за все раннього віку) тільки материнською мовою (2,7). Cummins J. (1979), досліджуючи проблему білінгвізму, дійшов до висновку, що ранній етап навчання повинен проходити на рідній мові дитини і забезпечити достатній рівень розвитку її мисленнєвих і мовних навичок, а тільки після цього можлива успішна інтеграція другої мови (8).

Щодо практики, то, наприклад, про сумні наслідки примусового навчання україномовних дітей російською мовою в ХІХ ст. (уповільнення розумового розвитку, гальмування пізнавальних процесів, виникнення відрази до навчання, формування особистості, яка не може «зв'язно послуговуватись жодною з 2-х мов») з боєм писав ще І.Нечуй-Левицький (5). В наш час опубліковані матеріали про аналогічні результати подібної реформи російських шкіл в Латвії (6).

Експерти ЮНЕСКО, базуючись на результатах досліджень, наводять дані про зниження інтелекту учнів молодших і середніх класів шкіл, які навчаються нерідною мовою, в різних країнах світу від 15% до 55%. На превеликий жаль, слід констатувати, що ця проблема втрати інтелекту нації існує в Україні і потребує нагального вирішення. Реформування середньої освіти, що розпочалось, найкращий момент для виправлення помилок.

Список використаної літератури:

- 1.Выготский Л.С. Умственное развитие детей в процессе обучения. М., 1935.
- 2.Потебня А.А. Мысль и язык. Киев,1993.
- 3.Ибрагимов Г.Х., Зачесов К.Я. О понятии "родной язык"// РЯНШ.-М.,1990, №8.

4. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич, 1994.
5. Нечуй-Левицький І. Уривки з моїх мемуарів та згадок. Збір. творів в 10-ті томах. К.: Наукова думка, 1968. – Т.10.
6. Плинер Я.Г., Бухвалов В.А. Качество образования в условиях реформы русских школ Латвии. Рига, 2006.
7. Коменский Я.А. Материнская школа.- Набережные Челны, 1995
8. Commins J. (1979) Cognitive/academic language proficiency, linguistic interdependence, the optimum age question and some other matters. Working Papers on Bilingualism, No 19, 121-129.

УДК 364. 123-053.6

Якимова Яна Леонідівна,
студентка спеціальності «Психологія»
Рівненського інституту Університету «Україна»
Науковий керівник:
Савенко Діана Олександрівна,
ст. викладач кафедри «Психології»
Рівненського інституту Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДЕЗАДАПТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ ПРИ ПЕРЕХОДІ В СЕРЕДНЮ ШКОЛУ

Підлітковий вік - це найбільш складний та бурхливий період у формуванні особистості дитини, який характеризується глибокими змінами зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку. Це насамперед пов'язано з фізіологічною перебудовою організму, зміною становища дитини у відносинах з дорослими й ровесниками, з високим рівнем розвитку пізнавальних процесів. Крім того тут формуються ціннісні орієнтації, закріплюються риси характеру і форми міжособистісної взаємодії, розвивається рефлексія, яка змінює перебіг і характер відносин з іншими людьми та ставлення до самого себе [1, с. 432].

Підлітковий вік досліджували: А. Алексюк, Л. Зюбіна, О. Киричук, А. Фурман.

Перехід від дитинства до підліткового віку, збігається з переходом у середню школу, і є своєрідним проявом мотиваційної кризи, викликаній зміною ситуації особистісного розвитку та зміною внутрішньої позиції школяра. Переживання учнів, пов'язані з такими змінами, не завжди усвідомлюються ними. В результаті виникають психологічна незахищеність, яка проявляється в незадоволенні собою та відносинами з іншими, критичність в оцінюванні результатів навчання.

Важливим етапом є виявлення рівня готовності дітей наприкінці початкової школи до навчання у середніх класах. Виділяють такі складові готовності до навчання в середній школі [2, с.167]:

- успішне засвоєння програмного матеріалу та сформованість основних компонентів навчальної діяльності;
- наявність новоутворень молодшого шкільного віку - довільності, рефлексії, мислення через поняття тощо;
- якісно новий тип взаємовідносин із дорослими та однолітками.

При діагностиці стану дезадаптації використовуються різні психодіагностичні методи: бесіда з вчителями та батьками, аналіз продуктів діяльності, аналіз успішності, опитувальники. Підтверджена дослідниками ефективність використання комплексу Л. Тихомирової та А. Басова "Діагностика готовності молодших школярів до навчання в середній ланці школи", призначеного для виявлення цілого ряду аспектів психічного розвитку та навчальної діяльності учнів, зокрема: ставлення до школи, розвиток усної мови, рівень стійкості уваги, обсяг запам'ятовування та смислової пам'яті. Комплекс також включає діагностику процесів саморегуляції та методики визначення сформованості логічних операцій мислення (виділення суттєвих ознак, порівняння, узагальнення, класифікація та ін.) [4, с.125].

Більшість проблем перехідного періоду може бути викликана двома групами причин: недоліками в навчанні учнів початкової школи та порушеннями у сфері спілкування. Ці причини тісно взаємопов'язані, але в

кожному окремому випадку характер цього зв'язку та рівень порушення і його значення будуть різні.

До об'єктивних причин дезадаптації школярів можна віднести такі зміни форм організації навчальної діяльності у середніх класах:

- поява значної кількості нових навчальних дисциплін;
- збільшення кількості уроків щодня;
- розширення обсягу необхідної інформації;
- прискорення внутрішнього ритму уроків;
- проведення уроків різними вчителями;
- кабінетна система навчання.

Крім того в більшості шкіл відсутня органічна спадкоємність між початковою та середньою ланками, існує відчутний вододіл між цими двома значними етапами в життєдіяльності школи. Можна стверджувати, що він створений більшою мірою педагогічним колективом, аніж учнівським. Тут є багато факторів, але головний - відчуження у стосунках учителів середньої школи і початкової, атмосфера суперництва замість співробітництва, а іноді навіть зверхній погляд педагогів середньої школи на своїх "молодших" колег. Крім того, в деяких педагогічних колективах часто існує усталена думка про індивідуальну майстерність того чи іншого вчителя початкових класів, від якої залежить бажання чи небажання педагогів працювати з учнями даного класовода у середній ланці. Ці складні проблеми так чи інакше доведеться розв'язувати шкільному психологові. Одним із способів тут може стати проведення *психолого-педагогічних консилиумів*, теми та графіки яких має уважно розробити психолог, ураховуючи специфіку колективу [2, с.160]

Ще одна причина дезадаптації - особливий, часто негативний характер взаємовідносин між учителями та учнями-підлітками.

Отже, розвиток інтелектуальних умінь повинен стати однією з головних завдань учителя. Від цього залежить не тільки успішність, глибина й міцність знань, але й можливість подальшого

розвитку інтелекту й здатностей підлітка. Розглянувши особливості навчальної діяльності школярів-підлітків, ми прийшли до висновку про те, що саме в цьому віці навчання може стати усвідомленою необхідністю, але в цьому ж віці може бути загублений інтерес до навчання, як основного виду діяльності учнів. Тому важливо знайти методи й засоби підтримки інтересу до навчання, тому що відношення підлітків до навчання обумовлене, насамперед, якістю роботи вчителя і його відношення до учнів.

Список використаної літератури:

1. Киричук О. В. Основи психології/ О. Киричук, В. Роменець. – К.: Либідь, 2006. – 635с.
2. Немов Р. С. Практическая психология: Познание себя: Влияние на людей/ Р. Немов. – М.: Владос, 2002. – 320с.
3. Павелків Р. В. Загальна психологія / Р. Павелків. – К.: Кондор, 2009. – 576с.
4. Панок. В. Г. Основи практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: Підручник. – К.: Либідь, 2001. – 536 с.

УДК 378.1

Якубов Роман Олександрович,
студент спеціальності «Психологія»
Рівненського інституту Університету «Україна».
Науковий керівник:
Савенко Діана Олександрівна,
ст. викладач, кафедри «Психології»
Рівненського інституту Університету
«Україна»

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Мотивація– це складна, неоднорідна, багаторівнева систему спонук, що включає потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності та ін. Мотиви, як невід’ємна складова мотивації, є

комплексом спонукань діяльності [1, с.78].

Психологами доведено, що мотиви учбової діяльності дітей змінюються з віком і залежать від тих зрушень, які відбуваються у внутрішній структурі особистості, а також від зовнішніх обставин їх життєдіяльності.

Мотиви навчальної діяльності поділяють на пізнавальні та соціальні. Вони характеризуються специфічними особливостями на різних етапах розвитку дитини та необхідні для успішного здійснення навчальної діяльності. Серед основних засобів, що впливають на формування навчальної мотивації виділяють наступні: зміст навчального матеріалу, організація навчальної діяльності, колективні форми навчальної діяльності, контроль та оцінка навчальної діяльності. Особливе значення у формуванні мотивації навчання молодших школярів має особистість вчителя та стиль його педагогічної діяльності [2,с .56].

Проблематика мотивації навчальної діяльності молодших школярів привертає дедалі більше уваги психологів і педагогів, оскільки зрозуміло, що для успішного виконання будь-якої операції потрібні сформовані мотиви, що лежать в основі активності людини. Саме в молодшому шкільному віці змінюється провідна діяльність – з ігрової на навчальну, формується структура її потреб, тому особливо актуальним є формування та розвиток мотивації учіння у дітей, які ступають на дорогу навчання [3, с. 135].

За результатами проведеного моніторингу мотивації навчальної діяльності школярів, яке включало опитування учнів третіх класів, були отримані і проаналізовані фактичні дані.

Результати діагностики шкільної мотивації за Лускановою показують, що в цілому відношення до школи у дітей позитивне, хоча у більшість приваблює позаурочні аспекти навчання– спілкування з вчителем та однолітками, позиція школяра, атрибутика шкільного життя.

Дослідження самооцінки дітей молодшого шкільного віку за методикою «Сходинки сполук» А.І. Божович та І.К. Маркової показали, що

за характеристикою «Розум» діти молодшого шкільного віку оцінили себе достатньо високими показниками, використовуючи лише високі сходинки (від шостої до десятої).

Дослідження показало, що більшість учнів мають соціальну мотивацію. Пізнавальна мотивація та поєднання пізнавальної та соціальної зустрічається приблизно однаково.

Для визначення мотивів та потреб молодшого школяра було використано методику Л. Собчик «Тест кольорових виборів». Результати методики свідчать про наявність у дітей певного провідного мотиву, типу реагування та позиції, провідної емоції та потреби.

Виходячи з отриманих результатів, розроблена корекційна програма для полегшення і пришвидшення адаптації дезадаптованих учнів третього класу, підвищення їхньої самооцінки, статусу в класі, зниження тривожності, формування в них позитивного ставлення до школи та позитивної шкільної мотивації.

Отже, для успішнішого формування мотивації навчання молодших школярів необхідно використовувати не один, а всі елементи навчальної системи. Вчитель повинен володіти різними засобами, прийомами та методами стимулювання навчальної діяльності учнів та вести спостереження за розвитком їхніх пізнавальних інтересів. Молодший шкільний вік – початок становлення мотивації учіння, від якого великою мірою залежить подальша доля дитини.

Список використаної літератури:

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 2004. – 384 с.
2. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2008. – 243с.
3. Истратова О.Н. Справочник психолога средней школы/О.Н.Истратова. – Р-н-Д, 2006. – 432с.

Розділ 4

Україна у світовому суспільно-політичному, культурному та релігійному просторі: минуле і сучасність

УДК: 008(477.81(.82)"16\17":394.6.

Герасименко Олександр Анатолійович,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
технологічної освіти Рівненського
державного гуманітарного університету

ЯРМАРКИ І ТОРГИ У СИСТЕМІ МІСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ВОЛИНИ XVI – XVIII СТ.

У статті комплексно досліджується проблема розвитку ярмарків і торгів у містах Волині XVI – XVIII ст. На основі джерельних матеріалів з'ясовуються особливості надання привілеїв на проведення ярмарків і торгів та їх вплив на економіко-культурне життя міста. Вивчаються питання поглиблення диференціації торгівлі за окремими галузями і їх спеціалізації у середовищі торговців і купців. Аналізується економічна система міст Волині та її зорієнтованість на внутрішній та міжрегіональний ринки.

Ключові слова: Волинь, міста, купці, ярмарки, торги, ринки, торгівля, товар.

В статье комплексно исследуется проблема развития ярмарок и торгов в городах Волыни XVI - XVIII вв. На основе исходных материалов выясняются особенности предоставления привилегий на проведение ярмарок и торгов и их влияние на экономико-культурную жизнь города. Изучаются вопросы углубления дифференциации торговли по отдельным отраслям и их специализации в среде торговцев и купцов. Анализируется экономическая система городов Волыни и ее ориентированность на внутренний и межрегиональный рынки.

Ключевые слова: Волынь, города, купцы, ярмарки, торги, рынки, торговля, товар.

The article explores the problem of the development of fairs and auctions in the cities of Volhynia of the 16th - 18th centuries. Based on the source materials, the peculiarities of granting privileges for holding fairs and auctions and their influence on the economic and cultural life of the city are clarified. The issues of deepening the differentiation of trade in individual sectors and their specialization among traders and merchants are being studied. The economic system of the cities of Volyn and its orientation to the internal and interregional markets are analyzed.

Keywords: *Volhynia, cities, merchants, fairs, trades, markets, trade, goods.*

Міська проблематика доби середньовіччя та раннього часу в історіографії України розроблена недостатньо, на що неодноразово звертали увагу науковці А. Заяць, Л. Разумовська, В. Стоклицька-Терешкович, А. Швидько, вказуючи на необхідність дослідження культурних осередків, різних аспектів їх діяльності, ролі у формуванні і збереженні національної культури та створенні узагальнюючої праці з історії волинських міст.

Даній проблематиці в Україні присвячено не велику кількість праць, серед них можна виділити дослідження П. Саса «Феодальні міста України в кінці XV – 60-х роках XVI ст.» [18]. У ній основна увага зосереджена на висвітленні соціально-економічного статусу їх класифікації за критеріями рівня розвитку феодальних міст, економіки, соціальної структури населення, правового становища зокрема самоврядування міської общини, а також фортифікації. Важливо, що значна частина анотованого матеріалу ґрунтується на основі даних про міста Волині. Ґрунтовною є стаття В. Берковського «Ярмарки Волині як осередки внутрішнього, міжрегіонального та міжнародного ринків України (середина XVI – перша половина XVI ст.) у якій автор застосовує значний доробок польських істориків, дослідження яких заповнюють нечисленні прогалини у вивченні торгівлі окремих волинських міст. Дослідник висвітлює комплекс проблем пов'язаних з торгівлею Волині та формуванням її внутрішнього, міжрегіонального чи міжнародного ринків. Також серед вагомих доробок

варто відзначити праці таких дослідників як: М. Грушевський, А. Баранович, О. Сидоренко, В. Кравченко, М. Крикун, Я. Ісаєвич, О. Карліна, А. Пляшко, В. Пришляк, І. Сушик, О. Сушик та ін.

Актуальність роботи вбачається в систематизації, узагальненні, науковому осмисленні та обробці матеріалів які стосуються розвитку ярмарків і торгів як культурного компоненту волинських міст періоду XVI – XVIII ст. Формулюванні поглядів, які дозволять зафіксувати та пояснити їхню роль у розвитку української культури.

Мета дослідження – відтворення історичного процесу розвитку ярмарків і торгів у містах Волині XVI – XVIII ст., виявлення їх ролі в культурно-економічних процесах постсередньовічної України.

Велику роль у системі міської культури Волині XVI – XVIII ст. відігравали ярмарки та торги як специфічні заходи громадського спілкування. Торгівля здійснювала дуже великий вплив на економіку даних міст. Розвиток на волинських землях торгово-грошових відносин і поглиблення суспільного поділу праці зумовив собою збільшення ролі міст як центрів торгівлі і торгового спілкування в економіці феодального суспільства.

Торгівля – як наслідок розподілу праці між окремими особами і верствами людського суспільства – завжди була невід’ємним супутником і важливим чинником соціально-економічного і культурного буття народу.

Основними формами міської торгівлі виступали ярмарки, торги і щоденна (лавочна) торгівля. Ярмарки були одними з важливих привілеїв, які надавались місту феодальною державою. Мережа міських ярмарків охоплювала великі території волинських земель, що знаходились у складі Великого князівства Литовського. Зокрема, по ярмаркові в рік проводилось у Звягілі, Перемишлі, Рівному, Красилові, Колодно, по два – в Дубно, Берестечку, Олиці, Ковелі, Степані [2], по три – в Луцьку, Острозі, Торчині [21, 8; 7, 36-37, 47-48; 6, 15]. Після занепаду чи розорення міста намагались відновити свої права на їх проведення [3].

Ярмарки – це основні центри формування національного ринку, основна ознака функціонування внутрішнього ринку. Торги і базари з'єднували виробників і споживачів міста і села. Ярмарки, на відміну від них, пов'язували між собою різні регіони України.

Ярмарки зазвичай приурочувались до православних релігійних свят, наприклад, ярмарки, що проходили в Дубно у XVIII ст.: Хрещенський з 6.01. по 6.02., Петропавлівський – 29.06., Михайлівських 18.09 (проходив протягом 4 тижнів) [16, 127-128]. Однак у самі свята торгівля, як правило, заборонялася, як зазначається у джерелах, „за стародавнім звичаєм” [5, 471].

Ярмарок у давнину був справжнім святом торгівлі. Курйозне свідчення збудження, яке панувало у зв'язку з ярмарком не лише у самому ярмарковому місті, а й далеко довкола нього, містить один із записів кременецьких актових книг 1710 р.: на травневий ярмарок у Бродах через Кременець їхала така велика кількість „різних купців”, що через сум'яття з в'язниці „невідомо яким чином” утекла злодійка [5, 241]. Атмосфера піднесення панувала також на „красних торгах” напередодні Різдва та Великодня, де продавалися товари святкового асортименту: мануфактурні та галантерейні вироби, тканини, одяг, інший „красний товар”, значною мірою зарубіжний [11., 36].

На ярмарках продавалися сільськогосподарські продукти, худоба, ремісничі вироби, товари промислів. На міському ярмарку продавалися вироби з заліза, міді, а також тканини, одяг, палаци, предмети гончарного ремесла і ювелірні прикраси. У Клевані торгували хлібом, медом, худобою, ремісничими виробами. Сюди приїжджали іноземні купці [12, 489].

У багатьох містах і містечках функціонували щонедільні торги. Вони проводились в Берестечку, Дубровиці, Олиці, Клевані, Турійську і в інших містечках і містах Волині. Як правило, на торгах жителі міст купляли продукти харчування, сировину для ремісничого виробництва і промисловості, що привозились на міські торги з окремих сіл і містечок. Мешканці міст на торгах купували продукти харчування, сировину для

ремісничого виробництва та промислу, які доставлялись на міський ринок з окремих сіл і міст [18, 132-133].

До особливо прибуткових товарів, які виготовляли у часи Середньовіччя на території Волині, належали продукти лісових промислів: попіл, поташ, смальцюга, деревина тощо. Одним з основних центрів торгівлі цими товарами на наших землях був Корець, який за чисельністю населення (7 тисяч мешканців) у середині XVII ст. у Волинському воєводстві поступався лише Острогу та Луцьку [18, 136].

Волиняни вже в середині XVI ст. проторили собі торговий шлях через Устилуг по Західному Бугу, а далі по Віслі через Гданськ у Європу, сплавляючи туди косяги збіжжя і попелу, смоли і напівфабрикатів корабельного лісу. Експлуатуючи старі вотчини на Волині та здобуті нові, волинська шляхта за посередництва місцевих і польських купців щорічно відправляла в Європу сотні, а то й тисячі тон продуктів зі свого господарства, і ще міцніше економічно утверджуючи своє становище в суспільстві.

Одним з найпоширеніших експортованих товарів був поташ. Цей товар широко використовували для відбілювання полотна, виробництва паперу, скла, фаянсу. Для цього брали попіл різних порід дерев. Поташна піч була з цегли. У піч накладали колоди певного розміру і підпалювали. Потім масу, що горіла, поливали лужним розчином. У результаті випалювання на дні печі осідала бура порошкоподібна маса – поташ, його потім просушували [13, 185].

Про загальний рівень розвитку міської торгівлі на Україні свідчить великий перелік товарів, що проходили через головну митницю Волині – Луцьк. Він, зокрема, включав різні метали, тканини, шкіри, пряності й інші товари. Серед товарів, що доставляли у той час із країн Сходу, були шовк, різні види бавовняних тканин, сирець, сідла, вуздечки, пряності, цитрусові тощо. З Угорщини, Чехії, Польщі, Нідерландів, Італії, Франції й інших європейських країн найчастіше на продаж привозилися ситець, атласні й інші тканини, угорську сливу, провину, папір, дорогоцінні й кольорові метали.

Закордонні купці підтримували постійні торговельні контакти з багатьма містами Волині. Показовим щодо цього є свідчення купця Тімара з Кафи, грека за походженням, який у липні 1563 р. направлявся на ярмарок в Острог, маючи при собі 200 золотих червонних. За його твердженням, подібні торговельні поїздки кримських купців на українські землі велися давно й регулярно: „Иж вже отут в земли его королевської милости от колка десят лет гостимо” [18, 137].

Активну зовнішню торгівлю вели й острозькі купці. Цьому сприяло не тільки вигідне географічне розташування Острога, але й те, що до середини XVI в. це місто стало одним із найбільших ремісно-промислових центрів українських земель, що перебували під владою Великого князівства Литовського. Острозькі ремісники робили товари, які не поступалися за якістю кращим зразкам західноєвропейського ремесла. Тому їхні вироби користувалися попитом на закордонних ярмарках. В Острог привозилися різні товари, необхідні для потреб ремісничого виробництва, а також готового ремісничого виробу. Так, у 60 рр. XVI ст. острозькі купці привозили з Любліна тканини, папір для письма, залізо, ножі, коси, шапки й інші товари [18, 137-138].

Важливим предметом торгівлі на Україні була сіль, як продукт першої необхідності, що користувалася стабільним попитом на внутрішньому ринку. Вона використовувалася для їжі, засолювання риби й ін. На міських ринках продавалося чимало солі, добутої із солоної ропи чорноморських лиманів у районі Хаджибея. Існували два основних шляхи, якими ця сіль потрапляла на Волинь. Один із них був водним: кояги й човни, завантажені сіллю, пливли по Чорному морю й Дніпру в Київ, а потім направлялися в різні торгові центри по басейнах рік Десни й Прип'яті. Сухопутний соляний шлях з Хаджибея простирався через Брацлав, Вінницю, Острог, Дубно й закінчувався в основному пункті складу солі на Волині – Луцьку. Крім Луцька й Києва, соляний склад існував ще в Кременці [18, 137-138].

Великі купці й лихварі займали провідні позиції в експортній торгівлі різними товарами. Так, на початку 60 рр. XVI ст. луцький купець і лихвар Хазко Есманович орендував Баєв (Луцький повіт). Жорстока феодальна експлуатація селян дозволила йому довести виробництво товарного зерна до 200 коп (150 коп жита й 50 коп пшениці). Все зібране зерно призначалося для продажу за кордоном. Із цією метою були побудовані 2 кояги, що коштували Хазку Есмановичу в 12 коп литовських грошів. Цей купець і лихвар тримав також у заставі Коршовец (Луцький повіт) у сумі 80 коп литовських грошів (1561 р.) [18, 140].

Розвинена була торгівля худобою, що проводилася в багатьох містах і містечках. У Дубровиці, наприклад, поряд з іншими товарами продавалися воли. Володимирський городничий Михайло Козинський послав у це містечко свого служебника, давши йому 200 талярів, 100 золотих польських і 15 коп литовських грошів для „скупованя волів, меду прісного й зверу кошлатий того, на лисиці й на куниці” (1563 р.) [18, 140].

Чимало худоби продавалося за кордон. Велика рогата худоба, що скуповувалась на українських землях, формувався в череди, які потім проганялись у Люблін через Брацлав, Вінницю, Кременець, Дубно, Луцьк, Володимир й інші міста. Такою торгівлею, зокрема, займалися жителі м. Несухойжи. Наприклад, двоє несухойзських купців від продажу волів на ярмарку в Познані виручили 600 польських золотих (1551 р.) [18, 142].

Торговим центром міст зазвичай була центральна площа – ринок. У багатьох із них уже задовго до середини XVII ст. там не лише збиралися ярмарки і торги, а й провадилася щоденна торгівля. Ринок ділився на „коморні” або „лавочні” місця – „пляци”, на яких зводились торговельні заклади. Продавалися і вільні від споруд пляци під ринкове будівництво. На Лівобережній Україні XVIII ст. такий пляц коштував дорого – 50-60 крб. [15, 61].

Постійну торгівлю вели у крамницях, що у джерелах зазвичай називаються крамними коморами, або просто крамами, у російськомовних –

лавками, та в ятках, що були меншими від крамів спорудами. У крамах провадилась універсальна торгівля, в ятках вона була переважно спеціалізованою.

Будувались торгові споруди переважно з дерева і мали у своїй основі рублену кліть. У районах поширення кам'яного будівництва й великих торговельних центрах вони були здебільшого кам'яні.

Досить часто як торговельні приміщення у джерелах згадуються комори, Іноді комори називали склепами, що відбивало їх використання у торгівлі (sklep – „крамниця”).

На короткий час купці, а також незаможні міські ремісники розташовувались торгувати у ташах – наметах.

Для збереження своїх товарів купці-професіонали використовували льохи власних або найманих житлових будинків. Особливо цінувалися кам'яні льохи.

Великі міста пропонували в оренду складські приміщення, нерідко спеціально збудовані поблизу торжищ [19, 1065-1067].

З середини XVII ст. міста Волині переживали складний період у своєму розвитку, який позначився зменшенням кількості їх населення, зниженням виробничо-торгової активності. Цей процес тривав майже століття і тільки з середини XVIII ст. почалося деяке пожвавлення економіки міських поселень.

Загальна кількість міст і містечок на Волині порівняно з першою половиною XVII ст. суттєво змінилася. Якщо у 1629 р. їх тут налічувалося 114, то у другій половині XVIII ст. документально підтверджується існування 198 міст і містечок [22, 32].

Більшість міст ще до середини XVII ст. отримали привілеї на самоврядування, але найчастіше власники приватних міст не дотримувалися норм магдебурзького права і наданих міщанам привілеїв. Подібно навіть великі королівські міста, такі як Луцьк і Кременець, користувалися правом на самоврядування в повному обсязі. Варто відзначити, що і не всі жителі міст

користувалися міським правом – для цього необхідно було насамперед володіти якоюсь власністю у місті.

З середини XVII ст. міста Волині переживали складний період у своєму розвитку, який позначився зменшенням кількості їх населення, зниженням виробничо-торгової активності. Цей процес тривав майже століття і тільки з середини XVIII ст. почалося деяке пожвавлення економіки міських поселень [9, 108].

Загальна кількість міст і містечок на Волині порівняно з першою половиною XVII ст. суттєво змінилася. Якщо у 1629 р. їх тут налічувалося 114, то у другій половині XVIII ст. документально підтверджується існування 198 міст і містечок [22, 32].

Розвиток господарського життя у волинських містах визначався загальною ситуацією у Речі Посполитій, яка вступила у період занепаду. Відтак зростання ремесел і торгівлі відбувалося нерівномірно і не відповідало уже раніше досягнутому рівню. Зокрема, значно знизився обсяг виробництва і торговий оборот у Володимирці, Луцьку, Кременці, Острозі.

У 2-й половині XVII – XVIII ст. почали швидше розвивалися приватновласницькі міста й містечка – Дубно, Старокостянтинів, Олика, Корець, Славута, Троянів, Турійськ, Ковель, засновуються нові міста, наприклад, Антопіль [4]. Кілька цехів протягом XVIII ст. виникло у м. Рівному, яке стало родовим гніздом князів Любомирських. Певного розвитку набули позацехові ремесла, а також промисли і торгівля.

Незважаючи на негативні наслідки, що їх несли з собою часті війни, пограбування, феодальні міжусобиці, пожежі і епідемії, населення багатьох таких містечок до кінця XVIII ст. значно зросло. Деякі містечка відзначалися неабиякою торговельною активністю і з часом перетворювалися у міста. Наприклад, при поновленні міського права Великому Мізочу тут дозволялося проведення 12 щорічних ярмарок і щотижневого торгу [20, 415]. У м. Межириччя окрім проведення ярмарків і торгів дозволялося також вільне шинкування горілкою, вином і медом [1].

Через розвиток ремесел і торгівлі власники містечок намагалися отримати якнайбільше доходів. Крім того, вони обкладали міщан значними грошовими поборами і притягували їх жителів до виконання натуральних повинностей: збирання врожаю, ремонту маєтків і замків та ін. При цьому вільні жителі містечок при несвоєчасному поверненні боргу панові могли потрапити у кріпосну залежність від нього. Однак, в цілому, як осередкам господарського життя і локального товарообміну, містечкам належала важлива роль. Але в історичному розвитку Волині першість тут слід віддати, безперечно, більшим центрам, причому тим із них, які лежать на торгових шляхах [9, 109].

У другій половині XVII ст. значним торговельним містом на Волині стає Дубно. Коли м. Львів, за першим поділом Польщі, в 1772 р. перейшло до Австрії, то контрактний ярмарок (чи просто - контракти) був перенесений в 1774 р. в м. Дубно. Місто отримало право на проведення щорічно чотирьох ярмарків. Один з яких розпочинався 6 січня, був чотиритижневий, інші двотижневі (23 квітня, 20 липня, 18 серпня). З 1789 р. контракти 18 серпня також проводились протягом чотирьох тижнів, отримавши назву „Михайлівських”.

У цей час Дубно стало центром кипучої торговельної діяльності на Волині. Воно входило в торгіві відносини з закордонними містами. Під час контрактів з'їзд торгових людей у Дубно доходив до 30000 чоловік. Володарі міста князі Любомирські завжди в цей час віддавали половину свого будинку для приїжджих і доставляли всі зручності для різноманітних торгових операцій, веселощів і пирів. Тут заключались торгові договори, здійснювались комерційні операції, продавались та купувались маєтки, ліси, пшениця, коні, шерсть, золоті та срібні вироби, шовк та інші речі. Участь у ярмарках брали магнати, шляхта, купці і ремісники Варшави, Києва, Львова, Бердичева і навіть Одеси [16, 127].

У великій залі, яка називалась контрактною, починаючи з 7-го січня, завжди можна було побачити цілий натовп польських магнатів, що снували

тут з ранку до вечора зі своїми управляючими, “посесорами і різними аферистами”, одні з них продавали, другі купляли, інші одержували маєтки, ліси, фабричні вироби і тощо.

Контракти сприяли розвитку не тільки міста Дубно, а й всього краю, заклавши основи нових форм господарювання.

Після третього поділу Польщі Волинь ввійшла до складу Росії і Дубно стає повітовим центром спочатку Поділля, а згодом Волині, а за наказом Павла I Дубенські контракти розділяються і значна їх частина переводиться в м. Київ. У місті залишається тільки два ярмарки – Хрещенський з 6 січня по 6 лютого і Петропавлівський – 29 червня. Якщо другий використовувався тільки для торгу кіньми, то перший був більш вагомим ще довго, не зважаючи на зменшення торгового обороту майже до другої половини ХІХ ст., називався контрактним і продовжував користуватись повагою навіть іноземців [16, 127-128].

Крім Дубно, основні торгові угоди укладалися у Луцьку, Володимирі, Корці, Крем’янці, Острозі, Полонному та інших містах і містечках. Усі вони знаходилися на важливих торгових дорогах.

Волинські міста відіграли значну роль у зростанні товарообміну між українськими землями, що були штучно розділені кордонами різних держав. Значення Волині, як активного торгового агента й незмінного посередника між Галичиною, Холмщиною, Підляшшям, Поділлям, Лівобережжям і Гетьманщиною, безсумнівне. Цьому сприяли як саме географічне розміщення, із давнім сухопутними та водними шляхами, так і у достатній мірі розвинуті ремесла і товарне виробництво. Торговельна спеціалізація визначила волинські торги і ярмарки як центри продажу і купівлі збіжжя, худоби, риби, деревини, місцевих і привозних товарів. У свою чергу, певний розподіл (враховуючи, насамперед, етнічну приналежність) існував і серед самих волинських купців. Так, Дубно, Заслав, Славута, Бердичів виділялися як центри єврейської торгівлі; натомість, вірменські купці із Луцька, Ямполь та ін. тримали в своїх руках транзитну торгівлю „східними” товарами. Таким

чином, Волинь органічно була пов'язана із процесами становлення і консолідації як внутрішнього, так і міжнародного ринку. У зв'язку з питанням про єдність українських земель, відзначимо торгові контакти і тяжіння Волині до Києва – „матері міст Руських”, з яким існувало як сухопутне, так і водне сполучення по річках Стир, Прип'ять, Дніпро. Поряд із Києвом у документах залишилося чимало свідчень таких контактів з містами Лівобережної України, що входили до складу козацької держави – Гетьманщини та Російської імперії. Волинські купці з „польської сторони” закупляли на Лівобережжі тютюн, килими, хутра, книги, різну мануфактуру, інколи збіжжя, „московські речі” тощо. Так, у 1725 р. через київські форпости приїжджали, щоб побувати „за Дніпром для купецтва”, торговці із Полонного, Межиріча, Острога, Рівного, а у 1739 р. дубнівські та межирецькі євреї торгували у Ніжині [17, 397-398]. Окремі купці їхали далі, аж у Московію, де закупляли у значній кількості хутра лисиць, горностаїв, куниць, білок, соболів та інший крам.

Через Волинь проходила певна частина товарообороту Гетьманщини із Польщею та Австрією. З цією метою у 1727 р. у Луцьку встановлювалась особлива митна комора [10, 403].

Разом з тим на волинській, як і на всій українській торгівлі, згубно відбивалися суворі реалії внутрішнього та міжнародного життя XVII – XVIII ст. Роз'єднаність українських земель, свавілля магнатів і можновладців, непорядкованість митної системи, різноманітність мір і ваг, а головне постійна загроза грабежу і розбою заважали повнокровному розвитку торгівлі і краю в цілому. І все ж, незважаючи на складні соціально-економічні умови. Волинська земля вражала сучасників своєю красою і багатством. Прикладом цьому можуть бути описи і малюнки іноземних мандрівників. Так, французький художник Ж. Мюнц, супроводжуючи польського князя Понятовського у його подорожах по Україні, у тому числі по Волині у 1781 – 1783 рр., відзначав, що цей край „дуже мальовничий, де можна запровадити чимало поліпшень”, „дуже багатий”, „романтичний”.

Деякі малюнки і описи Ж. Мюнца стосуються безпосередньо місцевостей, що знаходяться на території сучасної Рівненщини: ріка Случ, яри поблизу Корця, гуті та кузні між Тучином і Степанню, пейзаж зі старою греблею північніше Рафалівки та ін. Ось як автор описує прибуття до Степані з боку Тучина через волинські ліси 11 жовтня 1783 р., відзначивши що це „гарна й цікава місцевість”: „До Степані прибувають лісами, частково багнистими. Грунт глинистий та піщаний. Серед цих лісів є багато корчовищ та заможних сіл, родюча земля родить збіжжя, льон і коноплі, є тут мед і віск, багато худоби, а до того ж й залізна руда ... Край дуже багатий” [14, 106-107; 8, 79-86].

Отже, на Період з XVI до сер. XVII ст. Волинь стала регіональним лідером серед інших українських земель по транзиту та продажу великої кількості товарів, у регіоні також виробляється велика кількість продукції та поставлялася в різні країни. Проявлялася чітка спрямованість експортних потоків у західні країни.

Загалом у досліджуваній період відбувався процес поглиблення диференціації торгівлі за окремими галузями і їх спеціалізації у середовищі торговців і купців. Поряд із ярмарковою торгівлею все більшого поширення широкого поширення набували торги, крамнична щоденна, коробейна й інші форми торгівлі, що свідчило про підвищений вплив товарно-грошових відносин на економіку середньовічного міста. Поступово викристалізовувались місцеві ринки, які об’єднувались містами [9, 168].

Список використаної літератури:

1. Центральний державний історичний архів України м. Києва. Ф. 220: Колекція документів Київської археографічної комісії, д. 122.
2. Центральний державний історичний архів України м. Києва. Ф. 220: Колекція документів Київської археографічної комісії, д. 361.
3. Центральний державний історичний архів України м. Києва. Ф. 220: Колекція документів Київської археографічної комісії, д. 439.
4. Центральний державний історичний архів України м. Києва. Ф. 223: Колекція «Серія Б» – оп. 1. – спр. 308.

5. Архив юго-западной России. Т. 1. Ч. 5 : Акты, относящиеся к истории городов и местечек в Юго-Западной России (1432 – 1798 гг.). – Киев: ВКДА, 1869. – 646 с.
6. Архив юго-западной России. Т. 3. Ч. 7 : Акты о заселении юго-западной России в XVI — XVII вв. – Киев: ВКДА, 1905. – 1208 с.
7. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, учрежденной при киевском, подольском и волынском генерал-губернаторе. — Киев, 1907. — Ч. 8. — Т. 4. Акты о землевладении в Юго-Западной России в XV — XVIII вв. / Под ред. М.Ф. Владимирского-Буданова. — 772 с.
8. Бачинський В. М., Гром В. М., Цибульський В. І. Волинь у XV- XVIII ст. / В. М. Бачинський, В. М. Гром, В. І. Цибульський : навч. посіб. – Рівне : [б.в.], 1997. – 111 с.
9. Герасименко О.А. Міська культура Волині XV-XVIII століть: дис. ... канд. іст. наук: 26.00.01 / Герасименко О.А. Київ, 2011 – 241 с.
10. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко. – Львів : Світ, 1991. – 574 с.
11. Ісаєвич Я. Д. До характеристики ремесла і торгівлі Дрогобича в 30–60-х роках XVIII ст. / Я. Д. Ісаєвич // З історії західноукраїнських земель. – Київ, 1960. – Т. 4. – С. 30-39.
12. Історія міст і сіл Української РСР. У 26 т. Ровенська область. – Київ: АН УРСР, 1973. – 652 с.
13. Медведєв М. В. Давні промисли, ремесла та допоміжні види господарської діяльності поліщуків / М. В. Медведєв // Звягель древні і вічно молодий : тези Всеукр. Наук.-краєзнавчої конф. з нагоди 200-річчя утворення Волинської губернії, 200-річчя Волинської єпархії та 200-річчя найменування міста Звягеля Новоградом-Волинським. – Новоград-Волинський, 1995. – С. 183-186.

14. Мицик Ю.А. Рівненщина кінця XVIII ст. у малюнках французького художника Ж.А. Мюнца / Ю.А. Мицик // Матеріали 4 наук.-краєзнавчої конф. «Острог на порозі 900-річчя». – Острог, 1993. – С. 106-109.
15. Пляшко А.А. Подорож до міста XVIII ст. [Лівобережжя України] / А.А. Пляшко. – Київ: Наук. думка, 1980. – 151 с.
16. Поровчук О.Г. З історії Дубно кінця XVIII – першої половини XIX ст. / О. Поровчук // Актуальні проблеми розвитку міст і міського самоврядування. – Рівне. – С. 127-129.
17. Пришляк В. В. Волинь у міжрегіональній торгівлі українських земель першої половини XVIII ст. / В. В. Пришляк // Шоста всеукр. наук. конф. з істор.-краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С. 38-40.
18. Сас П. М. Феодальні міста України в кінці XV – 60-х роках XVI ст. / П.М. Сас. – Київ: Наукова думка, 1989. – 362 с.
19. Сидоренко О.Ф. Торгівля / О.Ф. Сидоренко // Історія української культури. У 5-ти т. – Київ: Наукова думка, 2003. – Т.3 : Українська культура другої половини XVII – XVIII ст. – С. 1056-1086.
20. Студінський В., Студінська Г. Паперове виробництво на Волині: історико-економічний аспект / В. Студінський, Г. Студінська // Минуле і сучасне Волині: Олександр Цинкаловський і краєзнавство: матеріали IX наук. іст.-краєзн. міжнарод. конф. 20-23 січня. 1998 р. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – 280-281 с.
21. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. В 5 т. Т. 4. Староконстантиновский уезд / Н.И. Теодорович. – Почаев : [б. в.], 1899. – Почаев : [б. в.], – 934 с.
22. Тхор В. І. Міське самоврядування на Волині у другій половині XVII-XVIII ст. / В. І. Тхор // Актуальні проблеми розвитку міст та міського самоврядування (Історія і сучасність). – Рівне, 1993. – С. 31-34.

Розділ 5

Інноваційні освітні технології у просторі Нової української школи

УДК 37.014

Герасименко Людмила Борисівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент, викладач біології
Рівненського державного
базового медичного коледжу

СПЕЦИФІЧНІ ПРИКМЕТИ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ У СУЧАСНИХ ФОРМАТАХ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Суспільство формує нові освітні вимоги, однією з яких є становлення особистості спеціаліста, конкурентоспроможного на ринку праці, всебічно освіченого, із високим рівнем розвитку різних типів компетентностей. Сучасний фахівець повинен характеризуватись здатністю творчо реалізувати нові технології, постійно досягати високих результатів у своїй професійній діяльності, готовністю до неперервного самовдосконалення. Формування таких рис особистості, як високий рівень соціально-пластичних механізмів поведінки, активність, самостійність, творчість потребує реалізації інноваційних підходів до освітньої підготовки майбутніх фахівців, виникає об'єктивна необхідність методологічного обґрунтування визначеної педагогічної проблеми.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питання, що досліджується, є досить складним і комплексним. Науковці вивчали різні аспекти окресленої тематики. Особливості системного підходу як складної, соціальної, динамічної, самоорганізованої системи обґрунтували В. Афанасьєв, В. Загвязинський, І. Зязюн та ін. Специфіку компетентнісного підходу, що визначається новою концепцією освіти, окреслили у своїх працях Н. Бібік, В. Буряк, І. Малафійк, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, Л. Сохань, В. Якунін та ін. Цінними для нашого дослідження є погляди щодо особистісно-орієнтованого підходу Б. Ананьєва, І. Беха, Л. Виготського, І. Зимньої, В. Сухомлинського та ін. Характерні риси діяльнісного підходу

теоретично обґрунтували Г. Атанов, Г. Балл, Л. Виготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн, В. Семиченко та ін.

Метою дослідження є аналіз та обґрунтування особливостей впровадження, створення класифікації, визначення специфіки інноваційних підходів у сучасних форматах освіти.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні підходи ми розглядаємо як напрями, сукупність сучасних тенденцій, принципів організації та системотвірних чинників, які зумовлюють процес цілеспрямованих змін, модифікацію мети, змісту, форм, методів, нові спрямованість, динаміку розвитку, стан та ефективну діяльність освітнього процесу, його адаптацію до вимог сьогодення.

Критеріями класифікації інноваційних підходів ми визначили їх домінуючу спрямованість, тип інновацій, особливості та сферу застосування, тобто визначальні структурно-функціональні елементи освітнього процесу.

Розглянемо найголовніші інноваційні підходи у сучасних форматах освіти, їх специфіку визначено у таблиці 1.

Таблиця 1

Специфічні прикмети інноваційних підходів у сучасних форматах освіти

<i>Назва інноваційного підходу</i>	<i>Домінуюча спрямованість</i>	<i>Особливості підходів та типи інновацій</i>	<i>Визначальні структурно-функціональні елементи освітнього процесу</i>
Інтегративний	Освітній процес як складна система.	Реалізація нової освітньої концепції. Системно-методологічні, радикальні.	Цільовий, стимуляційно-мотиваційний, компетентнісно-змістовий.
Особистісно-гуманістичний	Особистість суб'єктів освітнього процесу.	Визнання індивідуальності кожної людини. Соціально-психологічні,	Стимуляційно-мотиваційний, компетентнісно-змістовий, операційно-

		комбінаторні.	діяльнісний.
Компетентнісно-зорієнтований	Зміст освітнього процесу, формування компетентностей.	Оновлення змісту освітнього процесу. Локально-технологічні, модифікаційні.	Компетентнісно-змістовий, операційно-діяльнісний.
Оптимально-діяльнісний	Технологія освітнього процесу, активна діяльність суб'єктів освітнього процесу.	Оновлення форм, методів, засобів реалізації освітнього процесу. Організаційно-управлінські, комбінаторні.	Операційно-діяльнісний, контрольно-регулювальний, оцінно-результативний.
Творчо-перцептивний	Створення освітньо-зберігаючого середовища.	Гармонізація взаємин суб'єктів освітнього процесу. Соціально-психологічні, модифікаційні.	Стимуляційно-мотиваційний, оцінно-результативний, операційно-діяльнісний.

Висновки. Таким чином, інноваційні підходи у сучасних форматах освіти ми розглядаємо як цілісну систему в єдності її компонентів і взаємозв'язків, реалізація якої залежить від професіоналізму та творчого потенціалу кожного викладача. Підсумовуючи викладений матеріал, зазначимо, що теоретико-методологічною підставою для дослідження процесу підготовки майбутніх фахівців послужили наступні підходи: інтегративний, який орієнтує на виділення у педагогічній системі інтеграційних інваріантних системо-утворюючих зв'язків і взаємин; компетентніснозорієнтований дозволяє сформувати базові компетенції для успішної реалізації професійних обов'язків та творчого потенціалу; особистісно-гуманістичний стверджує уявлення про соціальну, діяльну і творчу сутність особистості; оптимально-діяльнісний дозволяє оптимізувати способи формування, розвитку та шляхи практичного вдосконалення сучасної освіти; творчо-перцептивний сприяє створенню освітньо-зберігаючого середовища.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ У СТРУКТУРІ СУЧАСНОГО ЗАНЯТТЯ

Постановка проблеми. Проблема використання в освітньому процесі інтерактивних методів навчання особливо актуальна на сучасному етапі розвитку національної системи освіти та збагачення її новим змістом. В умовах перманентних змін важливого значення набуває процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, з метою підвищення ефективності освітнього процесу та переходу системи до якісно іншого стану. Новітнє суспільство формує до освіти вимоги щодо становлення активної, самостійної, творчої особистості майбутнього висококваліфікованого фахівця.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Особливості інтерактивних методів навчання в різні часи були предметом наукових розвідок Ш. Амонашвілі, Я. Голанта, Є. Ільїна, С. Лисенкової, С. Сисоєвої, В. Сухомлинського, В. Шаталова, та ін. Окремо варто відзначити праці О. Пометун та Г. Фреймана, які виділили групи інтерактивних методів навчання

Мета дослідження – визначити особливості та переваги інтерактивних методів, здійснити їх порівняльну характеристику із традиційними методами навчання.

Виклад основного матеріалу. Інтерактивні методи навчання (англ. *inter* – взаємний і *act* – діяти, тобто здатний до взаємодії, діалогу) – способи організації активної взаємодії суб'єктів освітнього процесу з метою досягнення визначених дидактичних результатів [2, с. 357].

Інтерактивні методи навчання передбачають активну самостійну роботу студентів, аналіз явищ, проблем, висунення та перевірка гіпотез, самостійне формулювання висновків.

Ми визначаємо інтерактивні методи навчання як сукупність прийомів і способів психолого-педагогічної партнерської взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що спрямовані на розвиток творчого самостійного мислення, формування ґрунтовної системи компетентностей, виховання та загальний розвиток студентів.

Переконані, що збагачення освітнього процесу інтерактивними методами навчання сприяє формуванню навчальної мотивації, компетентностей, розвитку інтересу до майбутньої професійної діяльності, високого рівня активності, творчості, створення умов для самостійного оволодіння системою загальнонаукових і професійних навичок та вмінь. Використання інтерактивних методів навчання гармонійно відповідає особистісно-орієнтованому підходу і забезпечує особистісне спрямування освітнього процесу. Саме багатостороння педагогічна комунікація характеризується повагою до думок студентів, бажанням активно взаємодіяти з педагогом та ровесниками. Зазначені методи спрямовані на формування вмінь оперувати знаннями, ефективно застосовувати їх у професійній діяльності та творчо розвивати. Вони сприяють розвитку творчого самостійного мислення, здатності кваліфіковано реалізувати професійну діяльність, створенню атмосфери співпраці, розвитку навичок спілкування.

Наші дослідження засвідчують те, що застосування інтерактивних методів навчання сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, оскільки впливає на свідомість та емоційно-вольову сферу особистості студента, а при застосуванні пасивних методів - ефективність навчання суттєво знижується.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо виділити переваги інтерактивних методів навчання:

- ефективна багатостороння комунікація, постійна взаємодія, взаємонавчання студентів між собою, їх співпраця, кооперована навчальна діяльність та мінімальна сконцентрованість на точці зору педагога;
- відповідність особистісно-орієнтованому підходу, сприяння самореалізації студентів, розвитку їх пізнавальних інтересів та потреб;
- формування у студентів навичок комунікативної компетентності, критичного мислення, вміння самостійно приймати відповідальні рішення з об'єктивним аналізом ситуації;
- сприяння підвищенню результативності освітнього процесу;
- оптимальне використання на різних етапах занять і поєднання із традиційними формами та методами навчання.

На засадах впровадження окреслених методів формується інтерактивна модель навчання, визначальною ознакою якої є принцип багатосторонньої комунікації та здійснюється модифікація структури заняття.

Висновки. Отже, аналіз свідчить, що зазначена проблема, є актуальною, складною та потребує подальшого дослідження. Інтерактивні методи пов'язані із особистісно-орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання, оскільки ґрунтуються на особистості студента і можуть бути реалізовані та перевірені тільки під час виконання певного комплексу дій. Їх застосування як структурно-функціональних елементів сучасних технологій сприяє успішній реалізації освітнього процесу. При цьому акцентується увага на результатах освіти, які розглядають не як обсяг опанованої студентом інформації, а як здатність діяти в різних ситуаціях професійної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології/ І.М. Дичківська. - К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Енциклопедія освіти/Академія пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З БІОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Мета навчання біології – формування у студентів цілісного уявлення про сучасну природничо - наукову картину світу, роль і місце людини в природі, ключових компетенцій, яких потребує сьогодення. У процесі вивчення у студентів формується вміння пояснювати особливості будови навчає студентів вміння пояснювати особливості будови та функцій на прикладі власного організму, хвороб, які виникають та шляхи їх попередження.

Саме біологічні науки, як анатомія і фізіологія, мікробіологія, генетика, екологія мають і теоретичну і практичну частину, в основі практичної частини спрямованість біологічної освіти супроводжує людину все її свідоме життя. Наприклад, знання про склад води, білків та вуглеводів, знадобляться у повсякденному житті; а розпізнавання отруйних рослин, правильне збирання та зберігання рослин і грибів допоможе вберегтися від отруєння й навіть смерті; правильно вимірювати пульс і тиск, вміння зупинити кровотечу і використовувати прийоми штучного дихання обов'язкові для кожної людини, а особливо студент - медика.

Як зазначає О. Ярошинська – саме орієнтований підхід дає змогу перенести акцент у діяльності викладача з активного педагогічного впливу на особистість студента в контекст формування «освітнього середовища», у якому відбувається його професійне становлення: чим більше й повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше

відбувається її вільний і активний саморозвиток [2]. Метою статті є з'ясування місця й ролі практичних занять.

Практичні заняття з біології сприяють оволодінню студентами дослідницькою компетентністю: володіння біологічними методами дослідження, використання знань на практиці, уміння формулювати цілі, гіпотезу дослідження, планувати, здійснювати експеримент, аналізувати його результати та обґрунтовувати висновки.

Однією із найпоширеніших форм організації освітнього процесу з біології є практичні заняття, які поділяються на:

- ознайомчі
- підтверджуючі
- частково - пошукові
- дослідні

Всі чотири групи практичних робіт ми використовуємо на заняттях з біології. Проаналізуємо структуру практичного заняття.

1. Вступна частина (коротке повторення раніше вивченого матеріалу. Ми переконані, що саме від початкових аргументів залежить успішність, оскільки на цьому етапі студенти уважні та сконцентровані).

2. Інструктаж викладача

3. Практична частина (самостійне виконання студентами поставленого завдання).

4. Узагальнення (формування висновків, корекція знань, практичних вмінь і навичок студентів).

Аналіз результатів, яке буде проводитися на даному занятті чи на наступному, дозволить їх узагальнити у процесі обговорення в групі, виявити помилки у студентів, здійснити корекцію.

Оцінки, отримані на практичних заняттях враховуються при виставленні підсумкових.

Обов'язково на першому практичному занятті провести ознайомлення студентів із правилами техніки безпеки та уточнювати на наступних заняттях.

Кожен викладач здійснює добір методів, прийомів, засобів та форм практичного заняття із врахуванням специфіки індивідуальних особливостей студентського контингенту, навчально - матеріальної бази.

Тасенко О. вважає, що у процесі доцільним та ефективним є застосування комп'ютерних технологій [1].

Важливим для успішного проведення практичного заняття є не тільки професіоналізм, творчість викладача, а й активна позиція студентів у практичній діяльності в процесі спостережень і експериментів. Ретельна підготовка інструкцій (інструктивних карток), за змістом та структурою забезпечить оптимальне проведення занять. Тому необхідно розробляти такі інструкції, щоб студенти вміли самостійно працювати на заняттях під керівництвом викладача. Досвід засвідчує, що правильно сплановані практичні заняття мають важливе виховне та освітнє значення.

На нашу думку, надзвичайно важливо на кожному занятті продовжувати розвивати пізнавальний інтерес у студентів, пропонуючи самостійну роботу з різними джерелами інформації, розв'язання проблемних завдань, створення дослідницьких проектів. Позитивно мотивують навчальну діяльність проекти: «Складання власного родоводу та демонстрація успадкування певних ознак», «Складання родоводів видатних людей», «Виявлення рівня антропогенного впливу у екосистемах своєї місцевості» та інші.

Апріорі має метод самоаналізу проведених практичних робіт, коли студенти аналізують власні помилки.

Проаналізувавши знання студентів, можна зробити висновок, що в них відбувається швидше і якісніше засвоєння поданої інформації. Практичні заняття повинні бути організовані таким чином, щоб кожен студент зміг відчувати власну успішність у формуванні професійної підготовки. Тому

необхідно зберігати цілісність теоретичної і практичної частини викладання біології, їх взаємозв'язок, як єдиного цілого, у якому кожне заняття – це тематично завершена ланка освітнього процесу. Саме ця система лабораторно - практичних занять під час викладання біології сприяє формуванню у студентів пізнавальної самостійності, індивідуальності навичок дослідної діяльності та безперечний розвиток їхніх інтелектуальних здібностей.

Список використаної літератури:

1. Тасенко О. В. Використання комп'ютерів у викладанні хімії та біології / О. В. Тасенко // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2007.– № 1. –18с.
2. Ярошинська О. Середовищний підхід в професійній освіті : теоретичні засади та перспективи впровадження / О. Ярошинська // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – № 4 (Ч. 1). –110с.